

Dags att höja ribban!?

En rapport om samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek kring små barns språk- och litteracitetsutveckling.

Kerstin Rydsjö

Titeln "Dags att höja ribban!?" är ett citat från svaren på den enkät till kommunerna, om samarbete BVC/bibliotek, som Region Halland lät genomföra under våren 2012. En sammanställning och analys av resultatet kommer att publiceras.

Projektet har genomförts med hjälp av medel från Region Halland och Kulturrådet. Om du vill beställa fler exemplar av denna rapport, kontakta broschyrbeställningen telefon 035-13 48 00 eller beställ via www.regionhalland.se/broschyer
Rapporten kommer även att ligga som pdf-fil på nätet för nedladdning:
www.regionhalland.se/sv/utveckling-och-tillvaxt/bestall-och-ladda-ner/kultur/regionbiblioteket/

Tack till:

Margareta Lundberg Rodin, prefekt vid Institutionen biblioteks- och informationsvetenskap/
Bibliotekshögskolan vid Högskolan i Borås, för generöst stöd till skrivandets infrastruktur,
Anette Eliasson, bibliotekschef, Mölndals stadsbibliotek, för idé till projektet, kritisk läsning
och goda samtal!

Text och innehåll: Kerstin Rydsjö

Foto: Alla bilder Magnus Andersson, utom sid 19 Futureimagebank.

Produktion och form: Kultur i Halland.

Tryck: Tryckservice AB, Ängelholm 2012

ISBN: 978-91-980640-0-1

© 2012 Regionbibliotek Halland

FÖRORD

Små barn, små bekymmer. Stora barn, stora bekymmer?

Ja, så brukar det heta i föräldrakretsar och efter att ha läst Kerstin Rydsjös redogörelse för behovet av tidiga språkinsatser är man beredd att travestera citatet:

Små barns språkproblem, bekymmer. Stora barns språkproblem, oöverstigliga bekymmer.

Om språkutveckling vet vi mycket. Utan tillgång till språk riskerar man att ställas utanför samhället. Den personliga utvecklingen hämmas. Skolresultaten dalar. Demokratin urholkas ju färre som kan läsa och skriva. Världar av upplevelse och kunskap är stängda. Världen blir begränsad. Förmåga till empati och inlevelse minskar.

Vi vet mycket. Ändå dalar Sverige i jämförande studier. I den internationella PISA-undersökningen 2009 låg Sverige på 19:e plats (av 63) när det gäller läsförståelse. 2006 låg vi på plats 7. En alarmerande färd neråt.

Vi måste bryta trenden. Vi måste vända kurvan uppåt och det är bland de små barnen man bör starta. Det måste vara ett gemensamt åtagande; föräldrar, bibliotekarier, logoped, BVC-personal – det är allas ansvar att ge våra barn en så god språkutveckling som möjligt. Ett sådant exempel är projektet Språk-kedjan som initierades av Maria Ehde Andersson, utvecklingsledare på Regionbibliotek Halland och Gerd Almqvist Tangen, utvecklare vid barnhälsovårdsenheten. Ur detta projekt föddes idén att försöka få en överblick över andra projekt och metoder, detta ledde fram till projektet *Samverkan BVC-bibliotek för barns språkutveckling – forskning och best practice*. Den nationella arbetsgruppen för *Små barns språkutveckling*, har bistått med stöd och inspiration under projektets gång. Gruppen består av konsulenter på läns/regionnivå, barnbibliotekarie på TPB samt Cay Corneliuson på Statens Kulturråd. Tack vare stöd från Region Halland och Statens Kulturråd har detta projekt nu kunnat genomföras.

I detta ljus är Regionbibliotek Halland extra glada över att kunna presentera följande skrift där Kerstin Rydsjö, biblioteksforskare och f.d. universitetsadjunkt vid Institutionen biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås, på vårt uppdrag gått igenom ett antal läsförståelseprojekt runt om i världen i akt och mening att hitta fungerande modeller. Hennes slutsatser är bara att ta åt sig – och börja arbeta efter. Tillsammans.

Maria Ehrenberg

Regionbibliotekarie, Halland.

INNEHÅLL

Kapitel 1. Inledning	6
Bakgrund till rapporten	6
Gemensamma utgångspunkter för bibliotek och barnhälsovård	6
Motiv för språk- och litteracitetsstödjande insatser	6
Rapportens syfte	7
Avgränsningar, metod och material	6
Rapportens uppläggning	8
Kapitel 2. Bakgrund	11
2:1 Bibliotek och barnhälsovård	11
Biblioteken	11
Resurser och prioriteringar	11
Identitet	11
Barnhälsovården	12
Organisation	12
Regelverk och basprogram	13
Nya utmaningar	13
2:2 Språkutveckling och litteracitet	13
Språkutveckling, barnhälsovård och bibliotek	13
Språkutveckling och skriftspråklighet, litteracitet	14
Familjens betydelse	15
2:3 Samverkan	16
Ett folkhälsoperspektiv	16
Samarbete eller samverkan?	16
Integration och styrning	16
Taxonomier	17
Samverkan över sektorsgränser	18
Samverkan över sektorsgränser – ett exempel	18
Kapitel 3. Samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek i Sverige	21
Kartläggningar av samarbete – två exempel	21
BokNallen i Markaryd	22
Metodutveckling	22
Kapitel 4. Bookstart	25
4.1 Bookstart – från pilotprojekt till nationellt program med internationella efterföljare	25
Bookstart centralt	26
Bookstart lokalt	26
Bookstart internationellt	26
4.2 Utvärderingar av Bookstart	26
Utvärderingen 1992	26
Den longitudinella studien, 1996-2000	27
Kritik mot studierna	28
Booktrusts studie 2009	28
En ekonomisk analys av Bookstart	28
Avslutande kommentar	29
Kapitel 5. Samverkan kring målgrupper	31
5.1 Att nå utsatta familjer	31
Samband mellan fattigdom, skolprestationer och läsning	31
Bibliotek och social utestängning	32
Family literacy	32
Ett family literacy-projekt ur barns perspektiv	33
Ett family literacy-projekt på bibliotek	33
Kommentar till family literacy-projekten	34
Reach Out and Read – ett program inom barnhälsovården	34
Exemplet Bogstart	34
Inriktning, syfte och arbetsmetoder	34
Föräldraundersökningen	35

Undersökning av förmedlingen	35
Kommentar till resultaten av Bogstart-studierna	36
5:2 Att nå flerspråkiga familjer	36
Bokgåvor på modersmålet	37
Att utforma ett lokalt program i ett flerspråkigt område	37
Kulturell medvetenhet och kompetens	38
Erfarenheter från biblioteksprojekt i flerspråkiga områden	39
Exemplet Bogstart	39
Exemplet Hässleholmen	39
Exemplet Norrby	40
Andra svenska projekt	41
Exemplet Burngreave	41
Avslutande kommentar	42
5:3 Barn med språkstörningar och andra funktionsnedsättningar	42
Karaktäristiska drag i språkstörningar	43
Språkstörningar och flerspråkighet	43
Samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek kring barn med språkstörningar	43
Äppelbibliotek och äppelhyllor för barn med funktionsnedsättningar	44
Barn med funktionsnedsättningar och litteracitet i hemmet – tre exempel	45
Föräldrars informationsbehov	46
Avslutande kommentar	46
Kapitel 6. Utvecklade metoder i språk- och litteracitetsstödande arbete med små barn	49
Familjerna i projekten	49
6.1 Språkväskor, bokgåvor och förmedling	49
Språkväskor	50
Bokgåvor	50
Vad innehåller bokgåvan?	50
Fler bokgåvor	51
När lämnas bokgåvan?	51
Hur överlämnas bokgåvan?	52
Varför samarbetar man kring bokgåvor?	53
6.2 Biblioteksutveckling	53
Att möta biblioteksovana familjer	53
Att analysera, marknadsföra och utforma små barns bibliotek	55
Barnbiblioteken – en del av utbildningssamhället?	55
Sång och ramsor hos Mother Goose	56
Avslutande kommentar och ”best practice”	56
Kapitel 7. Samverkan	59
Samverkan i Bookstart-projekt	59
Samverkan och förankring	59
Samverkan i ett arbetslag	60
Sammanfattande kommentar	61
Barnbibliotekariens kompetens i samverkan över sektorsgränser	61
Avslutande kommentar	62
Kapitel 8. Förslag och rekommendationer	63
Organisation, finansiering, forskning – tre exempel	63
En nationell satsning	63
Att prioritera	64
Metodutveckling	64
Sektorsövergripande samverkan	64
Kompetensutveckling för verksamhetsutveckling	64
Förankring och kunskapsspridning	65
Bibliotekets resurser	65
Uppföljning, utvärdering och forskning	65
Källor och referenser	66

Kapitel 1. Inledning

Bakgrund till rapporten

Regionbibliotek Halland har under flera år drivit projekt tillsammans med barnhälsovården för att utveckla metoder som stödjer och stimulerar barns språkutveckling. I projektet *Alfons öppnar dörren – om invandrabarn och språk* samarbetade man bl.a. med BVC, i projektet *Äppelhyllor – möten och möjligheter i biblioteket* skapade man äppelhyllor med material för barn med funktionsnedsättningar på sex bibliotek i Halland. I projektet *Med språket framför sig* som genomfördes 2005-2007 tillsammans med Länsbiblioteket i Västerbotten, två studieförbund och En bok för alla, blev barnhälsovårdens roll i projektet större. Här tog man fram språkväskor med stödjande och inspirerande material för alla barn och föräldrar. I ett andra steg, *Språk-kedjan*, samarbetade man också med logopedier och förskollärare för att utveckla metoder och material för barn med tal- och språkstörningar. Kulturrådet har stött samtliga dessa projekt.¹

I detta steg vill man bygga vidare på andras erfarenheter och på internationell forskning, teori och praktik. Uppdraget är att lyfta fram framgångsrika metoder för samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek och sådana strukturer som kan stärka samarbetet på lång sikt. Region Halland och Kulturrådet har finansierat uppdraget.

Gemensamma utgångspunkter för bibliotek och barnhälsovård

Bibliotek och barnhälsovård har sina respektive regelverk, och vi återkommer till dem i kapitel 2:1. Gemensamma utgångspunkter finner vi fr.a. i FNs barnkonvention, *Konventionen om barnets rättigheter* (1989) och den *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige* (2010) som enligt riksdagens beslut ska utgöra utgångspunkt för arbetet med barn i bl.a. landsting och kommuner. Några punkter i strategin är särskilt relevanta för denna rapport.

- Punkt 4 och 5 uttrycker att barn ska få kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken; föräldrar ska få motsvarande kunskap och erbjudas stöd i sitt föräldraskap. Dessa punkter svarar i detta sammanhang mot artikel 13, 17 och 29 i barnkonventionen som handlar om yttrande- och åsiktsfrihet, om tillgång till information av olika slag, inklusive barnböcker, och rätten till utbildning och undervisning samt barnets rätt till egna kulturella värderingar och det egna modersmålet. Artikel 23 handlar om ”barn med handikapp” och deras rätt till särskild omvårdnad och till utbildning och undervisning. Dessa artiklar svarar mot barnets rättighet att utveckla språk och litteracitet.²
- Punkt 6 uttrycker att beslutsfattare och relevanta yrkesgrupper ska ha kunskap om barnets rättigheter och omsätta denna kunskap i berörda verksamheter.
- Punkt 7 uttrycker att aktörer inom olika verksamheter som rör barn ska stärka barnets rättigheter genom samverkan.
- Punkt 8 uttrycker att aktuell kunskap om barns levnadsvillkor ska ligga till grund för beslut och prioriteringar som rör barn.

Barnkonventionens artikel 23 har fått särskild tyngd genom en annan FN-konvention, om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar (*FN:s konvention...2008*). Artikel 7 uttrycker att barn med funktionsnedsättning har samma rättigheter som andra barn, i enlighet med barnkonventionen. I relation till artiklarna 13, 17 och 29 kan det t.ex. innebära att barn med funktionsnedsättning ska få hjälp att uttrycka vad de vill och att de har rätt till anpassade medier för att utveckla språk och litteracitet.

Motiv för språk- och litteracitetsstimulerande insatser

Det finns en lång tradition, inte bara i Halland och Sverige utan runt om i världen, av projekt och verk-

1 Projektrapporterna är tillgängliga på adressen:
<http://www.regionhalland.se/sv/utveckling-och-tillvaxt/bestall-och-ladda-ner/kultur/regionbiblioteket/>

2 För en begreppsdiskussion se kap. 2:2

samheter som syftar till att stödja och stimulera små barns språk- och litteracitetsutveckling. Ofta motiveras de på något av följande sätt:

- Alla barn ska kunna utveckla ett rikt och levande språk, som redskap för personlig utveckling och för att kunna delta i samhället, det är en rättighet som uttrycks bl.a. i Barnkonventionen. Föräldrar och barn bygger språket tillsammans när de samspekar, pratar, sjunger och ramsar, och anknytningen mellan barn och förälder stärks.

- När förälder och barn läser tillsammans får barnet uppleva skillnader mellan talat språk och skriftspråk. Barn som tidigt får tillgång till skriftspråk och blir lästa för har fördelar av det när de börjar skolan. Lusten att läsa och vanan att läsa är avgörande för om äldre barn utvecklar god läsförmåga och läsförståelse, vilket har betydelse för skolframgångar.

- Samhällets insatser för barn och unga bör ses som investeringar, med långsiktiga effekter för både individ och samhälle. Språk- och litteracitetsstödjande insatser värderas ofta som ekonomiska vinster, men kan också värderas som sociala och emotionella vinster.

Rapportens syfte

Syftet med detta arbete är att finna, granska och sammanställa studier som beskriver, analyserar eller utvärderar projekt och verksamheter som sker i samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek, för att stimulera små barns språk- och litteracitetsutveckling. Rapporten ska lyfta fram studier som visar på hur samarbete utvecklats på ett framgångsrikt sätt men också de problem och svårigheter som finns. Målet är att ge underlag för fortsatt metodutveckling och för utveckling av hållbara strukturer för fördjupad samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek.

Studierna är granskade med särskild uppmärksamhet på de metoder som använts i det praktiska arbetet och på hur samverkan utvecklats. De övergripande frågor som ställs är:

- Vilka arbetsmetoder används och hur motiveras de?
- Hur kan samarbetet (mellan barnhälsovård och bibliotek) stärkas på lång sikt?
- Vilka rekommendationer leder detta till när det gäller metoder och samverkan i samtiden och framtiden?

Jag har valt att skriva en rapport där beskrivningar av enskilda projekt får relativt stort utrymme, dels för att det är nödvändigt att förklara kontexten i de internationella exemplen, dels för att jag vill kunna tydliggöra vad det är som gör att ett projekt fungerar – eller inte fungerar. Förhoppningsvis underlättar det för den som vill skaffa fram ursprungstexten, annars kan man välja att gå vidare i texten.

Avgränsningar, metod och material

Rapporten behandlar samarbete mellan bibliotek och barnhälsovård – två områden som möts i ett delat ansvar och intresse för små barns språkutveckling, men som närmar sig uppdraget från olika håll. Barnhälsovårdens uppgift är att stödja språkutvecklingen men också att identifiera avvikelser och störningar, och detta avspeglar sig i forskningen. I den medicinska litteraturen finns en stor mängd forskningsartiklar om hur språkcentra i små barns hjärnor kan stimuleras. När material valts från medicinska tidskrifter och databaser har kravet varit att fokus ska vara på språk- och lässtimulerande projekt med barn och föräldrar. Om bibliotek inte är involverade, dvs. om samarbete inte förekommer, ska det finnas ett syfte som i grunden överensstämmer med övriga projekt.³

Rapporten innehåller inte konkreta tips på hur man gör när man stimulerar små barns språk- och litteracitetsutveckling – det finns flera inspirationsböcker som vänder sig direkt till bibliotekarier (Se Kohkoinen 2007; Molin 2011; Widerberg 2008) och andra som primärt har pedagoger i förskolan som målgrupp (ex. Hagtvet 2006; Sandvik 2011).

Uppdraget har varit att skriva en rapport med utgångspunkt i internationell forskning, teori och praktik, dvs. en rapport som innehåller både forskning och ”best

3 Exempel på sådant material är t.ex. artiklarna av King et al. (2009) och Hewer & Whyatt (2006), se Källor och referenser.

practice'. Materialet utgörs av svenska och internationella forskningsstudier (huvudsakligen tidskriftsartiklar), utvärderingar och rapporter, men också exempel från praktiken (material från webbplatser, e-postkorrespondens och muntlig kommunikation).

Litteratursökningen har skett i allmänna databaser, som Libris och Web of science, och i specifika B&I-databaser som LISA och LISTA, m.fl samt medicinska/vårdvetenskapliga som Cinahl, Medline och PubMed. Använda söktermer: child health, child health care, child health nurs*, primary care, primary health care; cooperation, collaboration – kombinerat med language, literacy, early literacy, family literacy, librar*. Några tidskrifter har särskilt granskats: *Journal of early childhood literacy* och *Journal of early childhood research*, *Child care health and development*, *Children's health care*, *Journal of child health care*, *Scandinavian Journal of primary health care* och *New review on children's literature and librarianship*. Materialet är huvudsakligen från 2000-talet. Litteratursökningarna avslutades 1 april 2012.

Rapporten kan naturligtvis inte ge en bild av alla projekt och verksamheter i alla länder. Språk är en viktig och begränsande faktor – förutom på svenska, norska och danska är materialet på engelska, med några få undantag. Skillnader mellan länder och kulturer har också spelat roll, t.ex. förutsätter projekt i de flesta utomnordiska länder en hög grad av sponsring, vilket kan spela roll både för projektens utformning och hållbarhet. För att, om möjligt, kunna besvara den andra frågeställningen, vilka strukturer som på lång sikt stärker samarbetet, har framför allt litet större och varaktiga projekt granskats. En stor mängd material har samlats in och därefter gallrats, strukturerats, analyserats och tematiserats. Rapportens slutliga struktur är ett resultat av en lång process, där olika sätt att organisera materialet har prövats. Resultatet blev som följer:

Rapportens uppläggning

Kapitel 2 ger en bakgrund till de projekt och verksamheter som granskas i rapporten. Kapitel 2:1 beskriver kortfattat bibliotek och barnhälsovård, deras uppdrag och utmaningar. Kapitel 2:2 ger en sammanfattande bild av barns språk- och litteracitetsutveckling och kapitel 2:3 presenterar, ur ett folkhälsooperspektiv, några sätt att se på samverkan och exempel på hur samverkan kan analyseras.

I kapitel 3 beskrivs hur samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek vuxit fram i Sverige och vilka metoder man arbetat med. Kapitlet är relativt kortfattat eftersom exemplen återkommer i senare kapitel.

Kapitel 4 presenterar det brittiska projektet *Bookstart*, dess utveckling och spridning, samt utvärderingar av detta. Beslutet att skriva ett separat *Bookstart*-kapitel beror främst på att andra projekt återkommande hänvisar till detta, och att det har utvecklats och förändrats över tid.

Kapitel 5 beskriver tre målgrupper som i litteraturen framstår som utmaningar för språk- och litteracitetsstimulerande projekt, på olika sätt. I delkapitlen *Att nå utsatta familjer*, *Att nå flerspråkiga familjer* och *Barn med språkstörningar och andra funktionsnedsättningar* diskuteras dessa utmaningar utifrån valda exempel.

Kapitel 6 är ett kapitel om metodutveckling och biblioteksutveckling, utifrån de utmaningar som framkommer i de svenska och internationella exemplen.

Kapitel 7 är ett kapitel om samverkan, med fokus på sektorövergripande samverkan och barnbibliotekariens kompetenser.

Kapitel 8 innehåller förslag och rekommendationer.

Kapitel 2. Bakgrund

Kapitlet består av tre delkapitel som ger en bakgrund till rapporten. Samverkansparterna, bibliotek och barnhälsovård, introduceras. Det andra delkapitlet handlar om det parterna samverkar om, dvs. små barns språk- och litteracitetsutveckling. I det tredje delkapitlet presenteras folkhälsoperspektivet och olika aspekter av samverkan.

2:1 Bibliotek och barnhälsovård

Kapitlet ger en kortfattad bakgrund till bibliotek och barnhälsovård, dvs. uppgifter, regelverk och förutsättningar för samarbete kring små barns språk- och litteracitetsutveckling.

Biblioteken

De svenska folkbiblioteken är kommunala, och på länsnivå finns länsbibliotek eller regionbibliotek. Först 1997 reglerades folkbibliotekens verksamheter i en lag (Bibliotekslag 1996:1596). Sedan 2010 har Kungliga biblioteket, KB, ett ansvar för att samordna och utveckla informationsförsörjning för alla bibliotek i Sverige, även folkbiblioteken. Statens kulturråd, Kulturrådet, ska förverkliga de kulturpolitiska målen, vilket bl.a. innebär ansvar för bibliotekens lässtimulerande arbete.

I biblioteken är barn en prioriterad målgrupp och har så varit ända sedan barnbiblioteken profilerades som en del av folkbiblioteken i 1900-talets början (Åberg 1981). Under 1960- och -70-talen expanderade biblioteken och barnbibliotekarietjänster inrättades runt om i landet. Barnbibliotekarierna arbetade utåtriktat och uppsökande och utvecklade lässtimulerande metoder för att nå olika målgrupper. Man inledde samarbete med barnhälsovården för att nå ut till småbarnsföräldrar med information om värdet av språklekar, sång och högläsning (*Barn i bibliotek*, 1972; *Passa upp, passa, passa vidare*, 1982). Även i bibliotekslagen ses barn som en prioriterad målgrupp och biblioteken ska, enligt lagen, aktivt arbeta med att stimulera barns språk- och läsutveckling (Bibliotekslag 1996:1596). Hur detta ska göras, dvs. omfattning och inriktning på verksamheten, avgör kommunbiblioteken och läns- och regionbiblioteken, och man utvecklar detta i biblioteksplanerna.

Resurser och prioriteringar

Bibliotekslagen säger att det ska finnas folkbibliotek i alla kommuner, men inte hur många bibliotek i relation till invånare eller i relation till kommunens geografi, och inte heller hur biblioteken ska vara bemannade. När försämrad ekonomi drabbade folkbiblioteken, som under 1990-talet, fick detta direkta konsekvenser för barns tillgång till bibliotek, t.ex. genom att förortsbibliotek stängdes och bokbussar drogs in. (*Barnbokens ställning – inom biblioteksväsendet och inom barnomsorgen*, 1996). Sedan 1990 har 1/3 av alla biblioteksfilialer lagts ner. 1/5 av alla bibliotekarier som är anställda på svenska folkbibliotek arbetar med någon form av verksamhet för barn och unga (20% av samtliga årsverken). Det innebär i genomsnitt 0,6 barnbibliotekarie per 1000 barn i åldern 0-14 år. (Bibliotek 2009)

På 2000-talet har biblioteken alltmer kommit att uppmärksamma de allra yngsta barnen. Biblioteksmiljöer har omformats och anpassats så att de ska fungera för och inspirera småbarn⁴ och deras föräldrar (Lundgren 2007; Lundgren 2012). Det pågår också en intressant metodutveckling, där barnen och deras föräldrar bjuds in att upptäcka och uppleva på biblioteket, genom nya sätt att förmedla språk, böcker och berättelser. (Se t.ex. Kohkoinen 2007; Molin 2010; Elmén 2011) Om dessa verksamheter marknadsförs så att man når även de föräldrar som bäst behöver stöd och stimulans är oklart, men erfarenheter av metodiken skulle kunna utnyttjas även i barnbibliotekets uppsökande verksamheter.

Identitet

Enligt SOM-institutet, som årligen undersöker

4 I engelskspråkig litteratur används begreppet toddler för barn under 3 år. Det betyder ”den som tultar och går” och pekar därmed på ett kroppsligt kännetecken hos barnen. I några sammanhang har en översättning eller försvenskning till toddlare prövats (Lökken 2004). I rapporten används i stället småbarn eller små barn, för att beteckna åldersgruppen barn under 3 år. Förskolebarn används för att beteckna hela åldersgruppen 0-6 år. Bebisar används ibland för att skilja ut de allra yngsta barnen.

svenska folkets åsikter, medievänor mm. är biblioteken den samhällsinstitution som flest svenskar har förtroende för. 70 procent har mycket stort eller ganska stort förtroende för biblioteken och endast 4 procent ganska litet eller mycket litet förtroende. Det innebär att biblioteken har större förtroende än t.ex. sjukvården, universitet och högskolor och polisen (Holmberg & Weibull 2009). Vad ”förtroende” står för, bibliotekens värde, varierar säkert mellan olika biblioteksanvändare. Joacim Hansson, professor i biblioteks- och informationsvetenskap, reflekterar i en artikel över folkbibliotekens identitet. Han skriver att det som alltid kännetecknat folkbiblioteken också är det som gjort dem till unika institutioner i samhället:

... öppenhet, läsfrämjande arbete, barnverksamhet, allmänkulturella aktiviteter, kritiska samtal och en strävan att utgöra ett alternativ till ett allestädes närvarande kommersiellt utbud av böcker och kultur. (Hansson 2012, s.160 f.)

Att barnverksamhet och läsfrämjande arbete är en viktig del av bibliotekets identitet för många människor visar en SKOP-undersökning från 2010. Enligt denna anser 93 % av svenskarna att biblioteken är viktiga för barns läsutveckling. (Fakta om bibliotek 2011) Biblioteket och bibliotekarierna har alltså en tydlig legitimitet och en viktig uppgift för barns språk- och litteracitetsutveckling.

Barnhälsovården

Barnhälsovården i Sverige möter barn i åldrarna 0-6 år och uppdraget är att ”främja alla barns hälsa och allsidiga utveckling” (Magnusson 2009, s. 7). Från början, dvs. tidigt 1900-tal, innebar uppdraget att kontrollera barnens hälsa och förbättra deras näringstillstånd. Efter hand flyttades fokus till att uppmärksamma avvikelser och hälsobrister hos barnen så tidigt som möjligt, och finna kopplingar till brister och riskfaktorer i miljön. Idag tar uppmärksamheten på psykosociala och psykosomatiska problem stort utrymme och fokus har åter förskjutits mot förebyggande och hälsofrämjande arbetssätt. Barn-

hälsovården uppmärksammar barnets hela miljö och det ingår i arbetsuppgifterna att samverka med andra relevanta aktörer i lokalsamhället, i syfte att tillsammans stödja ”barns integration i familjen och familjens integration i samhället” (Ibid., s. 30). Föräldrarna har nyckelrollen i barnens liv och utveckling, och barnhälsovården arbetar genom att försöka skapa en personlig relation till föräldern, bygga upp ett förtroende och stärka föräldrarnas självkänsla och kompetenser. I internationellt perspektiv arbetar barnavårdscentralerna framgångsrikt – nästan 100 % av familjerna är anslutna till vården vid BVC. (Ibid.) Barnhälsovården arbetar med alla barn men BVC-sköterskor brukar prata om ”80/20”, dvs. förmågan att kunna identifiera de 20 % av föräldrarna som behöver extra stöd, och därmed större del av tiden.⁵

Organisation

På 1980-talet blev barnhälsovården en del av primärvården och sjuksköterskorna och de flesta läkare var anställda av landstinget. Det fria vårdvalet, som genomfördes 1 januari 2010, innebär en organisatorisk förändring, med privata vårdcentraler och privata barnavårdscentraler. En konsekvens av det fria vårdvalet är att den tidigare tydliga geografiska förankringen av barnavårdscentralen har luckrats upp. Idag kan en barnavårdscentral ha vårdtagare från ett stort geografiskt område. Detta kan innebära att samverkan mellan lokala verksamheter försvåras. (Magnusson 2009)

Barn och föräldrar träffar läkare vid 3-5 tillfällen under barnets 6 första år (ibid.). Sjuksköterskorna på barnavårdscentralerna har antingen distriktssköterskeutbildning eller också barnsjuksköterskeutbildning. Det är sjuksköterskorna som har de regelbundna kontakterna med barnen och familjerna och arbetar med stöd och insatser för alla föräldrar med små barn. (Håkansson et al. 2006). Sjuksköterskorna kan remittera barnen vidare när de upptäcker avvikelser eller andra orostecken. Ett exempel är den språkscreening som BVC-sköterskorna gör. Om barn med språkförsvningar eller språkstörningar upptäcks ska sjuksköterskan remittera till logoped eller psykolog. (Almqvist-Tangen 2011)

5 Uttrycket har sin grund i en diskussion i boken *Lika för alla eller åt var och en efter behov: idéer, visioner och frågeställningar inför framtidens barnhälsovård*, av Sjölander & Stenhammar (1991).

Regelverk och basprogram

Socialstyrelsens allmänna råd för barnhälsovården, *Nationella basprogrammet*, från 1981, upphävdes 2008. Det innebär att det, i princip, råder ett regelöst tillstånd för barnhälsovården i Sverige. En nationell kartläggning visade också på stora skillnader i barnhälsovårdens metoder och på andra brister, som att en del verksamheter inte vilade på vetenskaplig grund (Magnusson et al. 2011). Professionerna inom barnhälsovården startade därför ett eget arbete med syftet att uppnå samsyn kring program och metoder. En arbetsgrupp, *Evelingruppen*, tillsattes. 2009 fick Socialstyrelsen i sitt regleringsbrev i uppgift att utarbeta rekommendationer och kunskapsöversikter för bl.a. barnhälsovården och se till att de hålls uppdaterade och tillgängliga. Idag samarbetar *Evelingruppen* och Socialstyrelsen, och ett nytt basprogram har utarbetats. Via webbplatsen *Rikshandboken barnhälsovård* uppdateras programmet kontinuerligt och är tillgängligt för alla som vill ta del av det. (*Rikshandboken Barnhälsovård* 2010)

Nya utmaningar

Idag står barnhälsovården inför flera nya utmaningar. Omorientering inom svensk barnhälsovård, från

ett sjukdomsorienterat perspektiv till ett mer hälsoinriktat och förebyggande, är i sig en utmaning och innebär samtidigt en orientering utåt i samhället (Johansson et al. 2010; Tell 2010). Utbyggnaden av familjecentraler är ett sätt att samordna olika samhällsinsatser för att underlätta för barnfamiljerna.⁶ Inom en familjecentral kan barnhälsovården identifiera barnfamiljer i behov av extra stöd (Lagerberg et al. 2008). Professioner med olika kompetenser kan ge familjerna en mindre fragmenterad och mer sammanhållen service, samtidigt som professionerna utvecklas när man tar del av varandras kunskaper (Bing et al. 2011). En annan utmaning är att en stor andel barn i förskoleåldern idag har utländsk bakgrund. I en undersökning av Berlin av BVC-sköterskor och föräldrar i Stockholms län, upplevde en majoritet av sköterskorna svårigheter och osäkerhet i samspelet med barn och föräldrar med utländsk bakgrund. (Berlin 2008)

Ett av de uppdrag som ligger på barnhälsovården är att kontrollera, stödja och följa upp barnets språkutveckling (Magnusson 2009). Här möts alltså bibliotek och barnhälsovård i ett gemensamt uppdrag.

2:2 Språkutveckling och litteracitet

Människan är från början en genuint kommunikativ varelse och hon är inriktad mot att samspela med andra.
(Trevvarthen, 1992)

Språkutveckling, barnhälsovård och bibliotek

Att följa barnets språkutveckling är en del av barnhälsovårdens uppdrag. Vid besöken på BVC under de första levnadsåren följer och dokumenterar sköterskan hur barnet utvecklar den kommunikativa förmågan (pragmatik), ordförråd och begrepps användning (semantik), meningsbyggnad och ändelser (grammatik) och språkljud (fonologi). I samtalen

med föräldrarna ger sköterskan råd och stöd för hur föräldern kan stimulera språkutvecklingen, på olika sätt och med olika medel. Detta är en del av det förebyggande arbetet som syftar till att ge varje barn bästa möjliga förutsättningar för att utveckla språk. (Westerlund 2009, s. 59 ff)

Förståelsen av hur små barn utvecklar språk har förklarats på olika sätt av olika forskningsinriktningar under 1900-talet. Idag råder stor enighet om att de tidiga småbarnsåren är avgörande för språkutvecklingen. Monica Westerlund skriver att fram till att det lilla barnet är 4-5 år är både vänster och höger hjärnhalva aktiva i språkaktiviteter, och hjärnans förmåga att skapa förbindelser dem emellan är som störst.

⁶ Socialstyrelsens definition av en familjecentral är att det i lokalerna finns mödrahälsovård, barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänstens förebyggande verksamhet. (*Familjecentraler: kartläggning och kunskapsöversikt* 2008)

Småbarnsåren får därför betraktas som den optimala perioden för att tillägna sig ett språk på ett automatiskt och naturligt sätt. (Westerlund 2009, s.166)

Knappast någon ifrågasätter heller betydelsen av barnets uppväxtvillkor och den språkliga miljön som omger barnet (se t.ex. Bjar & Liberg 2010). Därmed riktas uppmärksamheten inte bara mot barnen utan också mot föräldrarna och deras engagemang och intresse av att stötta och stimulera barnet, liksom mot de råd och det stöd sköterskorna på BVC ger föräldrarna.

Bibliotek och barnhälsovård har, som framgått i kap. 2.1, olika organisatoriska tillhörigheter och deras uppdrag är reglerade på väsensskilda sätt. I den vardagliga praktiken har över tid samarbete ändå utvecklats, både på regional och på lokal nivå. Det som förenar de båda institutionerna och utgör grunden för samarbete är uppdraget att stimulera barns språkutveckling. Med en terminologi lånad av Folkesson (2007) är detta samarbetets ”gemensamma professionella objekt”. I bibliotekslagen uttrycks detta som att folkbiblioteken ska ”ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning” (Bibliotekslag 1996:1596). Uppdraget att stödja och stimulera språkutvecklingen är alltså det som förenar barnhälsovård och bibliotek. Det som skiljer är den tydliga kopplingen i bibliotekslagen mellan språkutveckling och läsning.

I en bild, Språkträdet, visar Monica Westerlund (2009, s. 9) hur det expressiva språket, det vi använder för att uttrycka oss, har två grenar, en verbal och en icke-verbal. På de ickeverbala grenarna finns rösten, rytmen, ansiktsuttryck och kroppsspråk. När barnhälsovård och bibliotek uppmanar föräldrar att sjunga, ramsa och samspela med sina små barn är det i vetskapen om hur viktig denna tidiga stimulans är. Att sjunga och ramsa gör barnet uppmärksam på rytm, rim, melodi. Kroppen får vara med i rörelselekar och sånger, orden och musiken påverkar kän-

lorna. ”In even the simplest of songs, the whole brain and body are engaged.” (Hill 2006, s.11)

Språkutveckling och skriftspråklighet, litteracitet

Skriftspråklighet och läsning har framför allt studerats i skolans sammanhang. När det gäller *hur* barn lär sig läsa, och vilka metoder för läsinlärning som är bäst, går åsikterna isär – men att barns tidiga skriftspråkliga erfarenheter spelar roll för den fortsatta språk- och läsutvecklingen ifrågasätts knappast idag. Därmed finns också ett växande intresse för de yngsta barnens erfarenheter av skriftspråklighet, hur den kan studeras och vilka insatser och metoder som stödjer utveckling. Forskningsområdet benämns *Early literacy* eller *early childhood literacy* och beskriver ett synsätt där man uppfattar att barnet redan från födseln är omslutet av och agerar i en skriftspråklig värld. Tidigare sågs ofta termen *emergent literacy* som svarar mot ett synsätt, där barnet ses som ”moget” eller ”omogt” att lära sig läsa och skriva (Hagtvét 2004; Roos 2009). Begreppet *literacy* har ingen entydig definition, men svarar oftast mot skriftspråklighet. I Sverige har översättningen *litteracitet* börjat användas alltmer (ex. Axelsson 2005; Björklund 2008). När forskningens fokus ligger på hur skriftspråklighet tar sig uttryck i familjen, (t.ex. högläsning, läsvanor, om det finns böcker och annat tryckt material i hemmet) talar vi om *litteracitetspraktiker*. *Family literacy* används ofta för att beskriva sådana litteracitetspraktiker, men i pedagogiska sammanhang används det för att beteckna projekt som syftar till att stödja både den vuxnes och barnets litteracitet (se också kap. 5:1).

Skriftspråklighet (*literacy*, *litteracitet*) har fått en vidare innebörd och inbegriper idag en mängd olika uttryckssätt, utöver direkta läs- och skrivaktiviteter, eftersom skriven text bara är ett av flera medel vi använder för att kommunicera och förstå världen. Tal, gester, bilder, symboler och berättande hör också hit och barn möter dessa olika uttrycksmedel tidigt i livet. De ser t.ex. ”smilies” i mobilen, de använder datorer, de förstår logotyper och varumärken. Forskningen om små barns litteracitet handlar med andra ord inte bara om barnböcker och rim och ramsor – fältet har vidgats, barns vardagliga möten med olika nya medier likaså, och forskarna talar om *multimo-*

dalitet, dvs. att skapa mening genom flera system av tecken (Kress 1997).⁷ Även i barnforskningen i vid mening (dvs. forskning inom olika discipliner, med barn i fokus för forskningen) har ett viktigt skifte i synsätt skett. Utvecklingspsykologins uppmärksamhet på stadiespecifika beteenden, på barns *ages and stages* (Buckingham 2000), har ersatts av ett allt större intresse för barnets *här och nu*, av barnets faktiska kompetenser och av barns olika barndomar. Dion Sommer, psykolog och professor vid Århus universitet, anser att studier inom barnforskningsområdet har inneburit att forskare förändrat sina grundläggande synsätt på barn – vad ett barn är och barnets förmåga att av egen kraft utveckla kunskap (Sommer 2005). En metodologisk konsekvens av detta skifte i synsätt när det gäller små barns litteracitet, är att forskarna riktar uppmärksamheten mot barnens egna aktiviteter. Ett exempel: I sin avhandling, *Att erövra litteracitet: små barns kommunikativa möten med berättande, bilder, text och tecken i förskolan*, undersökte Björklund (2008) en grupp av de yngsta barnen i förskolan, 1-3 år gamla. Högläsning är en del av kulturen i förskolan men Björklund finner dessutom en mångsidig och varierad litteracitet bland barnen; de skiljer redan på att rita och att skriva, de berättar, de bär runt på böcker, sorterar, bläddrar och pekar på text och bilder, de upprepar ord och fraser ur böckerna och de leker berättelser tillsammans. (Ibid.)

Familjens betydelse

Barn lär sig sitt modersmål genom att lyssna till andra som använder det. Kunskapen om språkets regler och ordens betydelser utvecklas under hela barndomen, men för att utveckla sitt tal måste barn få höra talat språk. Att föräldrar talar och sjunger och läser för barnen är avgörande för den tidiga språkutvecklingen. ”Barn som får växa upp utan att exponeras för det talade språket kan aldrig lära sig tala riktigt” skriver Hugo Lagercrantz (2005, s.117).

I en omfattande studie i Bristol, *The Meaning makers*, följde Gordon Wells (1986) en grupp barn, från början 128 stycken, från förskoleåren upp till att de var ca tio år. Syftet var att undersöka sambandet mellan tillgång till skriftspråk i hemmet, dvs. böcker och an-

dra texter, och om barnen blev lästa för – och hur de senare klarade övergången till skolans skriftspråkskultur. Oavsett föräldrarnas utbildning och ekonomi visade det sig att de barn som blivit lästa för klarade sig bättre än barn utan sådana erfarenheter. De var bättre motiverade och de förstod meningen med att läsa. Den fördel barnen hade vid skolstarten fanns kvar när studien avslutades och avspeglades i deras skolresultat. Bristolstudien var en av flera inspirationskällor för den brittiska satsningen *Bookstart* (se kap. 4).

Många år har gått sedan Bristolstudien genomfördes, men den är fortfarande en av få, omfattande, longitudinella studier som undersöker samband mellan tidiga skriftspråkliga erfarenheter och senare skolf framgångar. Sammantalet finns ändå en rad studier som visat på positiva samband mellan olika språkstödjande insatser (som gåvoböcker, rim och ram-sor, högläsning) och olika aspekter av barns språkutveckling och litteracitet (t.ex. Stanovich 1986; High et al. 2000; Westerlund & Lagerberg 2008). Men varje studie väcker nya forskningsfrågor, framför allt om metoder och strategier i arbetet. Westerlund och Lagerberg (2008) refererar en studie där mammor till 18 månader gamla barn svarat på en enkät med bl.a. frågor om barnets ordförråd, kommunikation mellan barn och föräldrar och om och hur ofta mammorna läste för dem. De finner starka samband mellan både läsning, bra kommunikation och ordförråd, men efterlyser mer forskning som kan klargöra orsakssambanden. Författarna skriver avslutningsvis:

In the meantime, we strongly recommend organizations working with parents and children, to develop methods for encouraging parents to communicate positively with their children and introduce them at an early age to the fascinating world of books. (Ibid. s. 265)

Barns tidiga språk- och litteracitetsutveckling är en angelägenhet för många professionella grupper, sjuk-sköterskor och bibliotekarier, barnläkare, logoped, pedagoger i förskola och skola, att samverka kring.

7 I litteratursökningen har jag däremot inte funnit något exempel på samarbete mellan bibliotek och barnhälsovård där digitala medier använts.

2:3 Samverkan

Det finns många skäl till att utveckla samarbetet mellan bibliotek och barnhälsovård, inte minst framkommer detta i de olika dokument som styr bibliotekens och barnhälsovårdens arbete. I olika sammanhang både förväntas och krävs att aktörer inom olika verksamheter som rör barn ska samverka för att på så sätt stärka barnets rättigheter. Detta uttrycks i *Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige* (2010): "Aktörer inom olika verksamheter som rör barn ska stärka barnets rättigheter genom samverkan." Folkhälsoperspektivet är också utgångspunkt för denna studie.

Ett folkhälsoperspektiv

Ett vanligt synsätt på hälsa idag är att hälsa till stor del skapas utanför sjukvårdsapparaten, i goda arbets- och boendemiljöer, och att samverkan mellan dessa olika miljöer, eller vardagsarenor, är viktig. Aron Antonovskys teori om *Kasam*, känsla av sammanhang, är en viktig grund för detta synsätt. Begreppet försöker fånga människans behov av att känna att tillvaron är begriplig, hanterbar och meningsfull (Antonovsky 1991). Många som upplever vattentäta skott mellan olika myndigheter och samhällsinsatser kan ha svårt att få denna känsla av sammanhang. I ett samhällsperspektiv kan vi också se att välfärdsstaten kritiserats för en bristande helhetssyn och för att de tjänster man erbjuder är alltför fragmenterade (Axelsson & Bihari Axelsson, 2007). Samhället har mött denna kritik genom att försöka öka integrationen mellan olika organisationer och myndigheter, och samverkan har ibland kallats "välfärdsstatens nya arbetsform" (Danermark & Kullberg, 1999; Axelsson & Bihari Axelsson, 2007.)

Samarbete lyfts också fram som en viktig faktor i *En förnyad folkhälsopolitik* (2008) där barns och ungas uppväxtvillkor är ett av elva målområden. Här framhålls att många faktorer måste samspela för att barn ska ges bästa förutsättningar för en god hälsa. Man betonar vikten av samverkan och erfarenhetsutbyte mellan alla sektorer och aktörer som har barn och föräldrar som målgrupp. De aktörer som är delaktiga i hälsofrämjande arbete för och med barn – och hit hör bl.a. kulturverksamheter – kan bidra och påverka utifrån sina olika professionella perspektiv och ge-

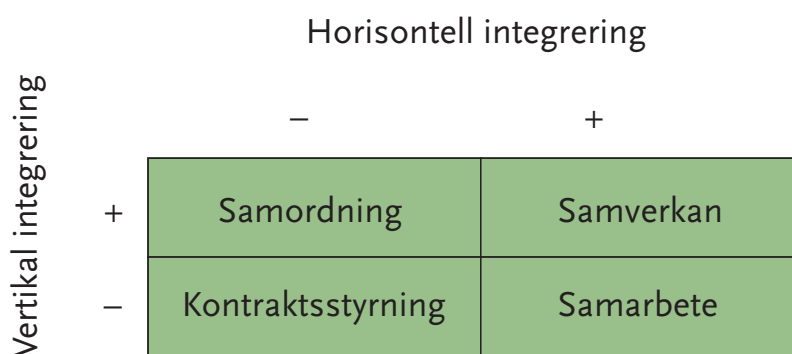
nom samverkan kan insatserna bli mer effektiva och mer hållbara. Kulturrådet har tagit fram en strategi för hur man vill arbeta med kultur och hälsa, *Strategi för Kulturrådets arbete med kultur och hälsa 2010-12* (2010). Utifrån sitt uppdrag formulerar myndigheten två övergripande mål för sitt arbete: Ett ökat/vidgat deltagande i kulturlivet och en utvecklad utåtriktad information om kultur och hälsa. Båda dessa mål förutsätter att myndigheten samarbetar med andra. I strategin lyfter man särskilt fram kulturens betydelse för äldre, men konstaterar också att barn och unga är viktiga målgrupper för folkhälsoarbetet eftersom levnadsmönster som grundläggs tidigt ofta följer oss resten av livet. Folkhälsoarbete bedrivs i huvudsak på kommunal och regional nivå och därför bör man där, skriver Kulturrådet med en hänvisning till propositionen, "förbättra och utveckla sina metoder och verktyg" (Ibid.).

Samarbete eller samverkan?

Vi använder ofta begreppen "samarbete" och "samverkan" utan att det framgår om vi likställer dem eller om vi ser skillnader i ordens betydelse. Enligt Danermark (2000) innebär samverkan något utöver samarbete. Samarbetar gör vi dagligen, i olika sammanhang, men samverkan innebär att vi tillsammans med andra arbetar mot ett gemensamt mål: "...medvetna målinriktade handlingar som utförs tillsammans med andra i en klart avgränsad grupp avseende ett definierat problem och syfte" (Ibid, s.15). Eriksson et al. (2007) skriver om samverkansprojekt i folkhälsosammanhang och utgår från en definition i *Folkhälsovetenskapligt lexikon*. Samverkan är enligt denna definition "gemensamt handlande för visst syfte" (Janlert 2000 s. 285). Det som uttrycks i båda dessa definitioner är att det är frågan om *ett gemensamt arbete* och att man *samverkar om något*, dvs. det finns ett "gemensamt professionellt objekt" (jfr Folkesson 2007, i delkap. 2.2).

Integration och styrning

Axelsson och Bihari Axelsson (2007) utvecklar begrepps användningen genom att koppla begreppen till graden av integrering och styrning i olika projekt. Integrering är, enligt författarna, ett överordnat begrepp som innebär att "olika aktörer eller aktiviteter

(Olika integrationsformer. Figur från Axelsson och Bihari Axelsson 2007, s. 14.)

förts samman till en större helhet”. Integration kan ske i en hierarki genom vertikal integrering eller i ett nätverk, genom horisontell integrering.

Kontraktstyrning innebär integration med låg grad av både vertikal och horisontell integrering – här finns nästan ingen integration.

Samordning har hög grad av vertikal integrering och låg grad av horisontell integrering. Denna typ av integration förekommer i hierarkiska organisationer. Beslut fattas på hög nivå och implementeras på lägre nivåer i organisationen.

Samarbete är den typ av integrering som förekommer i nätverk, den har hög grad av horisontell och låg grad av vertikal integrering. Den bygger på en vilja till samarbete och genomförandet sker genom kontakter och kommunikation mellan medlemmarna i nätverket.

Samverkan är en mer komplex form av integration. Den har hög grad av både horisontell och vertikal integrering och ”bygger på hierarkisk samordning som kombineras med ett frivilligt nätverksarbete” (Ibid. s. 14). Enligt denna typologi innehåller samverkan alltså inslag av både samordning och samarbete. I samverkansprojekt mellan olika sektorer och organisationer, som i vårt fall mellan barnhälsovård och bibliotek, finns ingen gemensam hierarki. Ledning och styrning sker på olika sätt hos de parter som samverkar. Den vertikala integreringen sker då ofta

med andra medel, en vanlig form är gemensamma styrgrupper. Enligt författarna förekommer samordning, samarbete och samverkan inom välfärdssystem, medan kontraktstyrning är en mer marknadsanpassad form av integration. (Ibid. s. 14 f)

Utifrån Axelssons och Bihari Axelssons typologi kan vi alltså förvänta oss att i analysen av olika samverkansprojekt mellan barnhälsovård och bibliotek finna exempel på såväl *samverkan* som *samordning* och *samarbete*, medan det är mindre troligt att vi ser exempel på *kontraktstyrning*.

Taxonomier

Ett annat sätt att analysera graden av integration i samverkan är att använda taxonomier. Inom projektet *Mäta och väga* har ett antal förslag till taxonomier för biblioteksverksamhet utvecklats och tillgängliggjorts genom boken *Mäta och väga: om statistik och effektivitet på folkbibliotek* (Ögland, Lundgren och Wockatz 2010). Ett av förslagen är en taxonomi för samverkan mellan BVC/familjecentraler och bibliotek. Författarna påpekar att detta är ett förslag ur bibliotekets perspektiv, utifrån bibliotekets erfarenheter av samarbete, och att förslaget kanske skulle se något annorlunda ut om barnhälsovården utformat det. Författarna skriver också att taxonomier ger möjlighet att nivågruppera egenskaper som är betydelsefulla i olika sammanhang, som kvalitetsutveckling och utvärdering av verksamheter, men att det också finns en risk att de kan fungera styrande och konserverande.

Taxonomi ska läsas nedifrån och upp, där nivå 1 anses vara den lägsta nivån av samarbete och nivå 7 den högsta.

Nivåerna är här återgivna utan författarnas kommentarer (i boken finns exempel kopplade till varje nivå).

Nivå 7: Gemensam planering, genomförande och utvärdering av verksamheten.

Nivå 6: Formaliserad och fördjupad samverkan kring språkutveckling. Kompetensen från båda verksamheterna används aktivt för att förbättra verksamheten gentemot barn och föräldrar.

Nivå 5: Organiserad samverkan kring språkstimulans.

Nivå 4: Närmare samverkan kring språkstimulans men beroende av personliga initiativ och kontakter.

Nivå 3: Viss samverkan kring språkstimulans. Informationen kompletteras med gånvobok.

Nivå 2: Viss samverkan kring språkstimulans. Riktad information om böcker och medier för små barn.

Nivå 1: BVC fungerar som kanal för bibliotekets information. (Ibid.)

Fokus är här på samverkansgemensamma objekt, dvs på *vad* man samarbetar om, och på *hur*, i vilka former detta sker. Det bör påpekas att kvalitén på insatserna kan skifta, på varje nivå, vilket innebär att kvalitén alltid kan höjas, på varje nivå.

Samverkan över sektorsgränser

Att åstadkomma fungerande samverkan mellan olika sektorer och professioner är ingen enkel process. Utgångspunkten är att samverkan över sektorsgränser kan ge möjlighet till nya lösningar på komplexa problem. Deltagarna måste vara villiga att gå in i en process där inte bara de egna målen prioriteras

utan nya arbetssätt och nya perspektiv utvecklas (Eriksson et al. 2007, s. 119).

Danermark (2000) analyserar centrala förutsättningar för samverkan och lyfter fram tre grundläggande påverkansfaktorer. De har att göra med synsätt, organisation och regelverk:

Synsätt (dvs. kunskaps- och förklaringsmässiga faktorer). Olika yrkesgrupper som ska samverka har olika utbildning och olika sätt att se på och förklara problem; språket, de uttryck och den terminologi en yrkesgrupp använder är inte självklart tillgänglig för andra; vissa typer av kunskap har större status och tyngd än andra, vilket har samband med professionernas status och därmed med makt.

Organisation. Olika yrkesgrupper har olika förutsättningar, även om de ibland arbetar inom samma organisation; organisationerna kan också ha olika förutsättningar att delta i samverkansprocessen, ex.vis kan arbetsscheman, tillgänglighet och olika prioriteringar påverka; det är viktigt att reda ut var beslut i organisationen fattas och vem som kan besluta om vad; hit hör också delegering och resurstilldelning.

Regelverk. Olika yrkesverksamheter styrs av olika regelverk (lagstiftning, regelsystem, anvisningar och avtal) som är mer eller mindre föreskrivande och detaljerade och det måste klargöras vad som gäller och var ansvaret ligger i organisationen.

Att se till så att frågor om synsätt, organisation och regelverk identifieras, lyfts fram och diskuteras är ledningens ansvar och Danermark räknar även *ledningsfunktionen* som en grundläggande förutsättning, liksom att samverkan måste ha ett klart uttalat *mål* och att *tillräckliga resurser* ställs till förfogande. (Danermark 2000)

Samverkan över sektorsgränser – ett exempel

Att folkhälsoarbete ses som ett område där det finns stora fördelar med samverkan har framkommit i kapitlet, liksom att samverkan är en komplicerad process. I folkhälsopropositionen lyfts familjecentralen fram som exempel på väl fungerande samverkan, och flera utvärderingar och analyser har gjorts av

denna institution, där ju barnvårdscentralen ingår – och någon gång även biblioteket (ex. Hjortsjö 2005; Abrahamsson, Bing & Lofström 2009). Här har istället ett samverkansprojekt mellan barnhälsovård och förskola valts för att illustrera sektorsövergripande samverkan. Orten där samverkan sker är Karlskrona och basen är samverkan i lokala nätverk. Tell (2010) undersöker i en magisteruppsats, med titeln *Samverkan mellan barnhälsovård och förskola: vi vill samarbeta, vi tycker det är viktigt, men förutsättningarna måste finnas!*, hur olika professioner uppfattar projektet. Deltagarna är förskollärare, specialpedagoger och rektorer samt avdelningschefer och distriktssköterskor från barnhälsovården. Resultatet visar på en positiv inställning bland deltagarna till samverkan som idé. Tell finner att deltagarna har tydliga krav på ledningen, både att de ska öka sin egen kunskap om samverkan och skapa arenor så att de kan mötas över

sektorsgränserna men också att de ska ge personalen tid, struktur och stöd för att möjliggöra samverkan, dvs. skapa hållbara strukturer. Deltagarna efterlyser mer kunskap om varandras kulturella och yrkesmässiga skillnader och uttrycker att de behöver varandra och varandras kunskaper för att möta behoven hos barn och föräldrar. En följd av detta har blivit att flera nätverk utvecklats så att andra aktörer kring barnfamiljerna kommit med – exempelvis bibliotek, logoped och sociala myndigheter. (Ibid.)

Med utgångspunkt i ett verkligt fall visar uppsatsen på många av de praktiska hinder för samverkan som finns i vardagen. Samtidigt illustreras flera andra aspekter av problem och hinder i samverkan som framkommit i kapitlet, t.ex. ledningens viktiga funktion – men också att olika professioner kompletterar varandra och att synergieffekter kan uppstå när man samverkar. (Ibid.)

Kapitel 3.

Samverkan mellan barnhälsovård och bibliotek i Sverige

I många kommuner hälsas nyfödda barn välkomna till världen med en bokgåva. Samtidigt får föräldern ett stödande samtal med BVC-sköterskan och en folder om språkutveckling att läsa hemma i lugn och ro. Ibland får barnet bokgåvan på BVC, ibland överlämnas ett presentkort som kan lösas in på biblioteket.

I boken *Barnspåret* beskriver dåvarande barnbibliotekarien i Trelleborg, Lisbeth Gisselqvist (1994) hur man där placerade gåvoböckerna i en skattkista, längst in i biblioteket. På så sätt fick föräldern en biblioteksvisning på köpet. Bokgåvan var ”den första knuten” i bibliotekets samlade språk- och lässtimulerande insatser för barn, ”den röda boktråden”. (Ibid., s.160 f.)

Gåvoböcker är idag, nästan 20 år senare, den vanligaste formen av samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek. 86 % av kommunerna som besvarade en enkät om samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek våren 2012⁸, uppgav att man samarbetade om en bokgåva till barn under 2 år. I samarbetet ingår också ofta att barnbibliotekarien medverkar i föräldrautbildningen. Det gör 68 % av kommunerna i undersökningen Ofta ingår en visning av barnavdelningen, ibland också en rim- och ramsstund som vänder sig direkt till de små bebisarna. 33 % av kommunerna svarar att de har en sång- och ramsstund (eller liknande aktivitet). (*Samarbete BVC/bibliotek, enkätredovisning 2012*. Kommande) Många BVC delar också ut informationsmaterial från biblioteket, t.ex. *Välkommen till biblioteket* som översatts till 52 språk. (Gustafsson Chen 2011)

En översiktlig bild av samarbetet mellan barnhälsovård och bibliotek i Sverige har länge saknats. På regional nivå gjordes 2007 en kartläggning och analys av samarbetet i Västmanland.

Kartläggningar av samarbete – två exempel

Biblioteken i Västmanland har ett långvarigt och utvecklat samarbete med barnhälsovården. 2001 påbörjades en särskild satsning, där bibliotekskon-

sulenten och samordnaren för barnhälsovården diskuterade verksamhetsutveckling med BVC-sköterskorna, i gruppsamtal. Detta ledde till att en väska med barnböcker och nya folder att dela ut till föräldrarna delades ut till alla BVC, men också till gemensam fortbildning för BVC-sköterskor, barnbibliotekarien och logopederna. 2007 tog länsbiblioteket initiativ till en kartläggning av samarbetet och en undersökning genomfördes av handläggaren på Kulturrådet, Cay Corneliuson (2007). Samtal fördes med berörda yrkesgrupper i alla kommuner. Kartläggningen visade att de grundläggande idéerna om hur samarbetet skulle se ut levde kvar, men den visade också på stora skillnader mellan kommunerna vad gällde verksamhetens omfattning och inriktning. Corneliuson lyfter fram följande faktorer som påverkar verksamheten negativt:

- överblick över hur de olika insatserna samverkar saknas
- osäkerhet kring om verksamheten är prioriterad och på vilket sätt
- dåligt fungerande barnvårdscentral påverkar bibliotekets insats
- bristande kunskaper om medier och metoder för att nå nya svenskar
- lite kommunikation med funktionshindrade (Ibid., s. 4)

Hon visar också på andra möjliga negativa faktorer, som att styrdokument, planer etc. antingen saknas eller inte är kända av personalen, att man inte planerar tillsammans eller att man inte har gemensamma, uppföljningsbara mål. Faktorer som påverkar positivt är:

8 Enkäten distribuerades som en webbenkät till kommunerna under april 2012. Tre påminnelser gjordes. Svartsprocenten blev 80% och 87% av kommunerna är representerade i den kommande rapporten. Enkätens samlade resultat kommer att redovisas i en särskild rapport.

- tydliga prioriteringar för barn när det gäller hälso- och kulturpolitik
- nivån på biblioteksverksamheten i övrigt, exempelvis ger utbyggda skolbibliotek ökat resursutrymme
- stöd hos personalgruppen i övrigt
- kunnig och engagerad chef
- läsfrämjandeplan förankrad hos skola och barnhälsovård (Ibid.)

Liknande brister i kvalitet finner Holmfors (2000) när hon i sin magisteruppsats undersöker samarbetet mellan BVC och bibliotek i en storstadskommun, ur BVC-sköterskors och barnbibliotekariers perspektiv. Resultatet visar på stora variationer i verksamheten. Gåvoböcker delas ut i kommunen men om det inte finns samarbete mellan bibliotek/BVC så når inte böckerna de nyfödda barnen och deras föräldrar. Man har svårt att nå de flerspråkiga familjerna. Omorganisationer och tidsbrist anges som främsta skäl till att samarbetet har brister.

■ Studierna visar att det finns stora skillnader inom kommuner och mellan kommuner, men också att det finns brister i själva förmedlingen. Man når för få och budskapet når inte fram till dem som man särskilt gärna vill nå, som flerspråkiga familjer och barn med funktionsnedsättningar. Man behöver med andra ord finna sätt att utveckla verksamheterna och kvalitetssäkra dem.

BokNallen i Markaryd

BokNallen i Markaryd var en unik verksamhet som inspirerat både svenska verksamheter (ex. *Bokbollen* i Kumla, *Boknallen* i Ryd i Linköping, och två projekt i Borås, se kap. 5:2) och nordiska projekt (*Bogstart* i Danmark och en prisbelönt verksamhet i Norge⁹). *BokNallen* i Markaryd startade som ett projekt, 1984, men finansierades efterhand över kommunens budget och blev en del av ett heltäckande språkprogram för alla barn, 0-16 år, *Markarydsmodellen*. (Wendt-Nevhage 1994; *Skolexemplet – Markaryd* 1995). Idén kom från en framsynt rektor, som var medveten om hur svårt skolan hade att kompensera de barn som

kom till skolan med brister i språkutvecklingen, och som också kände till betydelsen av tidig språkstimulering (Svensson 1989). *BokNalle*-verksamheten i Markaryd lades ned i juni 2009 (Starck 2012).

BokNalle-projektet vände sig till alla familjer i kommunen. Det innebar samarbete med BVC, hembesök hos familjen under barnets första år, med en bokgåva, en ”boklek” och erbjudande att låna ur en stor väska med biblioteksböcker. Det unika med *BokNallen* var dels metoden med hembesök, dels den forskning som utvecklades, där man undersökte hur projektet påverkade barnen. En undersökning av Svensson (1989) visade att *BokNalle*-barnen hade bättre ordförråd och en allmänt bättre språklig förmåga, jämfört med en kontrollgrupp. Deras föräldrar uttryckte att de nu var medvetna om hur de skulle tala med sina barn och att de diskuterade mer och talade om bilderna i böcker. Effekterna svarar mot de resultat som framkommer i utvärderingarna av *Bookstart* (Wade & Moore 1993). I Sverige fanns alltså en verksamhet liknande *Bookstart* flera år innan projektet började i Birmingham 1992.

■ Andra svenska exempel med hembesök som metod redovisas i kap. 5:2.

Metodutveckling

Metoder som vill skapa hållbarhet och kvalitet i lässtimulerande verksamheter utvecklas och prövas ofta som projekt. I sin kartläggning av bibliotekens lässtimulerande projekt, *Barnbibliotek och lässtimulans*, fann Sandin fyra huvudsakliga motiv för att genomföra lässtimulerande projekt: *Omvärldsbevakning och kunskapsutveckling, en möjlighet att pröva, att utveckla samarbete samt fortbildande* (Sandin 2011, s. 46). Samarbete kan leda till verksamhetsutveckling och inom samarbetets ram kan nya metoder utvecklas och prövas.

Under 2000-talet har Kulturrådet stött flera projekt som syftar till att utveckla samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek. Utöver de projekt som drivits av Regionbibliotek Halland, och som presenteras i inledningskapitlet till denna rapport, finns

9 Biblioteket i Øvre Eiker har verksamheten Bokbamsen, inspirerad av *BokNallen*: http://www.bokbamsen.no/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1

projektet *Sambandscentral språk* (Gotland), *Språket typ – redan på skötbordet* (Uppsala) med fortsättning i projektet *Språknätet. Tänk dig glädjen att födas rätt in i språket och litteraturen!* som rör samarbete med mödravårdscentraler och familjecentraler och drevs i Västra Götaland 2006-2007. I Västerbottens län drevs projektet *Med språket framför sig*, i samarbete med Regionbibliotek Halland. I Jönköpings län genomfördes en förstudie till ett projekt, *Virtuell äppelhylla*, 2009-2010. Projektet *Språkjakten*, som vill

nå barn med språkstörningar och flerspråkiga familjer, pågår i Västernorrland. Utöver dessa projekt finns naturligtvis projekt som drivits utan Kulturrådsstöd.

■ Dessa projekt behandlas på olika ställen i rapporten. I kapitel 5 diskuteras projekt som är riktade mot särskilda målgrupper, bl.a. flerspråkiga familjer och barn med språkstörningar. I kap. 6 presenteras och diskuteras exempel på utvecklade arbetsmetoder, med utgångspunkt i rapportens hela material.

Kapitel 4. Bookstart

En studie som undersöker internationella projekt där bibliotek och barnhälsovård samarbetar för att stimulera små barns språk- och litteracitetsutveckling, måste uppehålla sig vid projektet *Bookstart*. Inte bara för att projektet fyller 20 år i år, 2012, och därmed visat sig vara både uthålligt och hållbart. Det är också ett projekt som når nästan alla barn i England, Wales och Nordirland och det har spridits ut över världen. Utvärderingar har visat att det fungerar språkstimulerande och litteracitetsutvecklande, samtidigt som det är kostnadseffektivt.

I första delen av detta kapitel beskrivs programmet, dess historia och utformning, och exempel ges på hur *Bookstart*-konceptet tagits över i andra länder. I kapitlets andra del sammanfattas resultaten av utvärderingarna av det pilotprojekt, som genomfördes i Birmingham 1992, och av en uppföljande studie som genomfördes 2009. Dessa studier utgör tillsammans grund för den SROI-analys av *Bookstart* som genomfördes 2010 och som presenteras sist i kapitlet.

4:1 Bookstart – från pilotprojekt till nationellt program med internationella efterföljare

Bookstart startade som ett pilotprojekt i Birmingham 1992. Initiativtagare var den ideella, läsfrämjande organisationen *Booktrust*¹⁰ tillsammans med Birminghams bibliotek, hälsovården i Birmingham och *School of education* vid Birminghams universitet. Projektet byggde på tidigare forskning som visat betydelsen av att man i hemmet tidigt läser tillsammans med sina små barn, men också på den bärande idén i *Booktrust*, att alla barn har rätt till böcker för glädje, insikter och ny kunskap. I detta första projekt involverades 300 barn och deras familjer, i tre olika bostadsområden i Birmingham. Etniskt, utbildningsmässigt och socioekonomiskt svarade urvalet av familjer mot sammansättningen av befolkningen i kommunen i stort. (Wade & Moore 1993)

Vid en hälsokontroll, när barnen var nio månader gamla, överlämnade sköterskan från barnhälsovården en bokgåva. Utöver en bok innehöll paketet ett introducerande brev (på engelska, urdu eller punjabi) med information om projektet och om att läsa tillsammans med barn, tryckta kort med rim och ramsor, bokmärke, en affisch samt inbjudan till det lokala biblioteket. Samtidigt berättade sköterskan för föräldrarna om betydelsen av att läsa tillsammans med barnen och uppmuntrade dem att stödja

barnens förmåga att lyssna, tala och läsa. Man ville att föräldrarna skulle upptäcka att det är en positiv upplevelse för både barn och föräldrar att läsa tillsammans. (Elkin & Lonsdale 1996)

Efterhand byggdes programmet ut. Finansieringen byggde huvudsakligen på stöd från bokförlag och på sponsring. 1998 fanns programmet på 60 orter och ökade sedan snabbt, tack vare sponsring från stormarknadskedjan *Sainsbury*. 1999 kunde *Bookstart* erbjudas nationellt och över 90% av landets kommuner deltog i programmet. Liksom i pilotprojektet i Birmingham handlade det på lokal nivå om ett samarbetsprojekt mellan barnhälsovård och bibliotek. En förutsättning för att en kommun skulle kunna delta var att det lokala biblioteket utsåg en ansvarig samordnare för *Bookstart* i personalen. Två forskare, professor Barrie Wade och universitetslektor Maggie Moore, knöts från början till projektet och de genomförde fyra utvärderingar av insatsen i Birmingham som rapporterades i fem studier, mellan 1993 och 2000. (Bookstart 2012)

När Sainsburys sponsring upphörde 2001 blev situationen kritisk men på hösten samma år hade man funnit en ny modell för sponsring, tillsammans med

¹⁰ Booktrust bildades av en grupp engagerade författare 1924, med syftet att främja litteraturen genom samarbete med andra intressenter inom bokbranschen. Centralt i arbetet har varit stödet till barns och ungas läsning.

förlag, fabrikanter, artister, formgivare m.fl. intressenter. Samtidigt fick man viss offentlig finansiering (Conway 2005). 2004 beslöt Labourregeringen att utöka stödet för att möjliggöra utdelning av sammanlagt tre bokpaket under småbarnsåren. 2010 var programmet åter hotat – den konservativa regeringen meddelade att man tänkte stryka hela finansieringen, 13 milj. pund, i följande års budget. Reaktionen blev starka och efter en vecka drog man tillbaka beslutet. Utbildningsministern och Viv Bird, vd för *Booktrust*, gjorde ett gemensamt uttalande som innebar att regeringen avsåg att fortsätta att finansiera gåvoböcker (Helm et al. 2010; Mulholland & Page 2010).

Bookstart centralt

Idag svarar regeringen genom utbildningsdepartementet för 20 % av kostnaderna för *Bookstart* centralt, resten svarar barnboksförlag och andra sponsorer för. Projektet producerar det material som erbjuds alla anslutna kommuner; tryckt material som boklistor, affischer, foldrar etc., de olika bokpaketen och en webbplats med stödmaterial för programverksamhet och liknande. Webbplatsen vänder sig i första hand till föräldrarna (med information och goda råd) och till barnen (med spel, lekar, animerade böcker mm). De får veta att de har rätt till bokpaket och var de kan hämtas (programmet erbjuds i England, Nordirland och Wales). Barn med funktionshinder kan få anpassade bokgävor och flerspråkiga barn kan (ibland) få en bok på modersmålet. Familjerna erbjuds nu (april 2012) två bokpaket i stället för tre (Bookstart 2012). Regeringens finansiering är garanterad till 2013 (Birt 2012).

Bookstart lokalt

Lokalt kan *Bookstart*-programmen se olika ut eftersom de utformas efter lokala behov och förut-

sättningar. I varje kommun ska det finnas en lokal samordnare och det är vanligen en bibliotekarie. Uppgiften är att administrera bokpaketen och att upprätthålla kontakterna mellan de olika aktörerna: bibliotek, barnhälsovården och olika verksamheter och aktiviteter för små barn. Ibland finns samarbete med logoped (Chadwick 2012). På lokal nivå är det bibliotek och barnhälsovård som finansierar tjänster och övrig verksamhet, genom projektmedel, lokal sponsring eller i ordinarie budget. De kommunala biblioteken är för närvarande under stor press i Storbritannien, vilket kan komma att innebära att tjänsterna som *Bookstart*-samordnare hotas. Regeringens finansiering är garanterad till 2013. (Birt 2012)

Lokala *Bookstart*-program har undersökts i flera utvärderingar och uppsatser. Dessa utgör en del av materialet i kapitel 6.

Bookstart internationellt

Lässtimulerande program i andra länder kan ansöka om att anslutas till *Bookstart*. De krav som ställs är att programmet ska innefatta fria bokgävor till små barn (från 0 till 5-6 år) och att man därutöver ska verka för "lifelong love of books, early literacy och child development" (Bookstart 2012). Både nationella och lokala program kan ansöka om att anslutas och det finns inga krav på hur omfattande ett program ska vara. Idag är program från alla världsdelar representerade, f.n. 27 stycken. De internationella programmen, så som de presenteras på webbplatsen, ser sinsemellan olika ut, fr.a. vad gäller organisation, finansiering och samarbete. Vanligast är att programmen drivs av en välgörenhetsorganisation, stiftelse eller liknande, ofta med finansiering från något stort företag. Ett fåtal program finansieras huvudsakligen av offentliga medel, främst omfattande och hållbara program med nationell räckvidd. (Ibid.)

4:2 Utvärderingar av Bookstart

I denna andra del av kapitlet redogörs för de utvärderingar som Wade och Moore genomförde av pilotprojektet i Birmingham samt för en senare studie som initierats av *Booktrust* och som ligger till grund för en analys av projektets samhällsekonomiska effekter, *The Social Return on Investment* (2010).

Utvärderingen 1992

Pilotprojektet av *Bookstart* i Birmingham utvärderades under projektåret. I samband med att barnet fick ett bokpaket av sköterskan från barnhälsovården, hjälpte sköterskan föräldern att fylla i en enkät om läsvanor och om attityder till böcker och bibliotek.

131 enkäter besvarades på detta sätt. Sex månader senare besvarade föräldrarna en ny enkät, denna gång en postenkät. 63 föräldrar skickade tillbaka enkäten. Resultatet visade att de hade fått en mer positiv attityd – enligt föräldrarnas självskattning lade de nu ner mer tid på att använda böcker tillsammans med sina barn än de skulle gjort om de inte fått bokpaketet. Fler föräldrar hade registrerat sig som låntagare på bibliotek och fler hade köpt böcker eller gått med i någon bokklubb. (Wade & Moore 1993)

I sina slutsatser konstaterar forskarna att resultaten är övertygande, det finns ett stort värde i att uppmuntra föräldrar att läsa tillsammans med sina barn och metoden med bokpaket och information från sköterskan är effektiv. I materialet framträder bilden av föräldrar som kämpar med dålig ekonomi. De har ofta en motvilja mot bibliotek, eftersom de är rädda att deras barn ska förstöra böckerna. ”Where these factors operate together *Bookstart* is likely to be a godsend” (Ibid., s. 26). Det innebär inte att forskarna drar slutsatsen att *Bookstart* bara ska erbjudas familjer med låga inkomster. Tvärtom finner de att programmet väckte intresset för böcker till liv också hos de familjer som har det bättre ställt. Socioekonomiska faktorer är viktiga men de bör inte vara det enda skälet att erbjuda familjer böcker och läsning, hävdar forskarna. De finner också att böckerna uppskattades av andra familjemedlemmar och de ser möjligheter att utveckla projektet genom ytterligare bokgåvor. (Wade & Moore 1993)

Den longitudinella studien, 1996-2000

En longitudinell studie drogs igång för att kunna undersöka projektets effekter över tid. När *Bookstart*-barnen var 2½-3 år genomfördes en studie med ett slumpmässigt urval barn, 28 av de 300 samt en kontrollgrupp, och med barnens föräldrar. Metoden var intervjuer och observationer i hemmen, och man undersökte nu förändringar i föräldrarnas läs- och bokvanor, hur föräldrarna läste tillsammans med barnen och hur barnen samspelade med föräldrarna vid läsningen. Insatsen med bokpaketet vid nio månader visade sig ha medfört varaktiga förändringar av läs- och bokvanor:

- Föräldrarna ombads nämna tre av barnens favoritsysselsättningar. 68 % av *Bookstart*-föräldrarna angav ”att titta i böcker”, jämfört med 21 % i kontrollgruppen.
- 75 % av *Bookstart*-föräldrarna angav att det var vanligt att de köpte barnböcker som presenter, jämfört med 10 % i kontrollgruppen.
- 43 % av *Bookstart*-föräldrarna gick med barnen till biblioteket åtminstone en gång i månaden, jämfört med 17 % i kontrollgruppen.

(Wade & Moore 1996b)

Observationerna visade också på skillnader i föräldrarnas sätt att läsa med sina barn. Fler *Bookstart*-föräldrar

- läste hela texten
- pratade om berättelsen
- relaterade berättelsen till barnets erfarenhetsvärld
- uppmuntrade barnet till samspel
- uppmuntrade barnet att fundera: vad tror du hände sen?
- uppmärksammade barnet på texten

(Moore & Wade 1997; Wade & Moore 1996a)

Detta tycktes ge barnen fördelar: De var mer koncentrerade i samband med läsningen, de visade större intresse för böcker och var mer aktiva vid bokläsningen än barnen i kontrollgruppen. Observationerna av *Bookstart*-barnens muntliga interaktion med föräldrarna visade att de skilde sig tydligt från kontrollgruppens, de frågade och svarade och samspelade mera med föräldrarna. (Wade & Moore 1996a)

Efter skolstarten, när barnen var fem år, gjordes ett nytt urval av 41 barn, och en ny kontrollgrupp, och barnen testades med det test som är standard när engelska barn börjar skolan. *Bookstart*-barnen visade sig prestera bättre på alla tester (tre inom området engelska och tre inom matematik), med hög signifikans vad gällde läsning och siffror. Det framkom alltså att tidig tillgång till böcker och att föräldrarna läste regelbundet tillsammans med barnen hade gett

Bookstart-barnen en fördel framför barn som saknade motsvarande erfarenheter. Föräldrarnas (eller vårdnadshavares) viktiga roll för barns utveckling betonades. (Wade & Moore 1998)

Longitudinella studier har ett generellt problem med att urvalet inte är stabilt. I de två sista stegen i Birmingham-undersökningen visade det sig att en stor andel barn hade flyttat och bytt skola. Eftersom Birminghams skolor samlar information om eleverna med avseende på bl.a. kön, modersmål och etnisk tillhörighet kunde nya urval av de 300 *Bookstart*-barnen göras. Undersökningsgruppen och kontrollgruppen har i varje steg slumpats fram så att de i dessa avseenden överensstämmer med populationen barn i staden Birmingham som helhet. I den avslutande studien undersöktes 43 *Bookstart*-barn och en kontrollgrupp när de testades i slutet av *Key stage 1* – efter andra skolåret, när barnen var sju år. Undersökningens material utgjordes av lärarnas skattning av hur barnen presterade inom tio olika områden (tre i engelska, tre i matematik och fyra i naturvetenskap). Dessutom användes barnens resultat i testerna. Testerna omfattar läsning, läsförståelse, skrivning, stavning och ett matematiktest. Resultatet visade att *Bookstart*-barnen, enligt lärarna, presterade bättre än barnen i kontrollgruppen i samtliga områden men särskilt i engelska, och testresultaten visade att *Bookstart*-barnen presterade bättre än kontrollgruppen på samtliga test. (Wade & Moore 2000)

Kritik mot studierna

Dessa studier undersöker alltså effekten av en insats som gjordes under barnens första år, en insats som enligt studiernas resultat är så varaktig att den påverkar skolresultat under barnens sjunde levnadsår. Resultaten stödjer tidigare forskning som visat att tidig tillgång till skriftspråk i hemmet och föräldrarnas engagemang i böcker och högläsning för barnen betyder mer för barns skolframgångar än t.ex. socioekonomiska faktorer (Jfr t.ex. Wells 1986). Resultaten i Wades och Moores utvärderingar har ifrågasatts av en grupp forskare, som grundar kritiken i att resultaten bygger på små populationer vilket de anser kan skapa osäkerhet om deras giltighet. (Bailey, Harrison & Brooks, 2000)

Booktrusts studie 2009

Booktrust, organisationen bakom *Bookstart*, genomförde 2009 en utvärdering med ett större urval respondenter, i egen regi. Man valde ut 26 orter i nio regioner och anställde intervjuare med uppdrag att genomföra 25 intervjuer vardera. Intervjuarna skulle söka upp föräldrar i offentliga miljöer som parker och lekplatser – men inte i bibliotek vilket skulle kunna påverka resultatet. Förutsättningen för urvalet var att föräldrarna skulle ha tagit emot något av *Bookstarts* bokpaket de senaste fyra veckorna. (Vid den här tidpunkten erbjöd *Bookstart*-programmet tre olika bokpaket.) Intervjuarna skulle genomföra en strukturerad intervju och be att få återkomma och göra en telefonintervju tre månader senare. Under den första fasen genomfördes 694 intervjuer, under den andra fasen 440. Intervjufrågorna gällde fr. a. hur bokpaketen tagits emot och hur de påverkat föräldrarnas läsning för barnen. En fråga gällde hur böckerna förmedlats och om föräldrarna fått någon muntlig information i samband med det. Enligt föräldrarna hade 81% av dem som tagit emot bokpaketet *Bookstart Baby Pack*, som brukar överlämnas av sköterskan vid hembesök, fått muntlig information. Bara 48% av dem som fått bokpaketet *Bookstart Treasure Pack*, som brukar överlämnas i förskolan, hade fått muntlig information. I resultatet går det att urskilja de föräldrar som framstår som minst aktiva när det gäller läsvanor, och de intressantaste resultaten rör denna grupp om 94 föräldrar. 56 av dessa föräldrar genomförde den andra intervjun. Av dessa hade de föräldrar som aldrig eller sällan läste med sina barn, minskat från 14 till 2% medan de som läste en gång om dagen ökade från 0 till 30%. (*Bookstart National Impact Evaluation 2009*)

En ekonomisk analys av Bookstart

En brittisk rapport, *The long term costs of literacy difficulties*, visar på enorma kostnader för samhället för personer som inte lär sig läsa, och samma rapport visar att läslust är en viktig faktor för studieframgångar senare i livet. (KPMG 2006)

Booktrust lät 2009/2010 genomföra en analys, *A Social Return on Investment (SROI) Analysis* (*Bookstart 2009/10, 2010*), för att uppskatta nyttan och värdet av *Bookstart*. En SROI-analys är ett sätt att mäta de förändringar som projekt och verksamheter skapar

socialt, miljömässigt och ekonomiskt samt att uttrycka detta värde i pengar. De viktigaste intressenterna i *Bookstart* är barnen, deras föräldrar/vårdnadshavare och samhället, både det lokala och på central nivå. För att undersöka barns och föräldrars uppfattningar om värdet av *Bookstarts* insatser på kort och lång sikt genomfördes inledningsvis fokusgrupper och djupintervjuer, med syftet att få fram vilka insatser som resulterar i förändring. Resultaten jämfördes med resultaten i *Bookstart National Impact Evaluation* (2009) och man fann stor överensstämmelse. Insatserna, bokgåvorna, de goda råden, den ökade läsningen och biblioteksbesöken spelade roll och den största förändringen kom de barn till godo där föräldrarna från början var minst aktiva. (Ibid.)

I analysen arbetar man sedan med tre kategorier modellfamiljer, utifrån det utrymme som böcker och läsning tänks ha i hemmen: En familj som är mindre aktiv (A), en som är måttligt aktiv (B) och en som är mycket aktiv (C). För att kunna göra en analys på både kort och lång sikt använder man resultat från tidigare *Bookstart*-utvärderingar. Slutsatserna blir att alla barn och föräldrar har nytta av programmet, men särskilt stora blir förändringarna för ett barn i familj A. Det

barnet kommer i kontakt med böcker och läsning mycket tidigare än annars skulle varit fallet, tack vare den första bokgåvan. Läsvanor etableras och upprätthålls, tack vare att insatserna fortsätter med flera bokgåvor. Även familjen A har nytta av programmet genom att nya vanor etableras som kommer familjen tillgodo. Rapporten rekommenderar att framtida studier även ska beakta sociala vinster av programmet, vinster utöver dem som har med litteracitet att göra. I de inledande intervjuerna och fokusgrupperna kom det fram att programmet stärkte relationerna mellan barn och föräldrar, att läsning hade en lugnande inverkan och att föräldrarna upplevde att deras kompetens som föräldrar växte. (Ibid.)

Det totala ekonomiska värde som *Bookstart* skapar för barn, föräldrar och samhälle beräknas enligt SROI-analysen som förhållandet 1:25, dvs. vinsten är många gånger större än programmets kostnader. Värdet för samhället kommer fr.a. från minskade kostnader för utbildning, både i grundskola och i vuxenutbildning. I familjer med låg eller ingen litteracitet i hemmet är värdet allra störst. Här finns möjligheter att skapa nya vanor kring böcker och läsning som på sikt kan visa sig avgörande för barnen. (Ibid.)

Avslutande kommentar

Genomgången av programmet *Bookstart*, och utvärderingarna av programmet, väcker frågor. Pilotprojektet i Birmingham innebar en enda insats, när barnen var nio månader gamla. Det är svårt att bortse ifrån att den uppmärksamhet som programmet fick i media, och det engagemang som barnhälsovården och biblioteket visade över tid, också kan ha spelat roll för att upprätthålla föräldrarnas intresse.

Ett program är beroende av de insatser som görs av de människor som medverkar. Det framkommer att förmedlingen av budskapet till föräldrarna spelar roll men

i utvärderingarna får denna aspekt mycket litet utrymme. Inte heller uppmärksammas hur samarbetet mellan de professionella utformas. Över tid har programmet också brottats med ekonomiska problem – vad betyder det för uthålligheten, och vad spelar uthålligheten för roll för de barn och föräldrar som deltar? Bibliotekets tillgänglighet och föräldrarnas biblioteksanvändning är frågor som Wade och Moore lyfter fram, och som de ser som avgörande för projektets framtid. Detta är exempel på frågeställningar och problem som kan belysas och utvecklas i andra studier av *Bookstart* och i andra språkstimulerande program.

Kapitel 5. Samverkan kring målgrupper

Bookstarts grundkoncept, så som det såg ut 1992, verkar fungera, utvärderingar visar positiva resultat både när det gäller barns språkutveckling och när det gäller språk- och litteracitetsvanor i hemmet. Familjerna drar nytta av bokgåvorna, också genom att effekterna spiller över till syskon och andra familjemedlemmar. Även biblioteksbesöken ökar. *Bookstart*-programmet sprids över världen och anpassas till situationen i olika länder.

Men resultaten säger också något annat. I alla undersökningar saknas svar från en del av populationen. Alla föräldrar vill inte besvara enkäter och delta i undersökningar, av olika skäl. Vilka det är som avstår från att delta framgår inte alltid, men flera utvärderingar visar att barnhälsovård och bibliotek har svårt att nå särskilt utsatta grupper (ex. Hall 2001; Moore & Wade 2003; Puzey 2008). Det är ofta familjer med socioekonomiska problem, det är familjer med annat modersmål och familjer där föräldrarna själva har problem med att läsa och skriva.

Om målet är att alla barn ska få ett rikt och levande språk och bli lästa för från tidig ålder så måste bibliotek och barnhälsovård göra särskilda ansträngningar för att fler familjer ska inkluderas i projekt som vill stimulera språk- och litteracitet. För barnhälsovården är detta en självklarhet, man har länge arbetat enligt principen ”80/20” och identifierat de föräldrar som behöver extra stöd (se kap. 2:1). Biblioteken har som mål att vara till för alla, och har haft svårare att tänka i målgrupper.

I följande delkapitel ska vi ge exempel på, och diskutera, språkstimulerande projekt i tre olika sammanhang: Utsatta familjer, flerspråkiga familjer och familjer där ett barn har språkavvikelser.

5:1 Att nå utsatta familjer

I länder med större sociala och ekonomiska klyftor än i de nordiska länderna finns en lång tradition av program och projekt som syftar till att stödja barnfamiljer i utsatta situationer. *Head Start*-programmen¹¹ i USA är ett känt exempel, och i Storbritannien finns *Sure start*¹², med liknande syfte. I båda programmen ingår språkstödande verksamheter (Familjecentraler 2008). Många program i USA drivs med hjälp av välgörenhet och frivilliga insatser, t.ex. *Reach Out and Read*. *Bookstart*-projekten i Storbritannien vänder sig alltid till alla barn, men flera lokala projekt har också ett uttalat syfte att inom projektens ramar nå utsatta familjer (jfr Millard 2002; Hines & Brooks 2005; Puzey 2008). *Family literacy*-program, däremot, vänder sig enbart till utsatta familjer och de har som syfte att stödja litteracitet i hela familjen.

Samband mellan fattigdom, skolprestationer och läsning

Även i Sverige finns idag stora skillnader mellan barnfamiljer. De kartläggningar organisationen *Rädda barnen* gjort visar att barnfattigdomen ökade kraftigt under den ekonomiska krisen i mitten av 1990-talet. Efter en period av återhämtning har barnfattigdomen åter ökat, under de senaste årens ekonomiska kris. Nästan vart tredje barn med utländsk bakgrund och en nästan lika stor grupp barn med ensamstående föräldrar lever i ekonomisk fattigdom (Salonen 2012). En politisk diskussion om vilka mätmetoder som tillämpats, och om hur begreppet barnfattigdom ska definieras, pågår i media och det finns inte anledning att gå in på den här. Vi

11 *Head Start* vände sig från början (1960-talet) till barn i åldern 3-5 år från fattiga familjer med ett skolförberedande program, för att stödja barnens sociala, emotionella och kognitiva utveckling. Idag omfattar programmet barn i åldrarna 0-5 år. *Early Head Start* introducerades på 90-talet, för att ge stöd till mödrar och spädbarn. Biblioteken i USA är sedan länge samarbetspartners till *Head Start*. <http://transition.acf.hhs.gov/programs/ohs>

12 *Sure start* har funnits som nationellt program i Storbritannien sedan slutet på 1990-talet, med syftet att förbättra uppväxtvillkoren för barn från fattiga familjer. *Children's Centre* har utvecklats ur *Sure Start*, med verksamhet liknande den vid svenska familjecentraler. De vänder sig till blivande föräldrar och barnfamiljer. (Familjecentraler 2008)

kan ändå konstatera att det finns grund för att diskutera bibliotekens inkluderande uppdrag i relation till små barn, familjer och litteracitet även i Sverige. Resultaten i de senaste internationella undersökningarna av skolelevers prestationer, PISA 2009 och PIRLS 2006, visar att Sverige rasat långt ner på skalan vad gäller en likvärdig skola och att barns läsförmåga och läsförståelse har försämrats (Skolverket 2010; Skolverket 2007). Skillnaderna är stora mellan elever, betydelsen av en elevs socioekonomiska bakgrund och av att ha en utländsk bakgrund har förstärkts. En viktig förklaring till de försämrade resultaten är elevers lust att läsa och deras läsvanor (Skolverket 2010; Rosén 2012). Här finns många argument för att utveckla metoder för språk- och litteracitetsstödande insatser tidigt i barns liv.

Bibliotek och social utestängning

I Storbritannien och Kanada, och i viss mån i USA, förs en debatt om bibliotekens sociala ansvar och om konsekvenser av 'social exclusion', social utestängning. I tider av svag ekonomi stängs bibliotek, man drar ner på uppsökande verksamheter och biblioteken tar ut ökade avgifter när den offentliga finansieringen krymper (Vincent 2000; Gehner 2010). Men social utestängning i samband med biblioteksanvändning har inte bara med tillgänglighet och kostnader att göra. Människor kan uppleva sig utestängda på grund av maktlöshet – de kan inte påverka sin situation, de har inget kulturellt kapital. Bemötandet i biblioteket, de värderingar och attityder som personalen signalerar, blir barriärer som för många grupper av människor hindrar användande lika effektivt som avgifter och böter. (DeFaveri 2005; Gehner 2010)

Pateman (2000) och Vincent (2009) skriver att biblioteken (i Storbritannien) måste förändras i grunden och ta en mycket mer aktiv roll i samhället, genom samverkan i kommunen och uppsökande arbete, och ha fokus på grupper i stället för på individer. Joacim Hansson, professor i biblioteks- och informationsvetenskap, diskuterar de svenska folkbiblioteken ur ett liknande perspektiv. Han visar att socialt ansvarstagande var en egenskap hos de tidiga folkbiblioteken och ar-

gumenterar för att biblioteken måste ta på sig den uppgiften även i samtiden (Hansson 2012). Dimensionen "socialt ansvarstagande" hör ihop med bibliotekets demokratiska uppgift, att alla medborgare ska ha tillgång till litteratur och information. Därmed finns också en tydlig koppling till bibliotekets roll i lokalsamhället och till ett folkhälsoperspektiv.

I de svenska rekommendationerna för barnbibliotekens verksamhet är det sociala ansvarstagandet uttalat. Att aktivt och uppsökande arbeta för att ge alla barn tillgång till bibliotek är en del av barnbibliotekens målsättning (*På barns och ungdomars villkor* 2003).

I det följande ska vi inledningsvis ge exempel på, och diskutera, några projekt som genomförts inom ramen för *family literacy*-program. Förståelsen av hur *family literacy*-program har utvecklats kan ge idéer och argument för metodutveckling inom bibliotek och barnhälsovård. Det amerikanska *Reach Out and Read*-programmet presenteras, och resten av kapitlet ägnas åt *Bogstart*, ett danskt projekt som enbart vänder sig till familjer i utsatta bostadsområden.

Family literacy

Ett *family literacy*-program involverar åtminstone två generationer, och har oftast tre komponenter: Stöd till barnens litteracitet, stöd till de vuxnas litteracitet och råd till de vuxna om hur de kan stödja och stimulera barnen (Train 2006).¹³

Över tid har *family literacy*-program kritiserats för att förmedla ett traditionellt, skolliknande sätt att utveckla litteracitet, eller för inslag av tvång och skuldbeläggande av föräldrarna (Auerbach 1989; Hannon 2000; Train 2006). Efter hand har program utvecklats som i stället utgår från de litteracitetsmönster som finns i familjerna och från de behov som familjemedlemmarna uttrycker. I många program är hembesök är ett viktigt inslag (Nutbrown & Hannon 2003). Vi ska inledningsvis granska utvärderingar av två sådana program. Det första är valt eftersom det tar barnens perspektiv och det andra för att det är ett program på bibliotek.

13 Termen "family literacy" används ändå för att beteckna vissa Bookstart-program, som inte har detta dubbla syfte, t.ex. Better Beginnings i Western Australia.

Ett family literacy-projekt ur barns perspektiv

Nutbrown och Hannon (2003) diskuterar resultaten från en studie av ett *family literacy*-program i ett område i norra England, med hög arbetslöshet och stora sociala problem. Programmet pågick i 18 månader, och fokus i den del av studien som redovisas här var på hur föräldrarna kan hjälpa sina barn att utveckla olika aspekter av litteracitet. Synen på föräldrarna i detta projekt, var att det är de som erbjuder barnen möjligheter, igenkännande och förebilder för litteracitet. En pedagog medverkade och samspelade på olika sätt med familjen; man gjorde promenader för att upptäcka skrift i närmiljön, man gick tillsammans till biblioteket, man använde enkla material som förpackningar för att upptäcka skrift. Pedagogerna skickade födelsedagskort, påminnelser om aktiviteter osv., allt för att bygga vidare på och utvidga barnens erfarenheter hemifrån. En del av dessa aktiviteter känns igen från *Bookstart*-program (jfr. Millard 2002), med den skillnaden att här finns ibland en pedagog fysiskt närvarande hos familjen. (Nutbrown & Hannon 2003)

I studien undersöks barnens perspektiv på programmet. Barnen intervjuas när de fyllt fem år och just ska börja skolan. Resultatet visar att alla barnen, både i studien och i en kontrollgrupp, har erfarenheter av litteracitet i hemmet, att papporna (i båda grupperna) är engagerade i att läsa och skriva med barnen, och att alla, både pojkar och flickor (i båda grupperna) var engagerade i olika litteracitetspraktiker i hemmen. Det som skilde var att barnen i programgruppen beskrev *många* fler exempel på litteracitetspraktiker, flera hade en favoritbok osv. Programmet hade gjort skillnad genom att det hade utvidgat barnens erfarenheter. (Ibid.)

Det är lätt att utgå från föreställningen att man skulle ha funnit låg litteracitet i hemmen, med hänsyn till de förutsättningar som gällde, och det är viktigt att kunna synliggöra det motsatta förhållandet, skriver forskarna. Litteracitet i skolan och i hemmet kan se olika ut och skolan uppmärksammar sällan de erfarenheter barnen har med sig hemifrån. Därmed riskerar man att göra felaktiga antaganden om barnen. (Ibid.)

Ett family literacy-projekt på bibliotek

Ett biblioteksprojekt i Queensland, Australien vände sig till biblioteksövare och utsatta familjer och var samtidigt ett exempel på samarbete över professionsgränser. Projektets utgångspunkt var vetskapen om att många föräldrar inte har förmåga och resurser så att de kan stödja sina barns språk- och litteracitetsutveckling, och de kan känna sig främmande för den litteracitet som värderas i skolsammanhang. Många föräldrar med sociala problem upplever också att den samhällsservice som erbjuds är svårtillgänglig och splittrad. Projektet planerades av biblioteket i samarbete med socialarbetare och socialpedagoger, och man vände sig till ”riskgrupper” som tonårsmammor och mammor med sociala problem. Biblioteket gick ut och bjöd in till en serie om sex träffar, sex veckor i rad. Träffarna var uppbyggda som lekgrupper där föräldrar och barn först lekte, ritade och läste tillsammans. Man fikade och föräldrarna samlades sen till informella samtal om föräldrarollen och stöd till barnens utveckling. Träffarna förbereddes och organiserades av två blivande socialpedagoger. Man satsade på att bygga upp positiva relationer mellan deltagarna och tog tillvara initiativ från föräldrarna, så att deras intressen fick styra verksamheten. Bibliotekarien och pedagogerna samtalade och läste med barnen, och fungerade på så sätt som förebilder för föräldrarna. Både barn och föräldrar förändrade sitt sätt att använda böcker, att rita och skriva. Föräldrarna lyssnade på sina barn och läste för dem när de bad om det. Under de återkommande träffarna uppstod en mängd situationer med informellt lärande och informationsutbyte mellan projektledare och deltagare. (Broughton et al. 2005)

■ Programmet utvärderades genom observationer och genom enkäter, före och efter genomförandet. Föräldrarna var nöjda, de upplevde biblioteket som en plats som var bra för deras barn, och många blev låntagare. En viktig erfarenhet i projektet var att man på biblioteket kunde skapa ett både lättsamt och stödjande sammanhang, där föräldrarna också fick hjälp att länka till annan service i kommunen. Projektledarna ansåg att programmets styrka var dess flexibilitet och att det kunde anpassas efter del-

tagarnas behov och önskemål. Projektet upprepades, med samma upplägg men med nya deltagare. En stor vinst, för bibliotekets del, var att man utvecklade ett aktivt nätverk med andra aktörer i kommunen. (Ibid.)

Kommentar till family literacy-projektet

Studien av Broughton et al. visar hur ett biblioteksprojekt, i samverkan med andra, kan arbeta framgångsrikt med individer i s.k. riskgrupper. Hit räknas t.ex. tonårsmammor och familjer med stora sociala problem. Genom att visa respekt för deltagarna, lyssna och ta tillvara deras erfarenheter byggde man upp ett förtroende inom gruppen. Nutbrown och Hannon visar hur föreställningar om andra människors vanor och erfarenheter kan styra våra uppfattningar och riskera att vi drar felaktiga slutsatser om dem. Forskarnas kommentar om skolan, som inte har kunskap om barns erfarenheter av litteracitet i hemmet, och inte heller visar intresse för dem, påpekas i flera andra studier (Hall 2001; Millard 2002; jfr. också Fast 2007.) Erfarenheterna från dessa båda *family literacy*-exempel visar att det också i biblioteksprojekt är nödvändigt att kunna utgå från deltagarnas erfarenheter och kunna sätta sig in i 'den andres' situation.

Reach Out and Read – ett program inom barnhälsovården

I den internationella litteraturen finns en mängd exempel på språk- och lässtimulerande projekt som drivs av läkare och sköterskor på sjukhus och vårdcentraler. Många av dem bedrivs inom ramarna för det amerikanska programmet *Reach Out and Read*¹⁴, ROR, en icke-vinstdrivande organisation vars verksamhet finansieras av gåvor och frivilligt arbete. De genomgående metoderna är bokgåvor och information till föräldrarna i samband med läkarbesök, enligt *Bookstarts* modell. Volontärer bidrar genom att t.ex. organisera bokinsamlingar och att läsa för barn i klinikernas väntrum. Programmet är inte specifikt inriktat på utsatta familjer men de flesta utvärderingar rör barn med fattiga föräldrar eller språkliga

minoriteter. Programmet har visat på goda effekter på barns språkutveckling och på läsvanor i familjerna. På webbplatsen finns en förteckning över de utvärderingar som gjorts. Några ROR-projekt (Byington et al. 2008; King et al. 2009) ingår i senare kapitel.

Exemplet Bogstart

I Danmark har man valt att utveckla ett nationellt projekt som riktar sig till familjer i utsatta bostadsområden, där man också når en hög andel utländska familjer. Grunden till projektet är att man konstaterat stora skillnader mellan inhemska elever och elever från utomeuropeiska länder vad gäller läsning (Bleses & Andersen 2011). Projektet utformades av dåvarande myndigheten *Bibliotek og medier* som också delfinansierar en doktorand som knutits till projektet. Det följs och utvärderas av forskare vid Syddansk Universitet, *Center for Børnesprog*, under ledning av lektor Dorte Bleses.

Inriktning, syfte och arbetsmetoder

Bogstart riktas till barn och föräldrar i "udsatte boligområder"¹⁵ i 15 kommuner. Programmet är statligt finansierat, det startade 2008 och förlängdes 2012 med ytterligare fyra år. Syftet är att stimulera barns språkutveckling. Samtidigt som man vill bryta ett negativt socialt arv har man ett integrerande mål – 2/3 av barnen i *Bogstart* är flerspråkiga. Andra mål är att ge barn tillgång till estetiska upplevelser genom litteratur och att utveckla bibliotekets ansvar att fungera som en inkluderande mötesplats. (Sørensen & Enemark 2008)

Inspiration till projektet har man fått från *Bookstart* i Storbritannien men också från det svenska *Markarydsprojektet* och *Sprogporten* i Köpenhamn. Alla tre projekten har arbetat med hembesök som metod. (Enemark 2009)

Bogstart utgår från de lokala bibliotekens och kommunernas förutsättningar, men med en gemensam modell för hur projektet ska genomföras. De som arbetar med projektet i respektive kommun gör hem-

14 Programmet startade 1989, som ett samarbete mellan barnläkare och förskolepedagoger. Samarbete med bibliotek förekommer sällan. Information är tillgänglig på adressen: <http://www.reachoutandread.org/index.aspx>

15 'Udsatte boligområder' är områden med hög arbetslöshet där det också finns beslut om 'kombineret udlejning', vilket i korthet innebär att bostadssökande som uppstår någon form av bidrag inte kan anvisas bostad i området. Utförligare information är tillgänglig på adressen: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=129115#K7>

besök hos familjerna vid två tillfällen, när barnen är 6 och 12 månader, och har då med sig en gåva, ett bokpaket. Projektarbetaren berättar för barnet, sjunger, leker och visar på så sätt i handling föräldrarna hur man kan använda böckerna. När barnet är 18 månader bjuds familjen in till ett program på biblioteket, med rim och ramsor och böcker, och när barnet är tre år arrangerar biblioteket program med liknande upplägg på förskolorna. Barnen kontaktas därmed vid fyra tillfällen under sina första levnadsår, och får fyra bokpaket, anpassade för respektive ålder. Alla bokgåvor är på danska men informationsmaterialet som ingår i paketen är översatt till flera språk. (Sørensen & Enemark 2008)

I den vägledning som utformats för biblioteken som arbetar med *Bogstart* uppmanas de att söka samarbete med andra yrkesgrupper som arbetar med små barns språkutveckling. Det uttrycks i termer av att bibliotekarierna ska informera sig om hur det språkstimulerande arbetet är organiserat i kommunen, utbyta erfarenheter med andra och erbjuda sig som samarbetsparter. Samtidigt är det tydligt att *Bogstart* är ett biblioteksprojekt. Inga myndighetspersoner, som annars i olika sammanhang har kontakt med familjerna, är inblandade. Projektet ska inte kunna uppfattas som uppfostrande och stigmatiserande, och föräldrarna ska inte uppleva att de är kontrollerade eller utvalda på grund av att de har särskilda behov. I stället påpekas att man vänder sig till alla barnfamiljer i bostadsområdet. (Sørensen & Enemark 2008)

Två rapporter om projektet har hittills publicerats: I *Kan Bogstart gøre en forskel?* visar forskarna Dorthe Bleses och Mette Kjær Andersen (2011) hur projektet tagits emot av föräldrar i två av kommunerna. I *Privat gæst og faglig formidler* undersöker doktoranden Frederikke Winther (2011) hur bibliotekarier vid fyra av biblioteken ser på att arbeta med *Bogstart*.

Föräldraundersökningen

Biblioteken i två kommuner, Odense och Sønderborg, ingår i undersökningen. I Sønderborg arbetar tre bibliotekarier med *Bogstart*. De försöker fördela hembesöken så att samma bibliotekarie återkommer till samma familj. I Odense är en pedagog anställd (25 t/v), med ansvar för projektets utformning och

för alla kontakter, hembesök och arrangemang. Innan undersökningen drogs igång kontaktade biblioteken föräldrarna via brev, med information om den planerade studien. När forskarna senare skulle kontakta föräldrarna per telefon visade det sig vara problematiskt, eftersom bara ett fåtal familjer hade registrerade telefonnummer. Sammantaget genomfördes 41 intervjuer, varav 34 i Odense. (Bleses & Andersen 2011)

Undersökningen har fokus på föräldrarnas läsvanor, om läsvanorna påverkats och i så fall, av vad. Resultatet visar att föräldrarna är positiva till projektet, och 58 % anser att deras läsvanor ändrats. För många familjer innebär bokgåvorna ett viktigt tillskott – nästan 60 % uppger att de har få eller inga barnböcker i hemmet. Att få goda råd om hur man kan samspela med barn kring böckerna visade sig ha stor betydelse: 80 % av de föräldrar som säger att deras läsvanor ändrats har fått goda råd vid besöken, medan de flesta, ca. 60 % av dem som inte ändrat sina läsvanor säger att de inte fått några goda råd. Att föräldrarna inte fått några råd kan bero på att det helt enkelt inte gått att arrangera ett hembesök utan föräldern har hämtat bokpaketet på biblioteket (Bleses & Andersen 2011). De flesta av de intervjuade föräldrarna bor i Odense och har alltså fått bokpaketen av den projektanställda pedagogen.

■ Resultaten överensstämmer med resultaten i utvärderingar av liknande projekt – bokgåvan har en positiv påverkan på läsvanor i hemmet.

Undersökning av förmedlingen

Bogstart innebär nya metoder för förmedling, dvs. att söka upp föräldrar och barn i deras hem. Det ställer ovana krav på dem som arbetar i projektet och detta har de nationellt ansvariga för projektet varit förberedda på.

Det er bibliotekets ansatte, der tager den personlige kontakt til familierne, går ud i boligområderne og formidler de materialer bogpakkerne indeholder. Det er afgørende for projektets succes, at bibliotekets ansatte føler sig tilpas i rollen og tilstrækkeligt klædt på til at udføre opgaven.” (Sørensen & Enemark 2008, s. 6)

Hur bibliotekarierna i studien kunnat förbereda sig för uppdraget framgår inte i rapporten, men inför starten av projektet erbjöds de berörda kommunerna endagskurser, med innehåll som förmedling, kulturmöten och språkutveckling (Sørensen & Enemark 2008). Under projektets gång hålls årliga seminarier och på myndighetens webbplats samlas och tillgängliggörs erfarenheter och idéer. Många av dessa rör just själva förmedlingssituationen med hembesök.

Winther (2011) intervjuar nio bibliotekarier i fyra kommuner, som ett led i sitt avhandlingsarbete. Alla intervjuade bibliotekarier tycker att bokgåvorna är fina och att det är roligt att kunna lämna över dem, men de positionerar sig på olika sätt i den förändrade yrkesrollen. Alla ser sig som representanter för det lokala biblioteket men flera upplever att denna anknytning blir oklar med de nya arbetsuppgifterna. De flesta känner sig motiverade av projektets idé men några har svårt att hitta motivationen – antingen för att de inte känner sig bekväma med projekttiden eller för att de anser att uppdraget är svårt att genomföra i praktiken. Idén uppfattar de som att programmet ska ”motivere, inspirere og vejlede forældre til, hvordan de i højere grad kan involvere sig i og støtte deres børns sprogudvikling.” (Winther 2011, s.42)

Alla är medvetna om vikten av att vara vänlig och respektfull och samtliga vill att familjen ska bli nöjd och att besöket ska vara en positiv upplevelse. För flera av bibliotekarierna överskuggas bibliotekarirollen av positionen att vara gäst i andras hem. Några av dem avstår därför ibland från att förmedla *Bogstarts* budskap, dvs. det som är själva syftet med besöket. Några få ser att konflikten kan uppstå (dvs. mellan positionen som gäst och som förmedlare av budskap) men de upplever inte det som ett problem för egen del. Andra tar avstånd från den yrkesroll de upplever att de fått genom projektet. Den socia-

la problematiken tar all deras uppmärksamhet och deras professionella kunskaper hamnar i bakgrunden. De hittar ingen professionell position som passar projektet och tror inte att de kan påverka föräldrarna att t.ex. läsa mer för sina barn. (Winther 2011)

Kommentar till resultaten av Bogstart-studierna

Bibliotekariernas roll i *Bogstart* motsvarar den som BVC-sköterskorna har i *Bookstart*-projekten i Storbritannien. I många länder är det vanligt att sköterskorna har en etablerad och tidig kontakt med barnfamiljerna, och att hembesök ingår i deras arbetsrutiner. Även i Danmark gör sköterskorna – *sundhedsplejerskerne* – hembesök och är därmed bekanta med familjerna. I vägledningen till biblioteken uppmanas också projektbiblioteken att ta kontakt med sköterskorna för att få ta del av deras erfarenheter. Enligt rapporten har man, både i Odense och Sønderborg, tagit sådana kontakter och man har tagit intryck av sköterskornas synpunkter, t.ex. när man utformat material eller i förberedelserna för hembesöken. Intrycket är emellertid att det här inte är fråga om ett fördjupat samarbete.

Att det är själva förmedlingen vid hembesöket som kan spela en avgörande roll för påverkan på föräldrarnas läsvanor är ett viktigt resultat av Bleses och Andersens studie. Samtidigt framgår det av Winthers rapport att inte alla bibliotekarier känner sig trygga i den förändrade yrkesrollen (jfr. också utsagor i kapitel 5:2). Noggranna förberedelser, fördjupad fortbildning och samtal om den förändrade yrkesrollen framstår som rimliga vägar att utveckla projektet och bibliotekariernas insatser. I några avslutande rekommendationer föreslår författarna att kurser och material som kan öka bibliotekariernas kunskaper om språkutveckling, och hur dessa kunskaper kan förmedlas till föräldrarna, ska utarbetas. De föreslår också att samarbetet med andra yrkesgrupper ska utvecklas. (Bleses & Andersen 2011, s. 59)

5:2 Att nå flerspråkiga familjer

I kapitlet *Språkutveckling och litteracitet*, (2:2), konstaterades att barns språk- och litteracitetsutveckling hänger nära samman med deras sociala och kulturella världar. Frågan är hur man i projekt kan beakta skillnader i familjers kulturer och vardagspraktiker?

I en banbrytande etnografisk studie, *Ways with words*, visade Heath (1983) på grundläggande skillnader mellan tre olika amerikanska miljöer när det gällde barns möten med språk och litteracitet i hemmen. Värderingar, förväntningar och vanor – prak-

tiker – skilde sig på avgörande sätt mellan vit medelklass, vit arbetarklass och svart arbetarklass, och där den vita medelklasspraktiken var norm för skolans språkanvändning. Senare forskning har bekräftat Heaths resultat, och många studier idag visar hur de kulturella mönster som barn har med sig hemifrån inte alltid stämmer överens med de strukturer de möter i skolan. I dagens flerspråkiga samhällen är det en stor utmaning att kunna möta barnen där de är och att ta tillvara olika familjers litteracitet på ett respektfullt sätt. (Purcell-Gates et al. 2011)

I de exempel som lyfts fram i detta kapitel har frågor om kulturella skillnader, förmedlingen av material till barnfamiljer och synen på bibliotek varit centrala och uppmärksammats på olika sätt. De första exemplen är från projekt som drivits inom barnhälsovården, därefter följer biblioteksprojekt som i olika stor utsträckning genomförts i samarbete med barnhälsovården.

Bokgåvor på modersmålet

I en studie som drivs inom det amerikanska *Reach Out and Read*-programmet, undersöker Byington et al. (2008) hur spansktalande föräldrar i USA tar emot programmet och införlivar det i sina dagliga liv. Spansktalande barn presterar sämre i skolan än övriga grupper av amerikanska barn, föräldrarna har lägre utbildning och läser mer sällan för sina barn, enligt författarna. Föräldrarna i denna studie besöker en vårdcentral som tar emot spansktalande immigranter med låga inkomster. Studiens material är 133 tackkort som föräldrarna skickat till kliniken under ett år, och som forskarna analyserar för att undersöka vad det är i programmet som är värdefullt för föräldrarna. (Ibid.)

Forskarna finner att föräldrarna uttrycker tacksamhet av flera olika skäl: För att programmet har hjälpt dem att lära sig engelska; för att barnen fått egna böcker, som ägodelar; de uppskattar de goda råden som de fått av personalen. Vikten av att läsa med sina barn var en ny kunskap för många föräldrar. Programmet erbjuds på spanska och barnen får tvåspråkiga barnböcker. Föräldrarna har ofta själva brister i sin läskunnighet, men personalen visar hur föräldrarna i stället för att läsa kan peka på bilderna

och prata om färger och händelser i bilderna tillsammans med barnen. En pappa skriver:

When we came to this country we experienced many radical changes, but one of the biggest changes was the advice to constantly work to read with our children... (Ibid. s. 365.)

Kliniken öppnade ett eget litet barnbibliotek med en tvåspråkig bibliotekarie när de fann att många föräldrar inte ville använda folkbiblioteket. Skälen till detta var flera – föräldrarna hade föreställningar om att bibliotek inte är för barn, att bibliotek inte är gratis och att man måste vara amerikansk medborgare för att få använda dem. Föräldrarna uppskattade detta lilla bibliotek och menade att tack vare biblioteket var det lättare att få barnen att gå till kliniken. Personalen fick också uppskattning för sitt engagemang och för den respekt de visade familjerna. Att programmet erbjöds på kliniken och att det fanns tvåspråkiga och spanska böcker uppfattades som att personalen visade föräldrarna respekt. Författarna hävdar behovet av nya metoder och strategier för att ändra situationen för spansktalande barn när det gäller skolprestationer, och ser respekten för familjernas språk som en viktig framgångsfaktor i projektet. (Ibid.)

■ Förutsättningarna känns igen från andra studier med flerspråkiga familjer. Föräldrarna behärskar själva inte majoritetsspråket och har ibland brister i sin egen läsförmåga. De är främmande för själva idén att läsa med sina barn, och de har inga eller negativa erfarenheter av bibliotek. Resultatet visar att föräldrarna känner sig sedda och respekterade, och genom programmet får barnen nya erfarenheter av böcker, läsning och bibliotek.

Att utforma ett lokalt program i ett flerspråkigt område

I en artikel i *Contemporary nurse* redogör Hewer och Whyatt (2006) för en 3-årig studie som genomförs inom barnhälsovården i två regioner i Western Australia. Programmet var inspirerat av *Reach Out and Read* och *Bookstart*. Projektet byggde på insatser av sjuksköterskorna och 18 kliniker deltog. Sköterskorna fick en kortare utbildning, relaterad till att de skulle överlämna en bokgåva i samband med en

hälsoundersökning när barnen var 7-9 månader. De skulle samtidigt berätta för föräldern om vikten av tidig språkstimulans. Intervjuerna med sköterskorna visade att de flesta delade ut böckerna vid hälsokontrollen, men alla informerade inte föräldrarna eller gav dem råd om hur de kunde använda boken tillsammans med sitt barn. Ett fåtal svarade att de varierade budskapet efter hur de bedömde föräldrarnas behov av information. Vid flera av klinikerna var en hög andel av familjerna av aboriginskt ursprung. I diskussioner med representanter för den aboriginska befolkningen framkom att bokgåvan inte uppfattades som kulturellt relevant och i en av regionerna erbjöds i stället en bok med bilder av människor med aboriginskt ursprung och av lokal fauna. Den var visserligen på engelska, och den hade sämre teknisk kvalitet och var för svår för små barn, men den uppskattades av föräldrarna, enligt sköterskorna.

Författarna ser flera svagheter i programmet: Förmedlingen skulle ske vid en viss hälsoundersökning (när barnen var 7-9 månader), men många föräldrar uteblev, särskilt de aboriginska familjerna. Sköterskorna ansåg att utbildningen som föregick projektet var inadekvat och bristfällig.

De lösningar som föreslogs för att förbättra programmet var framförallt att:

- den information som sköterskorna ska förmedla till föräldrarna borde finnas i lättillgänglig, skriftlig form, och dessutom skulle återkommande tillfällen att öva och samtala om förmedlingen schemaläggas på barnsjuksköterskornas årliga möten;
- arbetsgruppen för projektet skulle utvidgas och man skulle samarbeta med lokalsamhället och med föräldrarna;
- programmet skulle utvecklas och täcka in hela barndomen;
- aboriginska sköterskor skulle involveras i program som vänder sig till aboriginska familjer;
- bokgåvor och information till de aboriginska familjerna ska vara kulturellt relevanta.

Författarna konstaterar att det finns många väl utvärderade program att grunda sig på när man ska utforma ett projekt. Utmaningen, när man vill utveckla

ett litet lokalt projekt, är att man måste försäkra sig om att man behåller de kritiska element som enligt utvärderingarna är nödvändiga om programmet ska lyckas. Samtidigt är det viktigt att kunna göra förändringar så att programmet fungerar lokalt. Detta vill man åstadkomma genom att förankra programmet i lokalsamhället och samarbeta med de berörda familjerna. (Ibid.)

■ Detta projekt, liksom det föregående, visar på vikten av att reflektera över innehållet i det material som erbjuds till familjerna. I det här fallet var det viktigt att förankra projektet i den aboriginska befolkningen och att kunna erbjuda barnböcker som upplevdes som relevanta, i det förra fallet var det möjligheten att få tillgång till både spanska och tvåspråkiga böcker. Ett annat viktigt resultat är att utbildningen av dem som ska förmedla ett program måste ha hög kvalitet och upplevas ge värdefullt stöd. En tredje aspekt är att projektet behöver förankras i lokalsamhället och att det måste få utvecklas över tid.

Kulturell medvetenhet och kompetens

Ett tredje exempel från barnhälsovårdens sammanhang är svenskt. I sin avhandling undersöker Berlin (2010) hur BVC-sköterskor upplever sina arbetsförhållanden och sin kulturella kompetens. Sköterskorna arbetade inom Stockholms läns landsting, där vart tredje barn som kommer till BVC är av utländsk härkomst. Berlin hänvisar till utländsk forskning som säger att ”bristande kulturell medvetenhet och kompetens hos hälso- och sjukvårdspersonal lätt leder till missbedömningar, feltolkningar och slutligen felaktiga beslut om hälsovårdande insatser” (Ibid., s. 56). Sköterskorna upplevde svårigheter i arbetsmiljön och brister i sin kulturella kompetens i mötet med utlandsfödda föräldrar. I en av handlingens delstudier intervjuas 21 utlandsfödda föräldrar. De berättar om ”sin känsla av utsatthet och sin rädsla för att bli missbedömd som förälder på grund av sin härkomst” (Ibid., s. 57). Föräldrarna säger att de blir vaksamma och försöker avläsa sköterskans kroppsspråk för att bedöma om det går att skapa goda relationer. När det fungerar upplever de en känsla av ömsesidighet, sympati och förståelse. Sköterskorna, i sin tur, använde olika strategier för att skapa samförstånd och förtroende; tätare hembesök, en ökad öppenhet och ett personligt förhållnings-

sätt. Ibland hjälpte de också familjen med saker som låg utanför deras eget ansvarsområde. (Ibid.)

■ Avhandlingen bekräftar vikten av att uppdatera professionella kunskaper när förutsättningarna för arbetet ändras. Avhandlingen rör sköterskor inom barnhälsovården men erfarenheterna känns igen från sammanhang där bibliotekarierna möter familjer med utländsk bakgrund i språk- och lässtimulerande projekt.

Erfarenheter från biblioteksprojekt i flerspråkiga områden

Exemplet Bogstart

I föregående kapitel presenterades det danska projektet *Bogstart*. Som framgick är *Bogstart* ett program för utsatta bostadsområden och inte i första hand ett projekt för flerspråkiga familjer. En av bibliotekarierna påpekar också att många utländska familjer är välutbildade, har stora nätverk och att många talar bra danska. (Winther 2011)

Det material som förmedlas till föräldrarna i *Bogstart* är delvis flerspråkigt. Informationsfoldrarna till föräldrarna är översatta till flera språk men bokgåvorna är på danska och samma för alla familjer. Därremot kan projektarbetarna vid hembesöket ha med sig böcker på familjens modersmål från biblioteket (Winther 2011). Att själva idén att läsa för barn är främmande för många familjer med utländsk bakgrund, så som framkom i studien av Byington et al. (2008), känns igen också här. Projektarbetarna instrueras att uppmana föräldrarna att läsa och prata med barnen på det språk som känns bäst för dem, och att klargöra att projektarbetarna inte gör skillnad eller värderar språken (Sørensen & Enemark 2008).

Några av bibliotekarierna upplever att det är svårare att besöka utländska familjer än danska, man känner sig osäker. En bibliotekarie uttrycker det som:

"[...]jeg kender ikke normerne så godt i et arabisk hjem som jeg gør i danske hjem, så jeg føler meg sån lidt [...]" (Winther 2011, s. 15).

Andra tycks snarare se det som en förmån, att få inblick i familjer med många olika bakgrunder. En bibliotekarie som själv har en icke-dansk bakgrund

säger att han kan utnyttja sina egna erfarenheter, och att det är en stor fördel i mötet med familjerna. (Winther 2011)

Exemplet Hässleholmen

Liknande erfarenheter som den danske bibliotekarien ovan har Shahla Sheikholeslami, bibliotekarie på Hässleholmen i Borås. Hon arbetade i många år uppsökande och besökte invandrar- och flyktningfamiljer i deras hem.

"Vi pratar som två mammor som försöker anpassa oss till livet här i Sverige och vars barn behöver hjälp för att klara sig i samhället och komma någonstans här i världen. [...]Därför upplever inte familjerna mig som en myndighetsperson utan som en lika-sinnad som försöker dela med sig av sina erfarenheter." (Berglund et al. 1995, s. 5f.)

Ofta kunde hon ändå uppleva att det var svårt att nå fram till föräldrarna med budskapet om att stödja och stimulera språket. Föräldrarna levde ibland med så stora bekymmer och sådan press att de inte orkade ta till sig hennes råd. En konsekvens för bibliotekarien blev att bibliotekarien försökte bistå flyktningfamiljerna i deras problem. Därmed ändrades hennes yrkesroll och hon blev mer av en social stödperson, en uppgift som efter hand blev henne övermäktig. Under två terminer fick hon därför handledning av en specialpedagog. (Ibid.)

Vid hembesöken hade bibliotekarien med sig en bokgåva, en svensk barnbok, men hennes budskap till föräldrarna var att inte sluta använda modersmålet: "Om du råkar vara analfabet är det inget hinder – dina berättelser och sånger duger bra!" (Stenström 2002, s. 26). Behärskar man sitt modersmål tar man lättare till sig andra språk, och för att klara sig bra i Sverige behöver barnen bra kunskaper i svenska. Erfarenheterna av det uppsökande arbetet ledde bl.a. till följande råd, till en tänkt efterträdare:

- Det är viktigt att du inte tycker synd om, utan har medkänsla med familjer. Med medkänsla visar man dem ”jag är med dig”, du är inte ensam.
- Lyft fram hemspråket för att stärka familjernas identitet och för att visa respekt för deras bakgrund. Det gäller att bejaka invandrarföräldrarnas förtroende för sig själva som föräldrar.
- Tänk på att förklara sambandet mellan tidig läs- och språkstimulering och kommande skol- och utbildningssituation. Vi kan stärka föräldrarollen genom att ta in föräldrarna i arbetet med barnen. Barn som får hjälp och stöd av föräldrarna har ett helt annat utgångsläge än barn vars föräldrar överlämnar allt ansvar till skolan.
- Det är mycket viktigt att ha arbetsgivaren med sig. Om du får stöd och förtroende från arbetsgivare och kollegor, då behöver du inte känna dig ensam i arbetet.
- Skapa ett kontaktnät av områdets distriktsköterskor och öppna förskolan. (Berglund et al. 1995, s.13)

Verksamheten fick under ett par år stöd från Kulturrådet. Det uppsökande arbetet byggde på nära kontakt med BVC, genom dem kom bibliotekarien i kontakt med familjerna. Under en period fungerade samarbetet med BVC sämre och det blev svårare att nå kvinnor i hemmet. Bibliotekarien arbetar nu genom andra kommunala institutioner; dels öppna förskolan, där hon är varje vecka, dels genom en SFI-utbildning som är samlokaliserad med en förskola i stadsdelen och som vänder sig till kvinnor med barn i förskoleåldern. Dessa kvinnor möter bibliotekarien i individuella samtal: ”Man måste pröva nya vägar” (Sheikholeslami 2012).

Exemplet Norrby

Öppna förskolan i stadsdelen Norrby, Borås, har sedan starten 1999 haft en bibliotekarie anställd. När familjecentralen öppnade i stadsdelen flyttade öppna förskolan med personal dit, tillsammans med barnavårdscentral, barnmorskemottagning och social rådgivning. I stadsdelen bor både svenska och invandrade familjer, med en stark dominans av invandrade familjer i området där familjecentralen ligger. Familjecentralens verksamhet utvärderades 2006, och biblioteket ägnades en särskild del av utvärderingen. 27 besökare intervjuades, tolv av dem

från invandrarfamiljer. Det visade sig att biblioteket spelade stor roll för dessa familjer – tio av de tolv lånade på familjecentralens bibliotek, och bara tre av dem besökte någon gång andra bibliotek. Eftersom biblioteket fanns på familjecentralen lånade man också mer böcker än man annars skulle gjort (Svensson 2007). Utvärderaren konstaterar att biblioteket används flitigt av besökarna, och att verksamheten når barn som annan biblioteksverksamhet kan ha svårt att nå. Han skriver avslutningsvis om sin egen roll, att han på ett personligt plan var undrande till idén med ett bibliotek på en familjecentral: ”Utvärderingen har dock visat att en sådan funktion kan bli ett levande inslag på en familjecentral.” (Ibid. s.11)

I bibliotekariens tjänst ingår också att göra hembesök, då hon lämnar en bokgåva och läser och pratar med barnet och föräldern. I en magisteruppsats undersöks hur några flyktingföräldrar som bor i dessa båda stadsdelar, Hässleholmen och Norrby, upplever biblioteken. Tolv föräldrar, flyktingar från Balkan, Östeuropa och Mellanöstern, intervjuas:

”Alla föräldrarna från båda stadsdelarna vars barn fick hembesök från biblioteket anser det vara en berikande upplevelse för barnen likväl som för dem själva. Föräldrarna berättar att barnen upplever kontakten med bibliotekarien på ett helt annat sätt hemma än på biblioteket. De berättar hundra gånger med stor glädje om frun med böckerna som om hon vore någon helt annan person än den bibliotekarie som de kanske träffar varje dag på ÖF [öppna förskolan]. Föräldrarna tycker också att det är bra för deras egen del att få tillfälle att ställa frågor i lugn och ro som de kanske inte hinner annars eller vågar fråga på biblioteket eller ÖF. (Rozajac 2001, s.42)

■ Att arbeta som uppsökande bibliotekarie med hembesök hos flerspråkiga familjer upplevs på olika sätt av bibliotekarierna i exemplen ovan. Att kunna använda egna erfarenheter av att vara invandrare eller flykting kan vara en fördel i kontakten med föräldrarna men det är inte en förutsättning, vilket framkommer i exemplet ovan.

Andra svenska projekt

Projektet *Alfons öppnar dörren* drevs på två orter i Halland, 2001-03 och syftade till att stödja invandrabarns språkutveckling. Tanken var att det skulle vara ett samarbetsprojekt med BVC, men av olika skäl blev det i första hand ett förskoleprojekt, dvs. man samarbetade med förskolor och öppen förskola. Om projektet verkligen påverkade barnens språkförmåga är inte utvärderat, eftersom utvärderaren kom in för sent i projektet. Förskolläraernas bedömningar är positiva och de menar att barnen fr.a. fått en vana vid att använda böcker och bibliotek. Projektrapporten (Pettersson 2004) innehåller många iakttagelser och konkreta tips, både för den som ska driva ett projekt och för den som ska arbeta med flerspråkiga barn på bibliotek.

Språkjakten är ett samarbetsprojekt mellan logoped och bibliotekari i Västernorrland, som pågår 2011-12. Projektet ska under sitt andra år särskilt uppmärksamma föräldrar med annat modersmål än svenska och deras flerspråkiga barn som har konstaterade tal- och språksvårigheter (Språkjakten 2011). Inriktningen av projektet *Språknätet*, som pågår t.o.m. 2012 i Uppsala län är delvis riktat mot flerspråkiga familjer (Språknätet, projektplan 2011). Från dessa två projekt finns ännu inga rapporter.

Exemplet Burngreave

Stadsdelen Burngreave i Sheffield, England, har ca 20.000 invånare och är en av de allra mest utsatta stadsdelarna i Storbritannien. I en masteruppsats undersöker Puzey (2008) ett *Bookstart*-projekt i stadsdelen. Syftet är att undersöka hur framgångsrikt projektet är när det gäller att svara mot den mångspråkiga stadsdelens behov.

I undersökningen intervjuas två *Bookstart*-bibliotekari, den nuvarande och den tidigare, och dessutom samordnaren för *Sure Start*-programmet, som är en viktig samarbetspart i stadsdelen. En enkät (där författaren läser frågorna och antecknar svaren) görs med 15 föräldrar som besöker olika *Bookstart*-evenemang. Urvalet kom att bestå av enbart mödrar.

I detta *Bookstart*-projekt, liksom i andra, samarbetar bibliotek och barnhälsovård. Det är sköterskorna som delar ut bokpaketen, och de kan hänvisa

bibliotekarierna till familjer med särskilda behov. Eftersom det är svårt att få föräldrarna till biblioteket arbetar bibliotekarien uppsökande, ofta genom att besöka barnhälsovårdens kliniker eller andra sammanhang där föräldrarna finns; i lekgrupper, *Sure Starts* familjegrupper, på daghem osv. Hon marknadsför projektet genom att vara synlig ute i stadsdelen, bjuder in till evenemang och försöker peppa föräldrarna att använda sig av bokpaketen. Bibliotekariernas största problem är tidsbrist, de arbetar/arbetade ensamma på en deltidstjänst.

När föräldrarna har bristande kunskaper i engelska kan bibliotekarien visa att man kan leka och titta i böckerna, man måste inte läsa. En bibliotekarie säger:

I think there were minority communities in Burngreave, there still are, where reading and looking at books with children hasn't really happened before... And again you know, didn't have the tradition of oh you know 'It's very important that I sit down and read a bedtime story to my child'. (Ibid., s. 42)

Bibliotekarierna är kritiska mot *Bookstart*-materialet som de menar inte är kulturellt relevant, och vissa föräldrar är också kritiska mot böckerna som erbjuds i paketen. Projektet kan inte erbjuda böcker på andra språk och översättningar är inte heller en självklar lösning, eftersom alla föräldrar inte har ett modersmål med skriftspråk, enligt bibliotekarien. Tvåspråkiga böcker i *Bookstart*-paketen garanterar inte heller att de blir kulturellt relevanta, anser hon. Några föräldrar ansåg att detta inte var ett problem eftersom familjerna i Burngreave var angelägna om att lära sig engelska och att de ville ha engelska bokpaket. (Ibid.)

Föräldrarna som intervjuades ansåg att uppfattningarna om biblioteket också kunde påverka hur familjerna tog till sig *Bookstart*. Många familjer använde inte biblioteket i Burngreave, det uppfattas av många som en plats som är till för andra. Föräldrarna hade också föreställningar om att både biblioteket och *Bookstart*-programmet medför kostnader. En av bibliotekarierna säger:

Even though you're from the library and it's all free, people look at you quizzically sometimes. Nothing's free in this world. (Ibid, s. 56)

Bibliotekarierna berättar om sammanhang när de suttit och diskuterat dessa frågor, om barnens språk och om *Bookstart*-paketen och biblioteket, i jämlika samtal

med mamor från olika delar av världen. De förespråkar mycket mer dialog med familjerna i stadsdelen och menar att många frågor måste lösas tillsammans med familjerna. Att det finns ett samband mellan *Bookstart*, bibliotek och förmåga att läsa och skriva verkar avskräckande för många familjer, och föräldrars bristande tilltro till sin egen förmåga är enligt författaren ett lika stort hinder som bilden av biblioteket. (Ibid.)

Avslutande kommentar

Bibliotekarierna i de här studierna har unika erfarenheter av att arbeta med flerspråkiga familjer, i språkstödande projekt. Unika också i den meningen att de är dokumenterade och tillgängliga för andra att ta del av och reflektera över. Alla framhåller att de inte kan fungera i det utåtriktade och uppsökande arbetet utan samarbetsparter. De betonar vikten av samverkan med lokalsamhället och barnhälsovården, och sköterskornas kunskaper om familjernas behov framhålls ofta. Att behovet av kontinuitet i samverkan, i tjänster och finansiering är avgörande för projekt i flerspråkiga och utsatta bostadsområden framkommer också, liksom att verksamheten är förankrad i ledningen.

För att kunna hjälpa någon måste man, som Kierkegaard säger, ”finna henne där hon är och börja just där”, dvs. anstränga sig för att sätta sig in i förälderns situation. Böcker och läsning är inte en självklarhet för alla – det är i den förståelsen de här bibliotekarierna börjar. De respekterar föräldrarnas språk och kultur, och det förhållningssättet framkommer också i de andra studierna i kapitlet. Betydelsen av att erbjuda tillgång till böcker på modersmålet framkommer i alla studier, men också att uppmuntra föräldrarna att använda modersmålet och stärka barnets tvåspråkighet.

5:3 Barn med språkstörningar och andra funktionsnedsättningar

BVC-sköterskorna följer barnens språkutveckling genom hela förskoletiden, 0-6 år, och bedömer utvecklingen av kommunikation, språkförståelse, språkanvändning och tal. Om sjuksköterskan upptäcker barn med språkförseningar eller språkstörningar ska barnet remitteras till logoped eller psykolog (Almqvist-Tangen 2011). Ibland är det föräldrarna som funderar på om det är något fel med barnets språkutveckling och uttrycker sin oro för sjuksköterskan på BVC. Ibland är oron obefogad, men sjuksköterskan bör alltid erbjuda föräldrarna remiss till logoped eller psykolog i stället för att föreslå att man ska ”vänta och se”.¹⁶

som typisk för åldern. Grav språkstörning är däremot stabil, dvs. den observeras vid alla undersöknings-tillfällen. Diagnosen språkstörning ges om ett barns språkutveckling är påtagligt senare än den är för barn i samma ålder. Av alla barn bedöms ca 2-3 % ha grava språkstörningar. Grava språkstörningar hör ofta samman med andra störningar, fler än 60 % av de barn som i 2,5-3 års ålder bedöms ha grava språkstörningar visar sig senare ha andra neuropsykiatriska och/eller intellektuella störningar. (Westerlund 2008).

Variationerna inom vad som räknas som ”normalt” är stora, utveckling sker i etapper och olika barn har olika strategier för hur de utvecklar språket. Ett barn kan bedömas som språkligt avvikande vid något eller några undersökningstillfällen på BVC medan språkutvecklingen vid andra tillfällen kan bedömas

Språkstörningar kan, enligt Nettelbladt & Salameh (2007), delas in i olika domäner: *fonologi* och *grammatik* som rör språkets form, *semantik* som rör språkets innehåll och *pragmatik* som rör samspelet med andra människor. Den vanligaste formen av språkstörning har med fonologi att göra. Många barn kan ha avvikande uttal av vissa ljud, som s eller r, vilket räknas som en lätt språkstörning. Vid måttlig språkstörning har barnet problem med både fonologi och

16 jfr råden till föräldrar i Rikshandboken Barnhälsovård (2010). Tillgänglig: <http://www.rikshandboken-bhv.se/Texter/Information-till-och-for-foraldrar/Den-typiska-sprakutvecklingen-och-nagra-vanliga-fragor---for-foraldrar/> [2012-04-01]

grammatik. Vid grav språkstörning har barnet oftast problem inom alla domäner. (Ibid.)

Karaktäristiska drag i språkstörning:

- Mindre joller
 - Sen debut av de första orden
 - Långsam språkutveckling
 - Svårförståelig, även för närstående
 - Ofta svårt att lära sig nya ord
 - Svårt att hitta ord
 - Ofta nedsatt språkförståelse
 - Begränsad språkanvändning
 - Språkligt och kommunikativt passiv
- (Nettelbladt & Salameh 2007, s.14)

I Sverige där så gott som 100 % av alla barn besöker BVC är möjligheten stor att barn med olika språkstörningar upptäcks tidigt. Frågan om screening med språktest har diskuterats och idag finns två evidensbaserade test som används på BVC. (Magnusson, Lindfors & Tell 2011)

Språkstörningar och flerspråkighet

När flerspråkiga barn drabbas av språkstörningar, så drabbas alltid barnets samtliga språk. Eva Kristina Salameh (2003) fann i sin avhandling, *Language impairment in Swedish bilingual children*, att risken för att flerspråkiga barn ska bli utan behandlande insatser är stor, familjerna uteblir ofta från behandlingar hos logoped.

Olika kulturer har olika syn på vad som är en språklig störning och hur den skall åtgärdas. Det är avgörande för en framgångsrik intervention att den tar kulturella hänsyn, så att föräldrarna kan acceptera den och också känna sig delaktiga. I den svenska kulturen uppmantras till exempel barn att tala mycket, och de vuxna anpassar sitt språk till barnets förmåga. I en annan kultur förväntas kanske inte barn att tala mycket eller initiera samtal med vuxna. Olika familjer har givetvis kommit olika långt i sin anpassning till den nya kulturen. (Salameh 2004, s. 22)

Verksamheten *Språkens hus* vid logopedmottagningen vid Universitetssjukhuset i Malmö tar emot flerspråkiga barn med språkstörningar. Webbplatsen¹⁷ riktar sig både till föräldrar och professionella som arbetar med barn med språksvårigheter. (Ibid.)

Samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek kring barn med språkstörningar

I den internationella litteraturen är det svårt att hitta exempel på samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek kring barn med språkstörningar. Samarbete förutsätter ett synsätt som ser att olika professioner, med olika professionell expertis men ett gemensamt professionellt objekt, tillsammans kan göra mer för att ge föräldrarna stöd och stärka dem i föräldrarollen.

Ett projekt som genomfördes i Region Halland, projektet *Språk-kedjan* (Blomberg et al. 2010), framstår i sammanhanget som ett undantag. Här möttes olika professioner: BVC-sköterska, logoped, förskolepedagog och bibliotekarier för att tillsammans ta fram ett material som kunde stödja barn med tal- och språksvårigheter. Man konstaterade att det inte fanns något inspirerande material att erbjuda föräldern, och gruppen gav sig själva uppgiften att ta fram fyra ”språkväskor” med språkstimulerande material som kunde stödja de största remissområdena för tal- och språksvårigheter, dvs. fonologi, semantik, grammatik och pragmatik (se kapitlets inledning). Efterhand beslöt man öka på med en väska till för området semantik och en till för området grammatik. Utformningen styrdes i hög grad av logopedens erfarenheter av barns svårigheter. Av dessa sex mönsterväskor skapades sammanlagt 150 väskor som spreds till biblioteken i Halland, samt till logoped- och habiliteringsmottagningar. Den bärande idén var att alla barn har rätt att utveckla ett rikt och levande språk och att alla barn ”ska ges möjligheter att känna lust till språket och glädje i orden” (Ibid., s. 4).

Tal- och språksvårigheter är ofta ärftliga och man ville därför inte ha ett enbart skriftligt material. Väskorna kom att innehålla böcker, inspirationskort med bilder och lekar, DVD-filmer med informativa

17 <http://sprakenshus.se/>

instruktioner, leksaker och spel mm. Väskorna kan ”inspirera föräldrar till att alltid arbeta med språket [...] barnen behöver språkstimulans hela tiden, inte bara en timme i veckan”, säger logopeden i projektet. ”Väskorna är lika mycket till för föräldrar som barn” (Blomberg et al. 2010, s. 49ff). Projektet utvärderades av logopeden Astrid Frylmark, med bakgrundsintervjuer och enkäter till användare och personal. Av användarna fick väskorna mycket positiva omdömen, de hade fungerat bra för både barn och föräldrar. Personalen ansåg att samarbetet fungerat bra och att den fortbildning som erbjöds under projektet var viktig, en stor andel sade sig sakna kunskap om barn med språkstörningar. (Frylmark 2010)

Språk-kedjans väskor har väckt stort intresse hos många bibliotek och landsting – men projektledningen har inga planer på att starta tillverkning och försäljning. De menar att om materialet ska ha avsedd effekt är samarbetet mellan professionerna avgörande (Blomberg et al. 2010.). Till detta återkommer vi i kapitel 7, om Samverkan.

I flera län/regioner pågår samarbete mellan bibliotek och barnhälsovårdens logopeder kring barn med språkstörningar. Så arbetar man t.ex. i Uppsala och Gävleborg, sedan 2005, med *Språkpill* på recept. Receptet skrivs ut av logopeden och ambitionen är att alla listade böcker ska finnas på alla bibliotek.¹⁸ I Västra Götalandsregionen arbetar man med *Språkpudding*, bilderböcker som kategoriserats för att stödja språkutveckling. Logopederna rekommenderar och böckerna finns på biblioteken.¹⁹ Även i Östergötland kan barn få *Språkpill*, böcker på recept, förskrivna av logoped.²⁰ I Västernorrland pågår projektet *Språkjakten*, i samarbete mellan logopeder och bibliotekari. Syftet är, enligt projektinformationen, att ”stimulera läslust och samspel kring bilderböcker, som ett komplement till logopedisk behandling”. (Språkjakten 2010)²¹

■ Exempelen visar på konkret samarbete, utifrån bibliotekariers och logopeders olika professionella kunskaper, där det gemensamma professionella objektet är strävan att stödja och stimulera barn med språkstörningar.

Äppelbibliotek och äppelhyllor för barn med funktionsnedsättningar

Äppelbiblioteket i Härnösand invigdes 1993 för att möta behoven hos barn som har behov av anpassade medier för att kunna läsa och ta till sig berättelser. Man skapade ett inspirerande biblioteksrum där ett äpple, stort nog för barn att krypa in i, tronade mitt på golvet. Där fanns en Apple-dator med avancerade program för barn med synskada och läs- och skrivsvårigheter och en mängd annat användbart material, inte minst leksaker. Biblioteket hade kontakt med flera specialskolor för barn med olika funktionsnedsättningar, och efterhand utvecklades biblioteket med teckenspråksmaterial, lättläst material, fler datorprogram osv. Biblioteket är inspirerat av (det numera nedlagda) *The Library for the handicapped child* i London. (Lundquist [2003])

Idag finns äppelbibliotek eller äppelhyllor på många bibliotek runt om i Sverige och den första äppelhyllan är på plats i Norge, på Tromsø bibliotek.

■ Äppelkonceptet är inte i första hand exempel på hur bibliotek och barnhälsovård utvecklat samarbete, utan snarare på hur ett bra grundkoncept utvecklats av biblioteken för att på ett samordnat sätt visa vilka resurser biblioteket kan erbjuda barn och föräldrar som har behov av olika slags anpassade medier. Alla bibliotek har inte alla olika medier på plats, men varje bibliotek kan ge barn och föräldrar tillgång till de resurser som finns, t.ex. på *Talboks- och punktskriftsbiblioteket*.²²

18 Se vidare: <http://www.bolla.se/projekt/projektarkiv/Bok-pa-recept-popular-medicin-mot-sprakstorningar/> [2012-04-01]

19 Se vidare: <http://www.kulturivast.se/litteratur/sprakpudding> [2012-04-01]

20 Se vidare: <http://www.lansbibliotek.ostsam.se/tjaenster/barn-och-unga?start=8> [2012-04-01]

21 Se vidare: <http://www.ylb.se/projekt/sprakjaktinfo.pdf> [2012-04-01]

22 Biblioteket har skapat en handbok, som stöd och inspiration till andra bibliotek: *Eplehyllor i bibliotek: Böcker och medier för barn med nedsatt funktionsevne*. Tillgänglig: <http://www.tromso.kommune.no/om-eplebiblioteket.259171.no.html> [2012-04-01]

23 <http://www.tpb.se/>

Barn med funktionsnedsättningar och litteracitet i hemmet – tre exempel

Tidig stimulans av språk och litteracitet i hemmet spelar en viktig roll för barns utveckling – gäller det även barn med olika funktionsnedsättningar? Det är inte möjligt att ens försöka besvara frågan på ett uttömmande sätt, den får i stället belysas här med några exempel från internationell forskning. Två studier är från Nederländerna och en från Storbritannien. En beskriver barn med intellektuella funktionshinder, en barn med cerebral pares, CP, och en tredje studie rör döva barn.

Schuit et al. (2009) skriver att det finns övertygande samband mellan litteracitet i hemmet och utveckling av språk och litteracitet hos förskolebarn men att vi vet mycket litet om sådana samband när det gäller förskolebarn med *intellektuella funktionshinder*. I en studie, där kontexten är Nederländerna, undersöker de skillnader i hemmiljön för 48 barn med intellektuella funktionshinder med 107 barn i samma ålder utan intellektuella funktionshinder och 36 barn i samma mentala ålder som gruppen barn med funktionshinder. Metoden är en enkät som besvaras av föräldrarna. Resultatet visade att det fanns stora skillnader; barnen med intellektuella funktionshinder hade färre erfarenheter av att läsa och av att skriva och rita. När föräldrarna läste för dem var de mindre aktiva i den meningen att de mer sällan pekade på bilder och bokstäver. Föräldrarna var också osäkra på vad de kunde förvänta sig av sina barn i framtiden när det gäller läsning och skrivning, och det påverkade hur de agerade tillsammans med barnen. Det är angeläget att hjälpa föräldrarna att stimulera barnens litteracitetsutveckling på bästa möjliga sätt, skriver författarna. Det visade sig att de barn med intellektuella funktionshinder som hade bäst språkliga förmågor också var mest aktiva i samband med högläsning. De barn som hade tillgång till mest skriftspråksrelaterat material i hemmet hade också störst kunskaper om böcker och hur man använder dem. Precis som för andra barn spelar alltså miljön i hemmet, tillgången till skriftspråksrelaterat material och om man blir läst för, en avgörande roll också för barn med intellektuella funktionshinder. (Ibid.)

Vilken roll spelar litteracitet i hemmet för barn med *cerebral pares, CP*? Peeters et al. (2009) undersöker 40 barn med CP och 62 barn utan funktionsnedsättningar. Alla barnen var i sexårsåldern och jämförbara vad gällde kön och socioekonomisk bakgrund. Syftet var att undersöka i vilken utsträckning tal, finmotorik och intellektuella störningar begränsar barnens erfarenheter av litteracitet i hemmet. Undersökningen gjordes genom en enkät som besvarades av föräldrarna. Resultatet visade att båda grupperna fick mycket stimulans i hemmet. Bara i två fall fanns små, signifikanta skillnader – barnen med CP var mindre intresserade av att rita och språkförståelsen påverkade mängden av aktiviteter som de gjorde tillsammans med föräldrarna. Språkförståelse och finmotorik kunde också påverka hur aktiva de var i samband med bilderboksläsning. Föräldrarna till barnen i kontrollgruppen hade ofta höga förväntningar på sina barn, men föräldrarna till barnen med CP visste ofta inte vad de kunde förvänta sig av sina barn när det gällde skolprestationer och litteracitet. Författarna rekommenderar att logopedier och lärare ger mer råd och information till föräldrarna om hur de kan stimulera sina barn och om vad de kan förvänta sig av barnet i framtiden. (Ibid.)

Swanwick och Watson (2005) diskuterar *döva barn* och litteracitet i hemmet, med utgångspunkt i tillgänglig forskning. Utgångspunkten är en situation där man i Storbritannien ska införa ett screeninginstrument för att tidigt identifiera hörselskador. Ett team av olika professioner ska därefter dras in för att ge familjen stöd. I teamet ingår en lärare, vilket kan ge barnen möjlighet till tidiga skriftspråkliga erfarenheter. Hur döva barn i förskoleåldern utvecklar litteracitet vet vi, enligt författarna, mycket litet om. Litteracitet innebär ju en rad färdigheter och kunskaper, långt utöver förmågan att kunna koda av och tolka en text, och författarna visar hur detta får särskilda konsekvenser för döva barn. De finner också både skillnader och likheter mellan barns erfarenheter av litteracitet, beroende på om barnen i sina familjer utvecklar talspråk eller teckenspråk. När språkstödande insatser i hemmet planeras är det därför viktigt att ta hänsyn till familjens språkliga miljö, och att lyssna in både barn och föräldrar. Författarna skriver också att den allra viktigaste fak-

torn när det gäller hur döva barn i förskoleåldern får tillgång till skriftspråk i hemmet är föräldrarnas attityd, och deras tro att barnen kommer att bli läsande och skrivande personer (Ibid.). På liknande sätt konstaterar Roos (2009), i en kunskapsöversikt för *Specialpedagogiska skolmyndigheten*, att vuxnas förväntningar påverkar döva barns förmåga att lära sig läsa och skriva.

■ Exemplet visar att miljön i hemmet – tillgång till skriftspråk och om man blir läst för – spelar en avgörande roll för de här barnen som har olika typer av funktionsnedsättningar. De visar också på att föräldrarna behöver hjälp att förstå vad de kan förvänta sig av framtiden, och hur de kan stimulera sina barn. Här finns ett viktigt utvecklingsområde för samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek.

Föräldrars informationsbehov

De flesta föräldrar som får ett barn med en funktionsnedsättning, eller som senare får bekräftat att deras barn har en funktionsnedsättning, hamnar i kris och chock. Den information de får upplever de ofta som bristfällig, för liten eller för sen, vilket t.ex. är fallet i Hedovs avhandling om föräldrar som får barn med Downs syndrom (Hedov 2002). I en magisteruppsats inom biblioteks- och informationsvetenskap, med titeln *Information som lindring eller hot? undersöks ”hur informationssituationen ser ut efter det att den värsta krisen lagt sig”* (Malmström & Rehn 2005, s. 9).

Författarna intervjuar sex föräldrar som alla har barn med olika former av funktionshinder. Barnen

är i åldern fem till åtta år. Studien visar att det finns ett stort behov av individuellt utformad information, men också att föräldrarna förhåller sig till information och informationssökning på olika sätt, beroende på hur de förhåller sig till sin livssituation. Författarna formar fyra kategorier: *odramatiskt och accepterande* eller *oro och vanmakt* – dessa föräldrar söker numera sällan information men av olika skäl. Den första kategorin accepterar situationen som den är och har inga större informationsbehov, medan den andra undviker information av rädsla för vad man kanske kan hitta, eller kanske helt enkelt inte orkar. Kategorierna *engagemang som ger insikter* eller *en ständig kamp* – dessa föräldrar letar ständigt efter ny information, men av olika skäl. Informationsökningen är förknippad med starka känslor – positiva eller negativa. Beroende på vilken information man söker vänder man sig också till olika informationskällor, som vårdpersonal eller andra föräldrar med liknande problem, eller till olika myndigheter för att ta reda på barnets rättigheter, och man söker litteratur på Internet och på bibliotek. (Ibid.)

■ I mötena med barn med olika funktionsnedsättningar är fokus i första hand på barnet och barnets behov av stöd och insatser, men i relation till barnens föräldrar måste barnhälsovården och biblioteket reflektera över att föräldrar kan ha olika informationsbehov och olika förhållningssätt till information. Uppsatsen visar att bemötandet av föräldern, och förmågan att lyssna in föräldern, är avgörande för en bra kommunikation.

Avslutande kommentar

Inledningsvis konstaterades att litteraturen om samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek när det gäller barn med språkstörningar och andra funktionsnedsättningar är begränsad. Det framkommer ändå att många föräldrar till barn med språkstörningar och andra funktionsnedsättningar är i behov av mer information och vill ha kunskap om vad de

kan vänta sig av sina barns språk- och litteracitetsutveckling, och hur de kan stödja och stimulera den. Tillsammans kan barnhälsovården, logopederna och bibliotekarierna utveckla och samordna information till barn och föräldrar, och biblioteket kan tillgängliggöra och synliggöra de resurser som finns för barn med funktionsnedsättningar.

Kapitel 6.

Utvecklade metoder i språk- och litteracitetsstödande arbete med små barn

Över tid har barnbibliotekarier utvecklat metoder för att inspirera små barn och deras föräldrar att läsa, ramsa, sjunga och berätta tillsammans. Att samarbeta med andra vuxna som möter barnen och deras föräldrar är en viktig sådan metod, och hit hör samarbetet med sjuksköterskorna inom barnhälsovården. I första delkapitlet, 6:1, är fokus på metodutveckling och i kapitlets andra del, 6:2, på hur bibliotek på olika sätt mött de utmaningar som det innebär att nå små barn och deras föräldrar. Kapitlet inleds med ett avsnitt om familjen och föräldrars delaktighet i projekt och det avslutas med en kommentar och ett förslag till *best practice*.

Familjerna i projekten

Språkstimulerande projekt är till för barnet och familjen, och det är familjernas behov och deras reaktioner på de insatser som görs – eller inte görs – som spelar roll för om projekten blir framgångsrika. Att familjers behov skiljer sig åt är en självklarhet. I diskussioner om projekt och program ska riktas till alla familjer eller till särskilda målgrupper har t.ex. Wade och Moore, som utvärderade *Bookstart*, hävdad vikten av generella insatser och visat att även läsvana föräldrar kan behöva en puff i rätt riktning (1993). I studier med läsovana familjer, ex. Lagerberg (2008), uppmärksammas vikten av att stärka föräldrars självuppfattning.

Projektet *Families for books*, FFB, startade som ett samarbetsprojekt mellan barnhälsovården, förskolan, lokala företagare och biblioteket (Cross 2010). Styrgruppens avsikt var att projektet skulle uppfattas som en resurs för empowerment, att stärka föräldrars egenmakt, bl.a. jobbade man mycket med att ändra negativa erfarenheter av skola och bibliotek. De program som startades innebar opretentiöst prat om böcker, mycket rim, ramsor och sånger tillsammans med föräldrar och barn i åldern 0-3 år. Föräldrarna styrde i hög grad, genom att föreslå teman för träffarna, och en stor del av

tiden gick åt till informellt prat och fika. Föräldrarna drogs in på ett proaktivt sätt, de deltog i evenemang över hela stan, och var med så snart press och media bjöds in (jfr också nedan under Bokgåvor). På detta sätt byggdes tillit och förtroende mellan projektledning och föräldrar och efterhand blev också föräldrarnas roll i referensgruppen allt mer aktiv. Projektet har utvärderats genom enkäter 1997, 2002 och 2005, i ett område med låg utbildning och dålig ekonomi. Aspekter som att man använt sig av projektets erbjudanden, barns och familjers biblioteksanvändning och deltagande i program inom projektet har stadigt ökat och visar på att projektets betydelse i kommunen har fördjupats. Fokusgrupper som genomförts med samma föräldrar 2002 och 2005 visar också en tydlig utveckling. Mellan första och andra tillfället har familjernas läsvanor förändrats och utvecklats och föräldrarna har en mycket mer aktiv och självsäker roll i fråga om läspraktiker och bokval. De har deltagit i projektet i fem år, allteftersom deras familjer vuxit.

■ En fråga att fundera över är hur lång tid det tar att ändra läsvanor och stärka självförtroende, och vilka samarbetsmetoder och insatser på biblioteken som bäst kan bidra till detta.

6:1 Språkväskor, bokgåvor och förmedling

Språkväskor som metod har utvecklats i några svenska bibliotek. Bokgåvor är den vanligaste formen av samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek i Sve-

rige, och en del av alla *Bookstart*-program. Vad innehåller bokgåvan, när lämnas den och hur går det till? Varför samarbetar man kring bokgåvor?

Språkväskor

I Sverige arbetar flera län/regioner med språkväskor (Region Halland, Uppsala och Västerbottens län).

Väskorna i projektet *Med språket framför sig*, som drevs i Region Halland och Västerbotten län, togs fram i samarbete med barnhälsovården, En bok för alla och några studieförbund, med syftet att förse alla barnavårdscentraler och de större biblioteken i kommunerna med ett attraktivt, språkstimulerande material. Väskan innehåller inte bara böcker – här finns även en nalle i sin sovpåse, en ”sångpåse” och annat som kan inspirera till språk och samtal. Inom projektet arrangerades också gemensam fortbildning, studieförbunden har arrangerat cirkelverksamhet kring väskorna och nätverk har vuxit fram i kommunerna (Blomberg 2007). Någon uppföljning av projektet har inte gjorts.

I Halland fortsattes och utvecklades samarbetet i projektet *Språk-kedjan* som vände sig till barn med tal- och språksvårigheter och deras föräldrar (se kap. 5:3).

I Uppsala län är språkväskorna en del av projektet *Språket, typ – redan på skötbordet*, som pågick 2005-07 och bl.a. syftade till att stärka och stimulera samarbetet mellan BVC och barnbiblioteken. Även i detta projekt ingick gemensamma föreläsningar för de båda yrkesgrupperna. Projektet hade sin bakgrund i en omfattande studie, *Barnhälsovård i förändring* (Lagerberg et al. 2008), där samspelet mellan föräldrar och småbarn stimulerades. Syftet med språkväskorna var att se till att BVC-mottagningarna hade ett inspirerande material att använda tillsammans med föräldrar och barn. Hösten 2009 gjordes en uppföljning och det visade sig att språkväskorna inte användes som tänkt, på 2/3 av BVC-enheterna var väskorna inte tillräckligt förankrade och inarbetade. Detta ledde till förnyat utvecklingsarbete, i det pågående projektet *Språknätet* (*Språknätet projektplan 2011*)

Bokgåvor

När Bailey et al. (2002) undersökte 26 lokala *Bookstart*-program i Storbritannien var bokpaketet den absolut vanligaste insatsen. Bokgåvor eller bokpaket är också en vanlig metod i språkstimulerande program i andra länder, liksom i Sverige (se kap. 3).

Vad innehåller bokgåvan?

Att det inte går att använda vilka böcker som helst utan att böcker måste väljas med omsorg och kunskap, framkommer i flera undersökningar. Det kan t.ex. handla om att inte erbjuda alltför ordrika böcker i familjer där föräldrarna kanske själva har problem med språk och läsning. I många svenska projekt framkommer hur bibliotekarierna bidrar med sina djupa och breda kunskaper om barnlitteratur (jfr t.ex. Blomberg 2007; Blomberg et al. 2010; samarbete med Språkpillen och Språkpudding, kap. 5:3) Exempel finns också på hur föräldrars erfarenheter och åsikter om böcker kommer till uttryck. I ett lokalt projekt, *Families for books* (Cross 2010), röstade föräldrarna fram sin favorit till årets ”bästa bebis-bok”. De första projektåren utgick man från en årlig lista över bra bebisböcker som *Booktrust* tog fram, men efterhand tog föräldrarna även över själva nomineringen, genom att de utsåg en egen panel som läste och tog emot förslag på böcker (Ibid.). När man i Uppsalas samarbetsprojekt ansåg att det var dags att byta gåvobok, lät man en panel av 30 föräldrar (varav hälften var flerspråkiga) läsa och använda fyra olika småbarnsböcker under ett par månader. Därefter röstades två böcker fram som föräldrarna i länet nu kan välja emellan. (Språknätet: projektplan 2011)

I *Bookstarts* program har gåvan till barnet redan från början, 1992, innehållit något mer än en bok (eller flera böcker). Det första bokpaketet innehöll (förutom information som främst vände sig till föräldern) ett kort med verser, ett bokmärke och en affisch. Andra exempel är klistermärken, målarböcker, färgkritor, en bordstablett med barnboksfigurer osv. Ibland är gåvan förpackad i ett paket, ibland i en liten kasse eller väska med projektets logotyp. Syftet är ett erbjuda ett lekfullt innehåll – i läsovana familjer uppskattas kanske en sak mer än en bok? Det finns också en tydlig koppling till ett vidgat språkbegrepp och stöd till andra skriftspråkliga erfarenheter än högläsning. Att förstärka sånger, rim och ramsor och berättelser med hjälp av handdockor och andra föremål känns igen från bibliotekens programverksamhet, en *multimodalitet* (se kap. 2:2) som stöder de små barnens språkutveckling (Stooke & McKenzie 2009).

Fler bokgåvor

- bidrar till ändrade vanor och attityder till läsning
- upprätthåller nya läsvanor
- engagerar hela familjen

Redan i den första utvärderingen av *Bookstart* (Wade & Moore 1993) föreslog forskarna att programmet skulle utökas med flera bokpaket. Några av böckerna i bokpaketen hade visat sig vara för svåra för små barn men deras äldre syskon hade uppskattat dem. Detta är bara ett av flera exempel på att projektet *Bookstart* drog in flera familjemedlemmar och generationer i bokaktiviteter. Även i andra utvärderingar är det tydligt att småbarnens språk- och litteracitetsutveckling är en angelägenhet för hela familjen och ibland också för släkt och vänner (Barrat-Pugh & Rohl 2010; Hall 2001; Millard 2002; Morris 2004; Nutbrown & Hannon 2003; Schorb et al. 2010). När barnen växer, växer också behovet av mer komplexa och utvecklade berättelser och fler bokgåvor hjälper också föräldrarna att upprätthålla nya läsvanor.

I flera studier förs en diskussion om bokgåvorna i relation till flerspråkiga familjer (jfr kap. 5:3). I ett av exemplen (Byington et al. 2008) framkom hur mycket föräldrarna uppskattade att barnen fick böcker på modersmålet som gåva. I exemplet från Australien (Hewer & Whyatt 2006) erbjöds de aboriginska föräldrarna en bok som visserligen var på engelska men där berättelsen och illustrationerna upplevdes som kulturellt relevanta. *Bogstart* i Danmark väljer att ge alla familjer böcker på danska, *Bookstart* erbjuder tvåspråkiga böcker (engelska plus något av de största minoritetsspråken). Valet av bokgåvor måste naturligtvis diskuteras i varje sammanhang där barn i familjer med annat modersmål kommer att erbjudas en bokgåva, men oavsett valet måste bibliotekarier ha kunskaper om barnlitteratur på andra språk och hur man hittar den, och bekräfta värdet av familjens språk. Anna Gustavsson-Chen (2011) ger god vägledning i boken *Utmaning och inspiration – mångspråkigt biblioteksarbete för barn och ungdomar*, från Internationella biblioteket.

När lämnas bokgåvan?

Den tidpunkt man väljer för att överlämna den första bokgåvan varierar mellan olika projekt. Flera väljer att ge den första bokgåvan till barnet och föräldern tidigare än vid nio månader, som i det första Bookstart-projektet. Projektet *Better Beginnings* i Western Australia, som varje år når ca 60.000 familjer, uttrycker sitt budskap så här:

Literacy begins at birth. Seventy five percent of brain development happens in a child's first three years of life and by age five, 80 percent of their language is in place. So, as a parent, you are your child's first and most important teacher. (Better beginnings 2012)

I detta projekt överlämnar BVC-sköterskan den första bokgåvan redan vid 6-veckorskontrollen på BVC. Man har anpassat både gåvan och de råd man ger föräldrarna efter detta, t.ex. har man inom projektet tagit fram egna böcker, bl.a. en pekbok med hårda pärmar och klara färger, med foton på bebisar som är på besök på BVC (Barrat-Pugh & Rohl 2010). I materialet om projektet *Better Beginnings* motiveras inte tidpunkten ytterligare, men utifrån ökande kunskaper om små barns hjärnor och kapacitet att utveckla språk, och en syn på barn som att de redan från födelsen upplever och agerar i en skriftspråklig värld (jfr kap. 2:2), är tidiga insatser ett logiskt val om man vill påverka familjers attityder och vanor.

I sammanhanget passar det bra att nämna ett projekt i Västra Götaland, *Tänk dig glädjen att få födas rätt in i språket och litteraturen!* som utvecklades tillsammans med barnmorskemottagningar och familjecentraler i sex kommuner, med syfte att utveckla samarbete mellan barnmorskor och bibliotek och utveckla information och resurser till föräldrarna (Kollberg 2007). Utgångspunkt för projektet var en magisteruppsats som bl.a. undersökte nyblivna föräldrars informationsbehov. Föräldrarna uttryckte att de gärna hade velat få information om bibliotekets resurser under själva graviditeten, då de var uppfyllda av frågor, men det vanliga i de undersökta kommunerna är att biblioteket medverkar i en föräldraträff på BVC, när bebisarna är 6-12 månader och

föräldrarnas behov av information är annorlunda (Holzhausen Henriksson & Klahr 2004). I den enkätundersökning till biblioteken som genomfördes under våren 2012 framgår att 20 % av kommunerna (som svarat) regelbundet samarbetar med MVC/barnmorskemottagning. (Samarbete BVC/bibliotek, enkätredovisning 2012. Kommande)

Hur överlämnas bokgåvan?

Hur ska bokgåvan överlämnas till föräldern? I många projekt har man valt att arbeta med ett presentkort som BVC-sköterskan överlämnar till föräldern och som sen kan lösas in mot en bokgåva på biblioteket. Tanken är att föräldern ska hitta vägen till biblioteket och få en positiv biblioteksupplevelse. I flera av *Bookstart*-projekten krävdes dessutom att barnen registrerades som låntagare, jfr. Hall (2001). Metoden med presentkort har både för- och nackdelar, men i många studier framkommer att läsovana föräldrar avstår från att besöka biblioteket. Conway (2005) visar i sin studie från Sheffield att åsikterna om systemet med presentkort går isär. Bibliotekarierna tyckte att systemet var bra, men de som arbetade nära föräldrarna var kritiska. Conway föreslår att man ska kombinera metoder och låta BVC-sköterskorna bedöma om de ibland ska ge föräldern bokpaketet direkt i handen.

Även svenska studier har visat på svag hämtstatistik när man använder presentkort (ex. Corneliuson 2007). Ett av syftena med det pågående projektet *Språknätet* i Uppsala län är att öka hämtstatistiken. Det tänker man göra bl.a. genom att inspirera biblioteken till fler aktiviteter som riktar sig till småbarnsföräldrar. (*Språknätet*, projektplan 2011)

I både barnbibliotekariers och BVC-sköterskors uppdrag ingår att stödja och stimulera barns språkutveckling, och det är viktigt och nödvändigt att man känner sig trygg i situationen där man ska förklara och berätta för föräldrar hur man kan göra och varför det är så viktigt att tala, läsa, sjunga, rimma och ramsa med barnet. Själva förmedlingen hantearas olika i olika program och projekt. Förmedlingen vid hembesök diskuteras i kapitel 5:2. I t.ex. det amerikanska *Reach Out and Read*-programmet är det läkarna på kliniker och vårdcentraler som för-

medlar budskapet om vikten av läsning och så är det också i det tyska nationella programmet *Lesestart* (Schorb et al. 2010). I många *Bookstart*-projekt har BVC-sköterskorna en nyckelroll, genom att det är de som introducerar bokpaketet för föräldrarna. Denna insats uppmärksammas sällan i utvärderingarna. I ett projekt i Belfast, Nordirland, fick sköterskorna tydliga instruktioner om vad som skulle förmedlas till föräldrarna. Det betonades att budskapet skulle förmedlas med värme och uppriktigt engagemang, och sköterskorna uppmanades att framhålla gemenskapen och hur roligt det är att läsa tillsammans. (O'Hare & Connolly 2010).

När sköterskorna i ett australiskt projekt förbereddes på sitt uppdrag fick de fr.a. skriftlig information. De skulle överlämna ett bokpaket i samband med en hälsokontroll vid 7-9 månaders ålder, och hade följande instruktioner:

- Betona för föräldrarna hur viktigt det är att läsa med små barn;
- Diskutera med föräldern hur man kan läsa tillsammans
 - tala om betydelsen av att sitta bekvämt och ha kroppskontakt med barnet,
 - tala om betydelsen av att peka på och tala om bilderna,
 - berätta att man inte måste läsa hela texten för så här små barn,
 - tala om betydelsen av att läsa varje dag,
 - tala om betydelsen av lugn och ro när man läser
- Tala om läsningens betydelse på längre sikt, t.ex.
 - att den stärker anknytningen, banden mellan barn och förälder
 - att den har betydelse för barnets framtida skolresultat

Det visade sig att sköterskorna lämnade över bokpaketet men att de inte alltid kom ihåg att tala om betydelsen av att läsa och hur man läser med sitt barn. Ingen talade om alla punkterna ovan. Sammantalet visade utvärderingen att det sköterskorna förmedlade till föräldrarna fr.a. byggde på deras egna erfarenheter och idéer och på vad de själva bedömde som viktigast i programmet. Sköterskorna själva ville ha mer och

bättre stöd, med övningar i hur man förmedlar budskapet till föräldrar. (Hewer & Whyatt 2006)

I ett annat australiskt projekt, *Better Beginnings*, utvecklades fortbildningen utifrån de behov som uttrycktes under projektets gång, exempelvis hur man kunde arbeta med flerspråkiga familjer. I början av det fyraåriga projektet utgick man från en tryckt handbok, senare lades allt större vikt vid praktiska övningar, webbaserad information och erfarenhetsutbyte. I slutet av projekttiden hade alla bibliotekari-er och BVC-sköterskor som intervjuades i utvärderingen, deltagit i någon fortbildning inom projektets ram. Samtidigt sade en majoritet att de nu inte hade behov av ytterligare fortbildning. (Barrat-Pugh & Rohl 2010)

■ Intrycket efter läsning av många olika instruktioner är att uppmaningar att ”tala om” och ”berätta om” är mycket vanligare än uppmaningar att ”visa” och ”göra”. Det finns förstås sjuksköterskor och bibliotekari-er för vilka uppgiften att förmedla ett budskap till föräldrar (om vikten av att läsa tillsammans med sitt barn) är självklar och genomförs utan tvekan och med äkta engagemang. I många rapporter framkommer att båda grupperna önskar mer träning och fortbildning, och att man behöver få diskutera och ventilera problem i förmedlingssituationen tillsammans med kollegor. I några studier (där frågan har ställts) har det visat sig att det är själva förmedlingen som varit avgörande för föräldrarnas inställning till projektet (Bookstart National Impact Evaluation 2009; Bleses & Andersen 2011).

Varför samarbetar man kring bokgåvor?

I utvärderingar har bokgåvor visat sig spela stor roll för att ändra vanor och attityder till läsning (Bleses & Andersen 2011; *Bookstart national impact evaluation* 2009; Millard 2002; Peifer & Perez 2011; Vanobbergen et al. 2009). I läsovana familjer har man kanske inte böcker som passar de yngsta barnen eller man kanske inte äger några barnböcker över huvud taget. I det femåriga projektet *Derbyshire books for babies* valde man att genomföra utvärderingen på en liten ort, Staveley, som låg relativt isolerad och där mycket samhällsservice försvunnit, samtidigt som arbetslöshet och social problematik ökat (Millard 2002). Här fick barnen bokpaket vid 8 respektive 18 månaders ålder. En viktig effekt av programmet blev att föräldrarna började läsa tidigare med sina barn. Föräldrarnas attityder och vanor ändrades påtagligt – i projektets början ansåg de flesta föräldrar att det var lämpligt att börja läsa med barn under andras levnadsåret eller senare. I samband med 18-månaderskontrollen ansåg majoriteten att det skulle ske under barnets första år, och drygt hälften av dessa föreslog 6 månader som en lämplig ålder (Ibid.). Liknande resultat framkommer i andra studier (ex. Barrat-Pugh & Rohl 2010; *Bookstart national impact evaluation* 2009).

Barn som har många böcker omkring sig hemma har bättre läsfärdighet. Svenska barn får dock allt sämre tillgång till böcker i hemmet.

PIRLS 2006, Skolverket 2007, s 75.

6:2 Biblioteksutveckling

För många familjer är det inget självklart val att gå till biblioteket. Hur biblioteket kan möta utmaningen att nå biblioteksovana familjer och hur barnbiblioteket kan bli ett bibliotek för *alla* barn diskuteras inledningsvis. Där-efter presenteras två typer av program, utan koppling till *Bookstart – ECRR* i USA och *Mother Goose* i Kanada.

Att möta biblioteksovana familjer

Ett genomgående resultat i studier och utvärderingar av olika Bookstart-projekt är att de positiva effekterna på familjernas läsvanor och attityder till läsning sällan åtföljs av lika positiva effekter när det gäller biblioteksanvändning (ex. Conway 2005; Cross 2010;

Hall 2001; Millard 2002; O'Hare 2010; Puzey 2008; Wade & Moore 1993), även om mer positiva exempel finns (ex. Barratt-Pugh & Allen 2011; Morris 2004). Det handlar delvis om småbarnsföräldrars tidsbrist men ofta hör vanan att *inte* använda bibliotek samman med tidigare negativa erfarenheter:

I still look at the library as I pass by and think it's a scary place. You get worried that you take your kids in that they will make too much noise. (Millard 2002, s. 7)

Problem som återkommer i flera utvärderingar är oro för att barnen ska förstöra böckerna, oro för övertidsavgifter, dåligt bemötande av bibliotekspersonalen och en upplevelse av att små barn inte är välkomna på bibliotek. Bibliotekens öppettider och tidpunkter för olika aktiviteter är inte alltid anpassade efter småbarnsföräldrars behov. Dessa problem känns igen också från svenska studier av småbarnsföräldrar och biblioteksanvändning (Holm 2010; Holmström 2009; Zetterström 2006). I Holmströms (2009) uppsats, *Får jag ta med min bebis in?* säger föräldrarna att de väljer att gå till det bibliotek där personalen är trevligast, även om avståndet dit är längre. Ett bra bemötande är avgörande för föräldrarna. Andra viktiga faktorer, enligt uppsatsen, är om den fysiska miljön är anpassad efter små barns behov, vad gäller möbler och ytor, och efter föräldrarnas behov, tex. att det finns möjlighet att fika. Man efterfrågar också program, som rim- och ramsstunder för små barn. De här föräldrarna är biblioteksanvändare, de väljer att avstå att besöka bibliotek där de inte känner sig välkomna.

Att en del föräldrar inte ens överväger möjligheten att gå till bibliotek framkommer bl.a. i kap. 5:1. Gerd Almqvist-Tangen, en av projektledarna i projektet *Språk-kedjan*, berättar om en mamma som själv har lässvårigheter, och som vägrar gå till biblioteket med sina barn. Genom att de båda gick dit tillsammans fick mamman uppleva att biblioteket har så mycket mer än böcker att erbjuda, och att det fanns resurser för henne och hennes barn (Blomberg et al. 2010). Att marknadsföra biblioteket till läsovana föräldrar

är en utmaning. I projektet *Books for babies*, ett fem-årigt projekt som utvärderades av Millard (2002), drogs en andra fas igång tre år in på projekttiden. Så långt hade projektet inte lyckats locka familjerna till biblioteket i någon högre grad, och man gjorde nu en riktad insats till föräldrar med barn i åldern två-fyra år. Föräldrarna och deras barn bjöds in till biblioteket. De fick en ny kasse med en bokgåva, broschyrer och ett stämpelkort. Kortet stämplades vid boklån och efter 15 stämplor fick man en bok och en liten leksak med anknytning till en bilderbok. Efter två år hade 93 % av barnen som kontaktades inför fas 2 skaffat lånekort på biblioteket. Biblioteket skickade också födelsedagskort till barnen och föräldrarna fick inbjudningar till olika program. Ett nyhetsbrev (med boktips mm) skickades ut två gånger om året. Många barn kom till biblioteket med äldre syskon, och far- och morföräldrar. Genom att inbjuda till många olika sorters aktiviteter och arrangemang kunde biblioteket också knyta till sig andra familjemedlemmar. Biblioteket ändrade sin inköspolicy - för att möta familjernas erfarenheter började man köpa in mer av populärkultur, serier och tidningar. Halva anslaget till barnmedia anslogs till pekböcker och bilderböcker och man byggde upp en mediesamling för föräldrar. Satsningen påverkade hela biblioteksverksamheten:

We now have more borrowers in Staveley; there is a rise in book loans, CD and video hire, use of Internet. It allows staff to get to know the children their families or their carers from a young age. We now have lots of colourful book stock and cuddly animals round the building! It's bright, cheerful and welcoming. [...] (Millard 2002, s.10)

Projektets båda faser är fortfarande integrerade i bibliotekets ordinarie verksamheter och har utvecklats vidare, bl.a. genom att man samarbetat med lokala musiker och utvecklat sagostunderna för små barn till *Story, Rhythm and Rhyme*-program. Man har ett fortsatt nära samarbete med barnhälsovården, och representanter därifrån ingår i den lokala styrgruppen. (Watson 2012)

Att analysera, marknadsföra och utforma små barns bibliotek

Nichols (2011) undersöker barnbibliotek som en del av barns platser för lärande, i en studie av fem australiska barnbibliotek. Hon skriver att den inkluderande uppgift som folkbiblioteken har, innebär att *alla* barn ska kunna dra fördel av biblioteken för *early literacy*, tidig stimulans av språk och litteracitet. För att undersöka detta granskar hon biblioteken ur tre aspekter:

- **bibliotekens fysiska tillgänglighet**, både hur de är belägna i kommunen, om de kan nås med allmänna kommunikationer m.m., och hur det utrymme som ges åt småbarnsfamiljer är placerat och utformat
- **skillnader i service och resurser** för barn mellan olika bibliotek (personal, program, media, öppettider)
- **bibliotekets ”tilltal” till användarna** – olika besökare, med olika erfarenheter, kan känna sig mer eller mindre välkomna

En sådan analys kan bidra till att uppmärksamma skillnader mellan bibliotekens tillgänglighet, i vid mening, och bör göras inför en satsning på småbarnsfamiljer.

Stooke och McKenzie (2009) för liknande resonemang om bibliotekets ”tilltal”, när de observerar program för småbarn på bibliotek, familjecentraler och öppna förskolor. De skriver att de flesta ledarna agerade för att minska sociala skillnader mellan dem själva och deltagarna, men att de verkade ignorera sociala och kulturella skillnader mellan deltagarna. Att inte vara uppmärksam på sådana kan innebära att man oavsiktligt men aningslöst bidrar till att någon känner sig utpekad och utestängd. En ledare gick t.ex. varvet runt och frågade vad mammorna skulle göra på Alla hjärtans dag, och skillnaderna mellan dem blev plötsligt uppenbara. Medan några skulle gå ut och fira på restaurang och bo på hotell, skulle en mamma, som vanligt, gå till sin kvällskurs. Ett bättre samtalsämne hade varit att prata om vad de skulle fika tillsammans på Alla hjärtans dag, föreslår forskarna. De ser också att ledarna behöver vara aktiva och uppmärksamma på föräldrar som sitter ensamma. (Ibid.)

Att marknadsföra biblioteket som en inbjudande plats för små barn och deras familjer framstår i flera studier också som en policyfråga och en ledningsfråga. Kraftfulla satsningar för att öka tillgängligheten och utbudet till målgruppen små barn, kan innebära att annan verksamhet och andra målgrupper prioriteras lägre och leda till konflikter om detta inte är väl förankrat i personalgruppen (jfr Conway 2005; Hines & Brooks 2005). Corneliuson (2007) ser att kommuner med väl utbyggda skolbibliotek ger ökat utrymme för barnbibliotekens språkstimulerande verksamhet, dvs. det blir snarast en prioriteringsfråga.

När Norrvikens bibliotek, i Sollentuna, omvandlades från ett integrerat folk- och skolbibliotek till ett småbarnsbibliotek, var det utifrån personalens gemensamma verksamhetsidé och inspiration i Reggio Emilia-pedagogik. Förändringen planerades och genomfördes i nära kontakt med småbarnsföräldrarna i området och biblioteket har idag en genomtänkt utformning och mediesamling och ett rikt programutbud som är väl anpassat till målgruppen. (Lundgren 2012)

Barnbiblioteken – en del av utbildningssamhället?

I USA har forskningen och de växande kunskaperna om *early literacy* lett fram till ett samarbete mellan språkforskare och bibliotek. Projektet startade 2000, genom ett samarbete mellan biblioteksforeningen, *Public Library Association* (PLA) och *National Institute of Child Health and Human Development* (NICHD), som just gett ut en rapport om läsutveckling, *Teaching Children to Read*, där betydelsen av den tidiga språkutvecklingen uppmärksammades. Språkforskarna Grover C Whitehurst och Christopher Lonigan åtog sig att utveckla ett program utifrån forskningsresultaten. Programmet skulle drivas på biblioteken genom att föräldrar (och andra vårdnadshavare) engagerades att delta i workshoppar. Programmet, *Every Child Ready to Read @ Your Library*, ECRR, strukturerades i sex steg för att svara mot sex förmågor i barnets tidiga språkutveckling. PLA och dess barnbibliotekssektion, ALCS, startade därefter ett samarbete, som innebar att programmets material kunde testas och utvärderas på bibliotek runt om i landet.²⁴ Kurser för bibliotekarier

24 Information från organisationens webbplats. Tillgänglig: <http://everychildreadytoread.org/history> [2012-04-12]

arrangerades på nationell nivå och bibliotekarierna som deltog har sedan implementerat programmet i verksamheten på biblioteken. (Ash & Meyers 2009; Jones & Frasier 2008)

Flera enkätundersökningar har genomförts för att ta reda på hur programmet uppfattas av olika aktörer i biblioteksvärlden (chefer, barnbibliotekarier m. fl.), och resultaten visar både på framgångar och utmaningar. Många bibliotekarier hade sökt efter bättre material att använda i arbetet med att nå föräldrar, och man uppskattade materialet. Att programmet fungerade statushöjande i relation till andra utbildningsinstitutioner noterades också. Utmaningarna låg i kostnaderna för programmet, och framför allt i svårigheter att realisera själva idén, dvs. att engagera föräldrar i programmet och få de föräldrar som börjat i programmet att fullfölja det. Det fanns också bibliotekarier som ifrågasatte relevansen och som ansåg att biblioteken borde göra andra prioriteringar.²⁵

■ I amerikanska insatser ligger fokus så gott som alltid på att utveckla barns kognitiva förmågor, men idag ifrågasätts detta allt oftare. James J. Heckman, professor i ekonomi, räknas till världens ledande forskare när det gäller att mäta effekten av sociala insatser. Han påpekar att tidiga insatser som ensidigt fokuserar på kognitiva aspekter bortser från att sociala och emotionella förmågor också är ekonomiskt värdefulla och avgörande både för skolan och för yrkeslivet. (Heckman 2001)

Det amerikanska programmet väcker många frågor – om bibliotekets identitet och uppdrag i samhället, om vad det innebär att se föräldrar som ”lärare” för sina små barn, om att den omfattande forskning som programmet bygger på inte innehåller referenser till forskning som ser barns språkutveckling och litteracitet i ett sammanhang, dvs. sociokulturella perspektiv saknas. I ett svenskt perspektiv ser vi snarare förskolepedagoger som små barns ”första lärare” och föräldrars insatser som att de handlar om närhet, anknytning, lust och språkglädje.

Sång och ramsor hos Mother Goose

Programmet *Mother Goose* utformades för att främja anknytningen mellan barn och föräldrar. Det utvecklades för att ge stöd till ”riskföräldrar”, som mammor med depression efter förlossningen, tonårsmammor, ensamstående föräldrar. Grunden i programmet är rim och ramsor, muntligt berättande och sånger. Föräldrar och barn agerar tillsammans, ansikte mot ansikte, med barnet i förälderns knä. För föräldern är programmet utan kostnad, BVC-sköterskan remitterar till ett program.

Programmet startade 1986, i Toronto, Kanada. Barry Dickson, socialarbetare och Joan Bodger, terapeut, var båda också muntliga berättare och hade arbetat med rim, ramsor och berättande, med barn och vuxna. Nu utvecklade de ett pilotprojekt tillsammans. Två medarbetare hade en vision av programmets potential och ville se det spridas till fler barn och föräldrar. Efterhand gavs programmet på flera orter, intresserade deltagare utbildade sig till ledare. Senare öppnades programmet för alla föräldrar och man utvecklade ett program för litet äldre barn, två-fyra år. Programmet har spridits till många orter i Kanada och utomlands och erbjuds i många sammanhang, av föreningar och institutioner, som familjecentraler, öppna förskolor och bibliotek.²⁶

■ Rim- och ramsstunder hålls på många barnbibliotek runt om i världen, det är en växande verksamhet, även i Sverige. Det är ett sätt att uppmärksamma föräldrarna på hur det lilla barnets språk och litteracitet kan stimuleras, det är roligt, lustfullt, en härlig stund för både barn och föräldrar (jfr Kohkoinen 2007; Molin 2010). Idag kommer, som Ulla Rhedin skriver, den kraftigaste supporten för insatser med rim och ramsor från hjärnforskare av olika slag, som visat hur viktig den tidiga språk- och kroppsleken är för senare språk- och läsinlärning: ”Ju mer upprepning och omtagning, rytm och klang, desto bättre. Och ju livligare inblandning av fysiska kroppslekar, kittlingsramsor – lust, lek och skratt – desto större effekter för inlärningen” (Rhedin 2008). När

25 Ibid. Jag har tyvärr inte haft tillgång till den fullständiga utvärderingstexten.

26 Informationen från webbplatsen, *The Parent-Child Mother Goose Program*. <http://www.nald.ca/mothergooseprogram/about.htm> [2012-04-01]

Hill (2006) redogör för en satsning för barn i åldern 0-2 år, i södra Australien, konstaterar hon att det tagits emot mycket positivt av föräldrarna och bebisarna – men att det varit svårt att nå läsovana föräldrar.

■ Hur biblioteken kan utveckla program som lockar även biblioteksovana föräldrar att delta är en viktig utmaning, i Australien såväl som i Sverige.

Avslutande kommentar och ”best practice”

Studierna i rapporten har visat att det inte finns en språk- och litteracitetsstimulerande metod som fungerar i alla sammanhang, för alla barn och föräldrar: *One size does not fit all* (jfr Broughton et al. 2005). Utifrån de exempel på metodutveckling och de utmaningar för biblioteket som framkommit i detta kapitel kan detta förslag till best practice ändå verka rimligt. Det är formulerat av projektledaren och utvärderaren inom programmet *Better beginnings*, som följts upp och utvärderats under de fyra projektåren. De skriver:

- erbjud resurser av hög kvalitet, åldersadekvata böcker och bokgåvor vid flera tillfällen under förskoleåren
- erbjud familjerna att delta i återkommande rim- och ramsstunder och andra aktiviteter som stödjer språk och litteracitet
- erbjud personalen professionell fortbildning och övning i att visa föräldrar hur man stimulerar språk och litteracitet
- kvalitetssäkra biblioteken som familjevänliga platser, marknadsför dem till föräldrarna och medvetandegör hela kommunen om bibliotekets service och resurser som stödjer små barns språk- och litteracitetsutveckling
- utvärdera verksamheten regelbundet, för att mäta och märka hur den fungerar och för att upptäcka brister och nya behov.

(Barratt-Pugh & Allen 2011, s. 195. Min övers.)

Kapitel 7. Samverkan

Utgångspunkten för de projekt och verksamheter som granskats i rapporten är samarbete och samverkan, med syfte att höja kvalitén och öka hållbarheten. Utformningen av samverkan är förstås i hög grad beroende på lokala förutsättningar.

Samverkan i Bookstart-projekt

I projektet *Bookstart* förutsattes redan från början att ett samarbete mellan barnhälsovård och bibliotek var nödvändigt för att nå föräldrar till små barn. Det visade sig snart att cheferna på vårdcentraler, som man valt att arbeta genom, var alltför arbetstygda. Det hände att viktig information inte nådde fram till BVC-sköterskorna vilket i flera fall ledde till missförstånd och missar i kommunikationen. Som ett sätt att lösa detta föreslogs att det skulle utses en ansvarig för administrationen av projektet, samt en ansvarig för samarbetet med BVC-sköterskorna. Samtidigt påpekas att det i många fall var ett mycket bra samarbete mellan enskilda sjuksköterskor och bibliotekarier. Man rekommenderade också att en styrgrupp skulle inrättas, med representanter för berörda samhällsområden, för att underlätta samarbete och informationsutbyte (Wade & Moore 1993). Efterhand blev det också ett krav att det skulle finnas en samordnare i varje lokalt projekt (Chadwick 2012).

Även andra utvärderingar föreslår att projekten ska arbeta med ett vidgat kontaktnät, och söka samarbete med familjecentraler, barnomsorg m.fl. och att representanter för dessa skall ingå i styrgruppen (t.ex. Hines & Brooks 2005; Millard 2002). Att t.ex. förskola och skola bör vara representerade blir en logisk följd av att *Bookstart* visar sig påverka barnens senare skolresultat.

Av studierna framgår att problemen med finansiering av *Bookstart* centralt (se kap. 4) också påverkade de lokala projekten, inte minst vad gällde bemanning och därmed samverkan. När finansieringen av en samordnare försvinner blir enskildas engagemang avgörande för hur samarbetet utvecklas (ex. Conway 2005; Hines & Brooks 2005; Puzey 2008) En bibliotekarie säger:

I mean I think looking back we were very lucky to have dedicated Bookstart workers and I feel that I was very lucky to be one of them. I think it is a shame that its not continuing into the future and that it has just got a finite lifespan because you know the babies haven't stopped being born. (Puzey 2008, s. 36)

Personalen inom barnhälsovården är hårt ansträngd, och trots att man uppskattar projektet säger man till slut ifrån. Man ser inte projektet som ett gemensamt ansvar, man ser inget gemensamt professionellt objekt:

... we are not their workforce [...] why aren't they completely ... backing it up with workers and things, why are they relying on other organizations to do the work?, which they have always done. (Conway 2005, s.49)

■ Att en bred samverkan ses som avgörande för utvecklingen av *Bookstart* framkommer entydigt i utvärderingarna. Genomgående har det dessvärre i studierna av olika *Bookstart*-projekt varit svårt att få syn på hur samverkan är organiserad och huruvida en brett sammansatt styrgrupp varit betydelsefull för projektens fortlevnad och finansiering. Det framkommer inte heller om man har skriftliga överenskommelser om samarbetet.

Samverkan och förankring

I Western Australia har *Better Beginnings* drivits sedan 2005, ett samarbetsprojekt mellan bibliotek och barnhälsovård som regleras och finansieras på delstatsnivå. I utvärderingarna betonar både bibliotekarier och BVC-sköterskor vikten av samarbete, men utvärderarna lyfter fram att det lokalt varit stora brister i kommunikationen mellan barnhälsovården och biblioteket. Att det brister i kommunikationen framkommer i många andra projekt, men här var situa-

tionen tidvis så kritisk att även samarbetet mellan de berörda departementen påverkades. Problemen löstes efterhand, och kontaktnäten i kommunerna breddades genom att både BVC-sköterskor och bibliotekarier kom att ingå i de Early childhood-kommittéer som var under uppbyggnad (Barratt-Pugh & Rohl 2011). I en tidskriftsartikel sammanfattar utvärderaren och projektledaren sina slutsatser för best practice i sex punkter, där den första lyder:

Develop ongoing partnership with community health services and other relevant organizations to increase the programme's reach and build sustainability. (Barratt-Pugh & Allen 2011, s.195)

■ Att samarbetsproblemen ges utrymme i utvärderingen är positivt, intrycket är att rapporterna tenderar att skyla över problem och brister i planering och genomförande. Exemplet visar att samverkan på central nivå inte med automatik leder till fungerande samverkan på lokal nivå. Brister i kommunikationen kan uppträda på alla nivåer och få stora effekter om de inte uppmärksammas. I rapporten beskrivs hur projektledarens roll förändrats under åren och hur hennes tid alltmer gått åt till att söka finansiering för det växande programmet. I projektrapporten från projektet *Språket typ...* (Westerlund & Hedenström 2007) framgår att det fanns brister i förankringen av projektet på några nivåer och projektledningen valde då att backa och göra om förankringsarbetet. Att beskriva sådana brister i planeringen och visa hur de åtgärdades ger kunskap åt andra som planerar projekt.

Samverkan i ett arbetslag

King et al (2009) undersöker hur väl sju barnhälsovårdskliniker lyckas förmedla programmet *Reach Out and Read*, ROR (jfr kap. 5:1), till barn och föräldrar. Klinikerna är valda utifrån statistik över antalet utdelade böcker på kliniken och en bedömning av klinikernas arbete med programmet som gjorts dess regionala samordnare. Av de sju klinikerna bedömdes tre som "välfungerande", två som "måttligt välfungerande" och två som "kämpande". Syftet med undersökningen är att kunna identifiera faktorer som har med sättet att förmedla och med kvalitén i förmedlingen att göra.

Tidigare studier har ofta haft fokus på individuella faktorer. Här valde forskarna att fokusera gruppen, eftersom programmet bygger på arbetet i ett team. I analysen framkom tre tydliga teman, där de tre kliniktyperna skilde sig åt. Dessa var: *Grupprocessen* (kommunikation och teamwork), *karaktäristiska psykosociala drag i personalgruppen* (etiskt arbete, respekt för familjerna, känslan av att ha ett viktigt uppdrag och självbild) och *programmets utformning på kliniken*.

Analysen av resultatet visade att det var faktorer som arbetsetik, en öppen kommunikation, en vilja att arbeta som ett team och engagemang i patienter och i samhället som hade betydelse när man arbetade framgångsrikt med programmet.

We work on the staff helping each other a lot... if someone's getting really hit hard, then the other staff will help. Our clinic really is set up more as a service to the community... we're not purely a money-making clinical practice. (King et al. 2009, s. 13)

De framgångsrika klinikerna upplevde inte heller att det var svårt att hinna arbeta med programmet. På de mindre framgångsrika klinikerna fungerade kommunikationen i personalgruppen dåligt, och man arbetade inte som ett team. Många citat visar på bristande respekt för familjerna, och arbetet med programmet var planlöst. Även om man lämnade över bokgåvan struntade man ofta i att ge råd om hur man kan läsa tillsammans med sitt barn.

De faktorer som kunde hänföras till sammanhang utanför kliniken, särskilt finansiering som var ett ständigt orosmoln, upplevdes som problematiska av alla tre kliniktyperna. (Ibid.)

■ Studien visar resultat från sju barnhälsovårdskliniker som betjänar samma typ av vårdtagare men med stora variationer i sina resultat när det gäller att förmedla ett språk- och lässtimulerande program på ett bra sätt. De variabler som visar sig spela roll har med synsätt och teamarbete att göra, och ger ett viktigt bidrag till förståelsen av problematiken kring att implementera program. Att överföra resultat från ett sammanhang till ett annat är naturligtvis vanskligt men resultatet väcker

många tankar om betydelsen av förhållningssätt till besökarna och om teamarbete på bibliotek.

Få projekt i materialet har ett uttalat syfte att dra in hela lokalsamhället för att stödja språkutveckling och anknytningen mellan barn och föräldrar, men i ett fyraårigt projekt från USA, riktat mot enspråkiga, spansktalande familjer var sjukvård, barnhälsovård, bibliotek och olika frivilliga grupper involverade. Grundtanken var att samordning av insatser och uppbyggnad av samordnad omsorg behövs för att lösa stora sociala problem. Föräldrarna skulle möta budskapet: Sitt med ditt barn i famnen, varje dag och läs tillsammans! på många ställen i kommunen. En del av programmet innebar att BVC-sköterskor gjorde hembesök och familjen fick en bokgåva och ett presentkort på en T-tröja till baby. Presentkortet kunde lösas in på biblioteket. Biblioteket hade olika småbarnsprogram och drev också frivilliga, kostnadsfria studiegrupper för föräldrarna. Utvärderingen visade på positiva effekter och författarna skriver att det inte går att avgöra vilken av alla insatser som haft betydelse, utan anser att de snarast samverkade och förstärkte varandra. (Peifer & Perez 2011)

Sammanfattande kommentar

Sammantagna stödjer de olika studierna vikten av att se på samverkan över sektorsgränser ur de dimensioner som Axelsson och Bihari-Axelsson (2007) föreslår (se kap. 2:3), både integrering och styrning är avgörande för projektens framgång. I fallet *Better beginnings* fanns beslut om samverkan på departementsnivå, men samarbetet på lokal nivå var ändå tidvis svagt. Betydelsen av kontinuitet i finansieringen återkommer i så gott som alla studier. Danermark (2000, se kap. 2:3) för fram synsätt, organisation och regelverk som centrala faktorer för samverkan. Samtliga har visat sig vara betydelsefulla i projekten. Skillnader i regelverk har fr.a. påverkat i projekt när biblioteket velat ha uppgifter om barnfamiljers adresser via BVC. Andra faktorer enligt Danermark, som också är mycket synliga i studierna, är ledningens ansvar, uttalade mål och tillräckliga resurser. I flera av *Bookstart*-projekten framkommer hur projektens överlevnad, när finansieringen uteblir, bygger på personalens engagemang, vilket skapar ohållbara situationer.

Dessa påverkar inte bara de professionella. Cross (2010) beskriver hur projektet *Families for books* drabbas av personalnedskärningar på grund av omorganisationer i kommunen. Det förtroende hos föräldrar som det tagit de inblandade professionella många år att bygga upp, raseras. Denna aspekt av ryckig finansiering framkommer sällan så tydligt i studierna.

I flera studier framhålls hur viktigt det är att alla sektorer som arbetar med små barn och föräldrar samverkar och informerar varandra, dvs. ett arbetssätt som förespråkas i folkhälsosammanhang. Samsyn och samverkan i en kommunövergripande insats blir betydelsefullt för de spansktalande mammorna och deras barn i Peifer och Perez (2011) studie. Att tydliga överenskommelser och finansiering är nödvändiga, men inte tillräckliga, förutsättningar för att samverkansprojekt ska bli framgångsrika framkommer i studien av King (2009). Här är det samsyn och samverkan i arbetslaget som gör insatsen framgångsrik.

Barnbibliotekariens kompetens i samverkan över sektorsgränser

Utgångspunkten för samverkan över sektorsgränser är att finna nya lösningar på komplexa problem. De författare som introduceras i kapitel 2:3 ser samverkan både som en social process, där olikheterna mellan parterna måste identifieras, och en arbetsprocess, där nya arbetssätt och nya perspektiv kan utvecklas.

I Sverige har samverkan mellan sektorerna bibliotek och barnhälsovård utvecklats under 2000-talet. I flera av exemplen på Kulturrådsstödda projekt som presenterades i kap. 3, följdes ett projekt av ett nytt. Inom Västerbottens läns landsting bildades t.ex. ett *Språknätverk*.²⁷ Nätverket består av personer med stor kunskap om barns språk, ur olika aspekter: en sjuksköterska inom barnhälsovården, en lekterapeut, en logoped, en mångkulturkonsulent och barnbibliotekarie/bibliotekskonsulent.

Intrycket är att när informationskanaler är uppbyggda, när man är klar över olika yrkesgruppers kompetenser och när samarbetet förankrats på ledningsnivå, ibland också reglerats i ett skriftligt dokument – då är förutsättningarna goda för att man ska kunna använda

27 Språknätet folder, tillgänglig: <http://www.regionvasterbotten.se/det-haer-goer-vi/laensbiblioteket/verksamhetsomraden/barn-och-ungdom.html>

vunna erfarenheter i fortsatt samverkan för verksamhetsutveckling. De förutsättningar för samverkan över sektorsgränser som framhålls av Danermark återfinns här (jfr kap. 2:3). Frågan om kompetenser är avgörande eftersom den hör samman med det gemensamma professionella objektet, det som samverkan gäller. I dokumentationen från projektet *Sambandscentral språk* på Gotland framkommer att de deltagande parterna tycktes sakna ett gemensamt professionellt objekt och att det också fanns olika uppfattningar om olika yrkesgruppers kompetens. (Junker 2009 a, b)²⁸

En annan sida av samverkan över sektorsgränser är att bibliotekarier inte alltid bjuds in till samverkan. I *En förnyad folkhälsopolitik* (2008) nämns t.ex. inte ordet bibliotek, trots att man betonar vikten av samverkan mellan alla sektorer och aktörer som har barn och föräldrar som målgrupp. Stooke (2004) skriver i sin avhandling om barnbibliotekariernas roll i ett statligt kanadensiskt initiativ, *Early Years*, vars syfte var att samordna stödet till familjer med små barn i kommunerna. Hon finner att barnbibliotekarierna var tvungna att ”armbåga sig in” men att de saknade en tydlig policy för hur de skulle kunna bidra i sammanhanget. Barnbibliotekarierna upplevde inte något stöd från biblioteksledningen utan lämnades att utforma sina insatser själva. I intervjuer med barnbibliotekarierna finner Stooke en förändring i deras synsätt och arbetssätt, jämfört med hur barnbibliotekarier framstår i litteraturen. Ett tidigare engagerat, lässtimulerande arbetssätt, med en öppenhet för barns lust och smak, hade ersatts av ett mer skolanpassat arbetssätt. Annorlunda uttryckt, en syn på små barn som blivande läsare hade ersatts av en syn på små barn som blivande elever. Hon ser detta som en anpassning till amerikansk policy, så som den t.ex. utformats i programmet ECRR, *Every Child Ready to Read @your library* (se ovan). En

liknande diskussion om barnbibliotekariens identitet och uppdrag förs i Norden. Se t.ex. Rydsjö & Elf (2007), kap. 10. Beth Juncker (2011), professor vid den danska biblioteksskolan, argumenterar starkt för ett barnbibliotek som knyter an till kultursektorn och som stöder frivilligheten och barns personliga intressen.

Att reflektera över den egna yrkesrollen, och känna sig trygg i den, är en förutsättning för att finna sin roll i samverkan med andra yrkesgrupper. Anna-Karin Albertsson, bibliotekarie i Borås, har erfarenheter av att arbeta tillsammans med pedagoger och socionomer på öppen förskola och familjecentral. Hon anser att bibliotekarien kan balansera andra yrkesgruppers hållningar: Genom att se språket som redskap för kulturupplevelser, omvärldsförståelse och kommunikation kan bibliotekarien ”balansera en pedagogs iver att lära ut språk” och ”i förhållande till socionomens iver att hjälpa och stötta behövande kan bibliotekarien bidra till att arbetet är generellt; läsa böcker för barnen gör alla!” (Albertsson et al. 2002). Här bidrar bibliotekarien med ett salutogent perspektiv, det som så ofta efterlyses i folkhälsosammanhang.

Idag finns en växande kunskap om läslustens betydelse för läsvanor och läsförmåga, flera rapporter har visat på sådana samband (se kap. 5:1). Läsforskaren Richard Allington skriver att ”schools create more students who *can* read than students who *do* read” (Allington 2001, s. 8, från Stooke 2004). Det är lusten att läsa som saknas, en läslust som barnbibliotekarier över tid varit duktiga på att väcka och stimulera, bl.a. tack vare stora kunskaper om barnens litteratur. Att hävda barnbibliotekariens perspektiv på barn, språk och läsning och barnbibliotekariens självklara plats i sektorsövergripande samverkan borde inte vara något problem idag.

Avslutande kommentar

Det framkommer i flera studier att barns tidiga språk- och litteracitetsutveckling är en fråga för flera aktörer, och att samverkan bör utvecklas bredare i kommunerna. För att verksamheten ska bli hållbar krävs förankring på alla nivåer i organisationerna, och en tydlig ansvarsfördelning. Finansiering framstår som en nyckelfråga för att få kvalitet i verksamheten, både bibliotekarier och BVC-sköterskor framhåller detta. Att gemensam fortbildning, med

fokus på olika aspekter av målet för samverkan, bidrar till verksamhetsutveckling och stärker samverkan har framkommit tidigare. Viktigt är också att kunskap om målet sprids internt, så att det finns en samsyn på biblioteket.

Samverkan över sektorsgränser måste utvecklas eftersom det är olikheter i kunskaper och kompetenser som behövs för att utveckla barns språk och litteracitet.

28 För en utförlig presentation och analys av projektet, se Sandin (2010).

Kapitel 8. Förslag och rekommendationer

Mängden forskningsresultat som visar på betydelsen och effekten av att tidigt stimulera små barns språk- och litteracitetsutveckling i familjen är överväldigande. Frågan är därför inte om det behövs sådana insatser utan hur insatserna kan se ut.

Organisation, finansiering, forskning – tre exempel

Runt om i världen arbetar man för att åstadkomma nationella språk- och litteracitetsstimulerande program. Att Sverige ännu inte kommit så långt innebär att vi kan lära av andras erfarenheter. Hur *Bookstart* i Storbritannien vuxit fram och utvärderats presenteras utförligt i kapitel 4. Med tre kortfattade exempel vill jag här visa hur länder med olika förutsättningar arbetat på olika sätt för att utveckla hållbara program.

I *Australien* har bibliotekens mångåriga lobbyarbete för ett nationellt program inte givit resultat. Orsaken ses främst i styrelseskicket, med självständiga delstater (Bundy 2004; Sayer 2012). I stället har regionala program stärkt sin position genom att utveckla sina program och genom att den forskning som knutits till projekten visat på positiva resultat. Verksamheten i projektet *Better beginnings*, i Western Australia, har hög kvalitet. Bibliotek och barnhälsovård samverkar på departementsnivå, och finansieringen är till största delen offentlig. (Barratt-Pugh & Allen 2011)

I *Tyskland* har den fristående organisationen *Stiftung Lesen* en stark ställning som motor i ett nationellt projekt, i nära samarbete med andra intressenter, fr.a. barnläkare och bibliotek. Man stöder sig på *Bookstart*s forskningsresultat och har genomfört en egen pilotundersökning (Schorb 2010). *Bundesministerium für Bildung und Forschung* har nu satsat 26 miljoner euro i ett 8-årigt projekt, *Lesestart – Drei Meilensteine für das Lesung*, tre milstenar för läsning. (Bundesministerium... 2011)

I *Nederländerna* drivs verksamheten i huvudsak via biblioteken och på biblioteken, med *Stichting Lesen* som samarbetspart (Koren 2009). Fyra av fem folkbibliotek arbetar med programmet *BoekStart*. Finansieringen är i huvudsak offentlig. Barnhälsovårdens

roll varierar men är mest uttalad där man arbetar med flerspråkiga familjer. Nederländerna har gått från att enbart arbeta med utsatta familjer till att nu ha ett program för alla barnfamiljer. (Bon 2012)

Samtliga tre motiv för språk- och litteracitetsstimulerande insatser, som inleder denna rapport, återfinns i programmen men den tydligaste kopplingen är till barns framtida skolframgångar. I alla tre länderna använder man *Bookstart* som modell för sina program, med variationer. Alla samverkar också med barnhälsovården, men på olika sätt. Alla har välutvecklade webbplatser med lässtimulerande material och material för föräldrar och professionella. I alla länderna har man också knutit forskningsresurser till programmen.

En nationell satsning

Vad behövs för en nationell satsning, liknande dem som beskrivits här och i rapporten? Utgångspunkter för en svensk satsning finns i *Strategin för att stärka barnets rättigheter i Sverige* (2010), i folkhälsopropositionen *En förnyad folkhälsopolitik* (2008) och i dokument som *En god start – en ESO-rapport om tidigt stöd i skolan* (Greiff et al. 2012), som diskuterar tidiga insatser i termer av att ”investera i human kapital” (jfr. den tredje motiveringen, kap. 1).

På alla nivåer; central, regional och kommunal; behövs kunskaper, kompetenser och politisk vilja.

Det behövs hållbar finansiering.

Det behövs en gemensam uppfattning om satsningens syfte och mål, ett professionellt objekt.

Det behövs också långsiktighet och uthållighet.

En nationell satsning skulle medföra att goda exempel och metodutveckling från lokala och regionala projekt, som ofta stötts av Kulturrådet, skulle kunna komma flera till del genom en bättre spridning och marknadsföring.

Att prioritera

Bör en nationell satsning vända sig till alla familjer eller bör den riktas till någon eller några målgrupper? Jag anser att det finns goda skäl för en generell insats. Det har framkommit i rapporten att alla barn och familjer har nytta och glädje av tidiga insatser, det går inte att identifiera familjer som inte skulle ha det. Riktade insatser riskerar dessutom alltid att upplevas som utpekande och stigmatiserande. Samtidigt står det helt klart att det finns familjer som behöver insatserna bättre än andra, och att det ofta är de familjerna som är svårast att nå. Jag vill citera Margaretha Magnusson, i boken *Barnhälsovård: att främja barns hälsa*. Hon skriver:

”Det senaste decenniets folkhälsoforskning ger klara belägg för att begränsade insatser för det stora flertalet ur folkhälsosynpunkt ger betydligt bättre utbyte än stora insatser riktade till små högriskgrupper. Denna insikt hindrar inte att det finns goda skäl att dosera insatserna det vill säga att i praktiken fördela resurser med hänsyn till lokala sociala behov [...]. (Magnusson 2009, s. 8)

Inom barnhälsovården brukar man tala om detta som ”80/20” (jfr kap.5). Man vågar göra prioriteringar och det måste biblioteken också våga. Ett bra exempel är projektet *Språkriket* i Orminge, Nacka kommun, som vänder sig till barn och unga med läs- och skrivsvårigheter. Genom projektet har personalen prioriterat och nått en ny, viktig målgrupp och utvecklat kompetens inom området. (*Språkriket* 2011)²⁹

Metodutveckling

Ett basprogram, enligt *Bookstart*, innebär:

- tidiga insatser
- flera bokgåvor under barnets första år
- bibliotekserbjudanden

Med utgångspunkt i dessa basala insatser, som erbjuds alla barn, ska samverkansparterna sedan planera och genomföra lokala program, utifrån lokala

förutsättningar, behov och prioriteringar. I rapporten framgår (jfr kap. 5) att det är omöjligt att utforma metoder och modellprogram som passar alla familjer, i alla samhällen. Hur metoder utvecklats, i Sverige och internationellt, och hur de motiverats, framgår av kap. 6.

■ En nationell satsning stöds och utvecklas på regional nivå men det är i kommunerna barnen och familjerna finns och det är här mötena kommer att ske. Det finns därför fortsatt behov av metodutveckling, utifrån lokala behov och förutsättningar.

■ Det är familjen och barnet som väljer om man vill ta emot erbjudanden från barnhälsovården och biblioteket. I rapporten finns flera exempel på hur man samspelar med föräldrar när man utvecklat projekt (jfr kap.6).

Sektorsövergripande samverkan

Vem tar ansvar för små barns språk? Genomgående i studierna finns uppfattningen att barnhälsovård och bibliotek kompletterar varandra och att samverkan är förutsättning för projektets framgång. Samtidigt framkommer det att sektorsövergripande samverkan inte är enkel att åstadkomma, fallgröparna är många (jfr kap. 2:3 och kap. 7).

■ I några studier har det framkommit att man, i olika länder och på lokal nivå, inrättar *Early childhood*-grupper, dvs. här möts olika professioner som samarbetar kring små barn. Detta ligger i linje med rekommendationerna i folkhälsostrategin. Utformade efter svenska förutsättningar skulle sådana grupper kunna vara ett bra samarbetsforum för professionella, med olika perspektiv på barn och barns språk. En svensk motsvarighet, hittills i projektform, finns i de *Språknät* som bildats inom projektet *Språknätet* i åtta kommuner i Uppsala län (*Språknätet* 2012).

Kompetensutveckling för verksamhetsutveckling

I projektet *Språk-kedjan* (Blomberg 2010) blev det tydligt hur viktigt det är med *olika* kompetenser för att kunna stimulera barns språkutveckling på bästa sätt. Olika kunskaper och kompetenser blir tillsammans något mer och annat än de enskilda delarna.

29 Projektet behandlas inte tidigare i rapporten då målgruppen inte är småbarn, det är inte heller ett samarbetsprojekt med Barnhälsovården.

Logopeden, BVC-sköterskan, förskolepedagogen och bibliotekarien har olika ingångar men ett gemensamt uppdrag – ett tydligt gemensamt professionellt objekt. Därför är samverkan nödvändig och folkhälsoperspektivet självklart (jfr kap. 7).

■ Samhällsutvecklingen och ny forskning innebär att vi också har behov av nya kunskaper. I flera svenska projekt har gemensam fortbildning på regional nivå varit ett viktigt och uppskattat inslag. Fortbildning som skapas utifrån identifierade lokala behov är också nödvändig. Regelbundet återkommande och gemensam fortbildning för de berörda yrkesgrupperna rekommenderas.

■ I studierna framkommer att både bibliotekarier och BVC-sköterskor har behov av kompetensutveckling som innebär att göra, att visa och att öva (jfr kap. 6). Teoretisk och praktisk kunskap måste kombineras.

Förankring och kunskapsspridning

Forskningsområdet *early literacy* eller *early childhood literacy* är relativt nytt, liksom kunskapen om hur viktiga de första åren är för språkutvecklingen (jfr kap. 2:2).

■ Kunskaper om vikten av att stimulera små barns språk- och litteracitetsutveckling måste spridas och förankras, på alla nivåer. En *Early childhood*-grupp underlättar detta på kommunal nivå.

■ Internt, på biblioteken, är detta också nödvändigt. En satsning på små barn och deras familjer är hela bibliotekets angelägenhet, all personal ska känna till satsningen som en del av bibliotekets kärnverksamhet och kunna tala för den (jfr kap. 6 och 7).

■ Satsningen att planera, genomföra och utvärdera insatser för små barns språk- och litteracitetsutveckling görs av flera parter i samverkan, på alla nivåer. De överenskommelser som görs ska förankras i skriftliga dokument.

Bibliotekets resurser

För många projekt har det varit avgörande att det funnits kontinuitet och hållbarhet i satsningen. I bibliotekets sammanhang gäller det främst personalresurser. I studierna framkommer att biblioteken inte alltid uppskattas av ovana besökare vilket är en utmaning som biblioteken måste anta.

■ Att satsningar på små barns språkutveckling är personalkrävande framkommer i många studier, och bemanningen är en avgörande faktor för om satsningarna blir framgångsrika (jfr kap. 7). Projekt kan inte bygga på enskildas engagemang.

■ Biblioteket som plats för små barn och deras familjer måste uppmärksammas, både som fysiska rum och som rum för möten mellan barn och vuxna. I rapporten uppmärksammas olika aspekter av tillgänglighet, och vikten av att kvalitetssäkra dessa (jfr kap. 6).

Uppföljning, utvärdering och forskning

■ Uppföljning i form av dokumentation och reflektion, och kontinuerlig utvärdering av insatserna, är en förutsättning för uthållighet och hållbarhet i satsningen. Det är också nödvändigt för att kunna utveckla insatserna och sprida kunskap om dem.

■ Forskning ur biblioteks- och informationsvetenskapligt perspektiv bör knytas till metodutveckling och stärka ett svagt forskningsområde.

Källor och referenser

Projektredovisningar, projektbeskrivningar:

- Boknallen i Ryd*. (Projektrapport.) (2008)
Junker, Ebba, Stickans väg. (Rapport projekt Sambandscentral språk.) Gotlands länsbibliotek. Odaterad.
Junker, Ebba (20090506) Röster från verksamheten – fem frågor från projekt Språket. Gotlands länsbibliotek.
Kollberg, Ewa (2007). Tänk dig glädjen att få födas rätt in i språket och litteraturen. (Projektrapport.) Regionbibliotek Västra Götaland
Språkjakten: (Projektbeskrivning). Länsbiblioteket i Västernorrland. (2011-12-16)
Språknätet: projektplan. Länsbiblioteket i Uppsala. (2011).
Språknätet: projektredovisning. Länsbiblioteket i Uppsala. (2012)
Westerlund, Monica & Hedenström, Solveig, *Språket, typ – redan på skötbordet: ett samarbete mellan Barnhälsovården i Uppsala län och Länsbibliotek Uppsala 2005-07*. (Projektrapport)
Språkriket: projektredovisning. Orminge, Nacka. (2011)

E-post:

- Hazel Birt, Dudley Library. 2012-04-23
Ingrid Bon, Nederländerna, projektledare för BoekStart. 2012-04-24
Louise Chadwick, Booktrust. 2012-03-23
Christine Sayer, State Library of Queensland. 2012-04-17
Ulrik Starck, Fritids- och kulturchef, Markaryd. 2012-05-16
Sarah Watson, Staveley library. 2012-05-29

Anteckningar från samtal:

- Shahla Sheikholeslami, Hässlehus bibliotek. 2012-05-25

Internetkällor

- (Internetkällors tillgänglighet kontrollerades 2012-04-01, om inget annat anges.)
Better beginnings – <http://www.better-beginnings.com.au/>
BoekStart – <http://www.boekstart.nl/> [2012-03-12]
Bookstart – <http://www.bookstart.org.uk/about-us/history/>
Booktrust – <http://www.booktrust.org.uk/> [2012-03-24]
Every child ready to read@your library
– <http://everychildreadytoread.org/>
Lesestart – <http://www.lesestart.de/> [2012-04-12]
The Parent-Child Mother Goose Program
– <http://www.nald.ca/mothergooseprogram/about.htm> [2012-04-12]
Reach Out and Read – <https://www.reachoutandread.org/>
Språkens hus – <http://sprakenshus.se/>
Språkjakten – <http://www.ylb.se/projekt/sprakjaktinfo.pdf>
Språkpiller – <http://www.bolla.se/projekt/projektarkiv/Bok-pa-recept-popular-medicin-mot-sprakstorningar/>
– <http://www.lansbibliotek.ostsam.se/tjaenster/barn-och-unga?start=8>
Språkpuffen – <http://www.kulturivast.se/litteratur/sprakpuffen>
Talboks- och punktskriftsbiblioteket – <http://www.tpb.se>

Källor och referenser

- Abrahamsson, Agneta, Bing, Vibeke & Löfström, Mikael (2009). *Familjecentraler i Västra Götaland: en utvärdering*. [Sverige]: Västra Götalandsregionen, Folkhälsokommittén.
Tillgänglig: <http://www.vgregion.se/folkhalsa>
- Albertsson, Anna-Karin, Löcsey, Kristina & Sheikholeslami, Shahla (2002). Bibliotekarien på nya arenor: med språkutveckling och folkhälsoarbete i portföljen. Borås: *Konferens Mötesplats inför framtiden 2002*.
- Almqvist-Tangen, Gerd (2011). Innovative collaboration connected with language development in young children. *Scandinavian public library quarterly*, 44 (3), s.9-10.
- Antonovsky, Aaron (1991). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och kultur.
- Ash, Viki & Meyers, Elaine (2009). Every child ready to read @ your library: how it all began. *Children & libraries*, 7 (Spring).
- Auerbach, Elsa Roberts (1989). Toward a social-contextual approach to family literacy. *Harvard educational review*, 59 (2), s. 165-181.
- Axelsson, Monica (2005). Litteracitetsutveckling i Stockholms flerspråkiga förskolor. I Axelsson, Monica, Rosander, Carin & Sellgren, Mariana (2005). *Stärkta trådar: flerspråkiga barn och elever utvecklar språk, litteracitet och kunskap: utvärdering av Stockholms stads storstadssatsning - målområde språkutveckling och skolresultat*. Spånga: Rinkeby språkforskningsinstitut.
- Axelsson, Runo & Bihari Axelsson, Susanna (2007). Samverkan och folkhälsa – begrepp, teorier och praktiska tillämpningar. I Axelsson, Runo & Bihari Axelsson, Susanna (red.) (2007). *Folkhälsa i samverkan mellan professioner, organisationer och samhällssektorer*. Lund: Studentlitteratur.
- Bailey, Mary, Harrison, Colin & Brooks, Greg (2002). The Boots Books for Babies project: impact on library registrations and book loans. *Early childhood literacy*, 2 (1) s. 45-63.
- Barn i bibliotek: en idéhandbok om aktiviteter och samarbetsformer (1972)*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Barnbokens ställning - inom biblioteksväsendet och inom barnomsorgen (1996)*. Stockholm: Statens kulturråd.
- Barratt-Pugh, Caroline & Allen, Nora (2011). Making a difference: findings from Better Beginnings a family literacy intervention programme. *The Australian Library Journal*, 60 (3) s.195-204.
- Barratt-Pugh, Caroline & Rohl, Mary (u.å). *Making a difference: the report of the evaluation of the Better Beginnings (0-3 yrs) family literacy program 2007-2010*. State library of Western Australia.
Tillgänglig: – <http://www.better-beginnings.com.au/resources/better-beginnings-making-difference>
- Berglund, Lars et al. (1995). *Hässléboken: språkstimulans av invandrarbarn före skolåldern: ett pilotprojekt i stadsdelen Hässleholmen, Borås 1993-95*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för specialpedagogik.
- Berlin, Anita (2010). *Cultural competence in primary child health care services [Elektronisk resurs]: interaction between primary child health care nurses and parents of foreign origin and their children*. Diss. Stockholm: Karolinska institutet
- Berlin, Anita, Hylander, Ingrid & Törnkvist, Lena (2008). Primary child health care nurses' assessment of health risks in children of foreign origin and their parents – a theoretical model. *Scandinavian journal of caring sciences*, 22 (1) s. 118-127.
- Bibliotek 2009* (2010). Stockholm: Kulturrådet. (Kulturen i siffror 2010:4)
- Bibliotekslag: SFS 1996:1596* (1996). Stockholm: Fritzes.
- Bing, Vibeke et al. (2011). Det har både blivit lättare och svårare – om det nya i att arbeta på en familjecentral. *Socialmedicinsk tidskrift*, 88 (2) s.133-143.
- Bjar, Louise och Liberg, Caroline (2010). Språk i sammanhang. I Bjar, Louise & Liberg, Caroline (red.) (2010). *Barn utvecklar sitt språk*. 2., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Björklund, Elisabeth (2008). *Att erövra litteracitet: små barns kommunikativa möten med berättande, bilder, text och tecken i förskolan*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Bleses, Dorthe och Andersen, Mette Kjær (2011). *Kan Bogstart gøre en forskel? En undersøgelse af Bogstarts potentiale som led i det*

- forebyggande arbejde for at understøtte sprogtilegnelsen hos børn i udsatte boligområder. Odense: Syddansk Universitet, Center for Børnesprog.
Tillgänglig: – <http://www.bibliotekogmedier.dk/biblioteksomraadet/fokusomraader/boern/bogstart/forskning/>
- Blomberg, Mymmel (2007). *Med språket framför sig: om att ge våra barn ett rikt och levande språk*. Halmstad: Regionbibliotek, Region Halland.
- Blomberg, Mymmel et al. (2010). *Språk-kedjan: en obruten kedja för alla barns tal- och språkutveckling: en halländsk modell*. Halmstad: Regionbibliotek, Region Halland
- Bookstart 2009/10 'A Social Return on Investment (SROI) Analysis': prepared for Booktrust by Just Economics LLP (2010).
Tillgänglig: – http://www.booktrust.org.uk/resources/search?resource_type=6 [2012-04-01]
- Bookstart national impact evaluation (2009).
Tillgänglig: <http://www.booktrust.org.uk/professionals/>
- Broughton, Beverley, Cartmel, Jenny & Hall, Jenny (2005). One size does not fit all: responsive practices in providing information services to diverse families. Paper presented to the *Social Change in the 21st Century Conference*. Centre for social change research. Queensland University of technology 28 October 2005.
- Buckingham, David (2000). *After the death of childhood: growing up in the age of electronic media*. Cambridge: Polity Press.
- Bundesministerium für Bildung und Vorschung (2011). Lesestart – Drei Meilensteine für das Lesen. Pressemitteilung 147/2011.
Tillgänglig: <http://www.bmbf.de/press/3178.php?hilite=lesestart>
- Bundy, Alan (2004). *Australian bookstart: a national issue, a compelling case*. Melbourne: Friends of Libraries Australia (FOLA).
- Byington, Carrie L., et al. (2008). The good habit of reading (el buen habito de la lectura): parental reactions to an enhanced reach out and read program in a clinic for the underserved. *Journal of health care for the poor and underserved*, 19, s. 363-368.
- Conway, Nicola F. (2005). *To what extent does the Bookstart scheme affect the role of the public librarian?* Sheffield: University of Sheffield. Master thesis.
- Corneliusson, Cay (2007). *Språkstimulerande åtgärder för barn 0-2 år i Västmanland: kartläggning av samarbetet mellan folkbiblioteken och BVC kring gåvoböcker och föräldragrupper*. Länsbibliotek Västmanland. Tillgänglig: http://www.ltv.se/kultur/Lansbibliotek_Vastmanland/ [2012-04-01]
- Cross, Beth (2010). Link or breach? The role of trust in developing social capital within a family literacy project. *Policy Futures in Education*, 8 (5) s. 556-566.
- Danermark, Berth (2000). *Samverkan – himmel eller helvete?: en bok om den svåra konsten att samverka*. Stockholm: Gothia.
- Danermark, Berth & Kullberg, Christian (1999). *Samverkan: välfärdsstatens nya arbetsform*. Lund: Studentlitteratur.
- DeFaveri, Anette (2005). Breaking barriers: libraries and socially excluded communities. *Information for social change*, 21 (Summer).
- Elkin, Judith & Lonsdale, Ray (1996). *Focus on the child: libraries, literacy and learning*. London: Library Association Pub.
- Elmén, Jennie (2011). Att synliggöra biblioteket för föräldralediga: ett aktionsforskningsinspirerat utvecklingsarbete. Borås: *Konferens Mötesplats inför framtiden*, 2011-10-11.
- Enemark, Anna (2009). Bookstart. *Scandinavian Public Library Quarterly*, 42 (1).
- Eriksson, Andrea, et al. (2007). Intersektionell samverkan i utvecklingsprojekt – en jämförande analys. I Axelsson, Runo & Bihari Axelsson, Susanna (red.) (2007). *Folkhälsa i samverkan mellan professioner, organisationer och samhällssektorer*. Lund: Studentlitteratur.
- Fakta om bibliotek (2011). Stockholm: Svensk biblioteksforening.
Tillgänglig: <http://www.biblioteksforeningen.org/fakta-om-bibliotek/>[2012-04-01]
- Familjecentraler: kartläggning och kunskapsöversikt. (2008). Stockholm: Socialstyrelsen. Tillgänglig: – <http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/CA7427EC-5D97-4015-BB4F-F894978DEF81/10244/200813116.pdf>
- Fast, Carina (2007). *Sju barn lär sig läsa och skriva: familjeliv och populärkultur i möte med förskola och skola*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2007.
- FN:s konvention om barnets rättigheter (1989). Stockholm: Rädda barnen. Tillgänglig: <https://www.rb.se/vartarbete/barnkonventionen/Pages/langversion.aspx> [2012-04-01]
- FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar (2008). Stockholm: Regeringskansliet, Socialdepartementet. (Ds 2008:23)
- Folkesson, Lena (2007). Samspel mellan lärare och bibliotekspersonal. I Alexandersson, Mikael (2007). *Textflytt och söklump: informationssökning via skolbibliotek*. 2., rev. uppl. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Frylmark, Astrid (2010). *Utvärdering av projekt Språk-kedjan*. Halmstad: Regionbibliotek Halland. Tillgänglig: <http://www.frylmark.net/egnafiler/Rapport%20Halland,%20slutversion.pdf>
- En förnyad folkhälsopolitik (2008). Stockholm: Socialdepartementet. (Regeringens proposition 2007/08:110)
- Gehner, John (2010). Libraries, low-income people and social exclusion. *Public library quarterly*, 29 (1) s. 39-47.
- Gisselqvist, Lisbeth (1994). Knutar på ett rep: den röda boktråden. I Eriksson, Anna Birgitta (red.) *Barnspåret: idébok för bibliotek*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Greiff, Camilo von, Sjögren, Anna & Wieselgren, Ing-Marie (2012). *En god start: en ESO-rapport om tidigt stöd i skolan*. Stockholm: Finansdepartementet, Regeringskansliet.
- Gustafsson Chen, Anna (2011). *Utmaning och inspiration: mångspråkigt biblioteksarbete för barn och ungdomar*. Stockholm: Stockholms stadsbibliotek, Internationella biblioteket.
- Hagtvet, Bente Eriksen (2006). *Språkstimulering. D. 2, Aktiviteter och åtgärder i förskoleåldern*. Stockholm: Natur och kultur.
- Hall, Elaine (2001). Babies, books and 'impact': problems and possibilities in the evaluation of a Bookstart project. *Educational review*, 53 (1) 57-64.
- Hallberg, Ann-Christine et al. (2005). Swedish child health care in a changing society. *Scandinavian journal of caring sciences*, 19 s.196-203.
- Hannon, Peter (2000). Rhetoric and research in family literacy. *British educational research Journal*, 26 (1) s.121-138.
- Hansson, Joacim (2012). *Folkets bibliotek?: texter i urval 1994-2012*. Lund: BTJ förlag.

- Heath, Shirley Brice (1983). *Ways with words: language, life and work in communities and classrooms*. New York: Cambridge university press.
- Heckman, James J. (2001). *Invest in the very young*.
Tillgänglig: – www.ounceofprevention.org/news/pdfs/HeckmanInvestInVeryYoung.pdf
- Hedov, Gerth (2002). *Swedish parents of children with Down syndrome: a study on the initial information and support, and the subsequent daily life*. Diss. Uppsala : Univ.
- Helm, Toby, Doward, Jamie & Watt, Nicholas (2010). Writers furious at plan to axe free books scheme for children. *The Guardian*, 2010-12-25.
- Hewer, Lee-Anne & Whyatt, David (2006). Improving the implementation of an early literacy program by child health nurses through addressing local training and cultural needs. *Contemporary nurse: a journal for the Australian nursing profession*, 23 (1) s. 111-119.
- High, Pamela C. et al. (2000). Literacy promotion in primary care pediatrics: can we make a difference? *Pediatrics*, 105 (4) s.927-34.
- Hill, Susan (2006). Baby Bounce: the little big book club way to begin literacy for children 0-2 years. Paper presented at the Early Literacy Research Symposium, *International Reading Association Annual Conference, Chicago, April 29-May 5 2006*.
- Hines, Margaret och Brooks, Greg (2005). *Sheffield babies love books: an evaluation of the Sheffield Bookstart project*. Sheffield: The University of Sheffield.
- Hjortsjö, Maria (2005). *Med samarbete i sikte: om samordnade insatser och samlokaliserade familjecentraler*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Holm, Fredrik (2010). "Självklart att man ska läsa högt för barn": en studie av läs- och högläsningssvanor hos småbarnsföräldrar som inte använder bibliotek. Borås: Högskolan i Borås/Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap (BHS). Magisteruppsats 2010:6.
- Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (2008). Höstligt institutionsförtroende. I Holmberg & Weibull (red.): *Svensk höst, SOM-undersökningen 2008*. Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Holmfors, Anne (2000). *ABC på BVC, hur fungerar de?: en undersökning om samarbetet mellan folkbibliotek och barnhälsovården i en storstadskommun idag*. Borås: Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap. 2000:43.
- Holmström, Johanna (2009). *Får jag ta med min bebis in?: en fokusgruppstudie av bebisföräldrar på folkbiblioteket*. Borås: Högskolan i Borås/Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap (BHS). Magisteruppsats 2009:54.
- Holzhausen Henriksson, Fredrike & Klahr, Annica (2004). *Föräldrar i fokus! En studie av småbarnsföräldrars informationsbehov och barnbibliotekariers intentioner med föräldraträffar*. Borås: Högskolan i Borås/Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap (BHS). Magisteruppsats 2004:95.
- Janlert, Urban (2000). *Folkhälsovetenskapligt lexikon*. Stockholm: Natur och kultur i samarbete med Folkhälsoinstitutet.
- Johansson, Helene, Weinehall, Lars & Emmelin, Maria (2010). "If we only got a chance." Barriers to and possibilities for a more health-promoting health service. *Journal of multidisciplinary health service*, 3 s. 1-9.
- Jones, Christina & Frasier, Mary (2008). Early literacy @ your library: how MCPL is implementing ECRR. *Indiana libraries*, 27 (1).
- Juncker, Beth (2010). Barns bibliotek- nya villkor, nya utmaningar, nya teorier, nya begrepp. I Rydsjö, Kerstin, Hultgren, Frances & Limberg, Louise (red.). *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- King, Tracy M., Muzaffar, Samar & George, Maureen (2009). The role of clinic culture in implementation of primary care interventions: the case of Reach Out and Read. *Academic pediatrics*, (9) 1 s. 40-46.
- Kohkoinen, Annette (2007). *Bebis + bok = glädje: [det underbara i att läsa högt för de allra minsta]*. Stockholm: En bok för alla.
- Koren, Marian (2009). The Netherlands Nordic plus: reading promotion in the Netherlands. *Scandinavian public library quarterly* 42 (4), s.22-24
- KPMG (2006). KPMG foundations. *The long term costs of literacy difficulties*. Tillgänglig: [http://www.kpmg.co.uk/about/foundation/\[2011-11-18\]](http://www.kpmg.co.uk/about/foundation/[2011-11-18])
- Kress, Gunther R. (1997). *Before writing: rethinking the paths to literacy*. London: Routledge.
- Lagerberg, Dagmar, Magnusson, Margaretha & Sundelin, Claes (2008). *Barnhälsovård i förändring: resultat av ett interventionsförsök*. Stockholm: Gothia.
- Lagercrantz, Hugo (2005). *I barnets hjärna*. Stockholm: Bonnier fakta.
- Lundgren, Lena (2007). Rum för barn – möjligheternas bibliotek. Borås: *Konferens Mötesplats inför framtiden, 10-11 oktober 2007*.
- Lundgren, Lena (2012). *Norrvikens bibliotek - ett småbarnsbibliotek i ögonhöjd*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Lundquist, Karin [2010]. *Härnösands röda äppelbibliotek*. Härnösand: Länsbiblioteket i Västernorrland.
<http://www.ylb.se/webbartiklar/apple.html>
- Magnusson, Margaretha (2009). *Barnhälsovård: att främja barns hälsa*. 5., [helt omarb.] uppl. Stockholm: Liber
- Magnusson, Margareta, Lindfors, Anncharlotte & Tell, Johanna (2011). Stora skillnader i svensk barnhälsovård. *Läkartidningen* 108 (35), s. 1618-21.
- Malmström, Jonna och Rehn, Annika (2005). *Information som lindring eller hot: Informationssituationen för föräldrar med funktionshindrade barn*. Borås: Högskolan i Borås/Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap (BHS). Magisteruppsats 2005:105
- Matson, Inga-Lill, Robsahm, Ingela & Johansson, Iréne (2003). *BVC och främjandet av barns språk-, tal- och kommunikationsutveckling*. Karlstad: Karlstads universitet. (Karlstad university studies 2003:3)
- Millard, Elaine (2002). *Derbyshire books for babies and Books for babies 2: evaluation report*. Sheffield: University of Sheffield.
- Molin, Lena (2010). *Baby på bibblan : inspirationsbok för bibliotek och öppen förskola*. Lund: BTJ förlag.
- Moore, Maggie & Wade, Barrie (1997). Parents and children sharing books: an observational study. *Signal*, September s.251-268.

- Moore, Maggie & Wade, Barrie (2003). Bookstart: a qualitative evaluation. *Educational review* 55 (1).
- Morris, Emily (2004). *To what extent does participation in the Bookstart schema affect the reader development of parents and carers*. Sheffield: University of Sheffield. Master thesis.
- Mulholland, H el ene & Page, Benedicte (2010). Ed Miliband attacks government over scrapping of Booktrust funding. *The Guardian*, 2010-12-25.
- Nettelbladt, Ulrika & Salameh, Eva-Kristina (red.) (2007). *Spr akutveckling och spr akst orning hos barn. D. 1, Fonologi, grammatik, lexikon*. Lund: Studentlitteratur.
- Nichols, Sue (2011). Young children's literacy in the activity space of the library: a geosemiotic investigation. *Journal of Early Childhood Literacy*, 11 (2) s. 164-189.
- Nutbrown, Cathy & Hannon, Peter (2003). Children's perspectives on family literacy: methodological issues, findings and implications for practice. *Journal of Early Childhood Literacy*, 3 (2) s. 115-145.
- O'Hare, Liam & Connolly, Paul (2010). A randomised controlled trial evaluation of Bookstart+: a book gifting intervention for two-year-old children. Belfast: Queen's University, Centre for effective education.
- Passa upp, passa, passa vidare ---? Handbok i barnbiblioteksarbete*. (1982). Lena Skoglund et al.(red.) Stockholm: Statens kulturr ad.
- Pateman, John (2000). Social exclusion: putting theory into practice. *Public library journal*, 15 (2) s.39-41.
- Peeters, Marieke et al. (2009). Home literacy environment: characteristics of children with cerebral palsy. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 44 (6) s.917-940.
- Pettersson, Karin (2004). *Alfons  ppnar dörren - om invandrarbarn och spr ak: projektbeskrivning och konkreta tips*. Halmstad: Regionbiblioteket
- Peifer, Karen & Perez, Linda (2011). Effectiveness of a coordinated community effort to promote early literacy behaviours. *Maternal Child Health*, 15, s. 765-771
- Purcell-Gates, Victoria et al. (2011). Building literacy instructions from children's sociocultural worlds. *Child development perspectives*, 5 (1) s. 22-27.
- Puzey, Sarah (2008). *How successfully does Burngreave Bookstart project meet the needs of the diverse community?* Sheffield: University of Sheffield. Master thesis.
- P  barns och ungdomars villkor: Svensk biblioteksf oreningens rekommendationer för barn- och ungdomsverksamhet* (2003). Stockholm: Svensk biblioteksf orening, Specialgruppen f r barnbiblioteksverksamhet.
- Rikshandboken barnh lsv rd*. Redaktionsr ad: Margareta Magnusson m.fl. Tillgänglig: - <http://www.rikshandboken-bhv.se/>
- Roos, Carin (2009). *L sl ara och skriftspr aka: f r barn med dövhet eller h rsneds ttning*. Stockholm: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Ros en, Monica (2012). Förändringar i läsvanor och läsförmåga bland 9- till 10- ringar: resultat från internationella studier. I Carlsson, Ulla & Johannisson, Jenny (red.) (2012). *Läsarnas marknad, marknadens l sare: en forskningsantologi utarbetad f r Litteraturutredningen*. (SOU 2012:10) Göteborg: Nordicom. S. 111-139.
- Rozajac, Sanela (2001). *Biblioteket, öppna förskolan och föräldrar i samarbete kring flyktningbarns språkliga och kulturella utveckling en undersökning bland flyktningf r ldrar i stadsdelarna Hässleholm och Norrby i Borås*. Borås: Högskolan i Borås/Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap. Magisteruppsats 2001:25
- Rydsjö, Kerstin & Elf, AnnaCarin (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Salameh, Eva-Kristina (2003). *Language impairment in Swedish bilingual children: epidemiological and linguistic studies*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Salameh, Eva Kristina (2004). *Språkens Hus. Lisetten: f oreningstidning f r Riksförbundet Lärare i svenska som andraspr ak*, 14 (1) s.22-28.
- Salonen, Tapio (2012). *Barns ekonomiska utsatthet i Sverige:  rspanport 2012*. Stockholm: Rädda barnen. Tillgänglig: - <http://www.rb.se/vartarbete/isverige/barnfattigdom/Pages/default.aspx>
- Sandin, Amira Sofie (2011). *Barnbibliotek och l sstimulans: delaktighet, förhållningssätt, samarbete*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Sandvik, Margareth & Spurkland, Marit (2011). *Spr kstimulera och dokumentera i den flerspråkiga förskolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Schorb, Bernd, Meier, Karin & Diegmann, Daniel (2010). *Abschlussbericht zur Begleitforschung des modellprojektes "Lesestart - mit B chern wachsen"*. Leipzig: Universität Leipzig.
- Schuit, M. van der et al. (2009). Home literacy environment of preschool children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53 (12) s.1024-1037.
- Sjölander, Cecilia & Stenhammar, Ann-Marie (1991). *Lika för alla eller åt var och en efter behov: idéer, visioner och frågeställningar inför framtidens barnh lsv rd*. [Älvsjö]: [A.-M. Stenhammar]
- Skolexemplet - Markaryd: en antologi om arbete med barn och ungdomars språkutveckling, skriven av pedagoger verksamma inom bibliotek, barnomsorg och skola i Markaryds kommun* (1995). Red. Bengt Månsson. Markaryd: Markaryds kommun.
- Skolverket (2007). *Pirls 2006: läsförmågan hos elever i årskurs 4 i Sverige och världen*. Stockholm: Skolverket. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1756>
- Skolverket (2010). *Rustad att m ta framtiden?: PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap*. Stockholm: Skolverket. Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2473>
- Socialmedicinsk tidskrift: temanummer: Familjecentral som föräldrastöd*. 2011 (88), 2.
- Sommer, Dion (2005). *Barnomsopsykologi: utveckling i en förändrad värld*. 2., rev. [och utök.] utg. Hässelby: Runa
- Stanovich, Keith. E. (1986). "Matthew effects in reading: some consequences of individual differences in the acquisition of literacy". *Reading Research Quarterly*, XXI/4.
- Stenström, Tua (2002). *Kultur som redskap f r språkutveckling*. Stockholm: Svenska kommunf rbundet.
- Stooke, Rosamund K. (2004). *Healthy, wealthy and ready for school: supporting young children's education and development in the era of the National Children's Agenda*. Unpublished doctoral dissertation. Ontario: The University of Western Ontario.
- Stooke, Rosamund K. & McKenzie, Pamela J. (2009). Leisure and work in library and community programs for very young children. *Library Trends*, 57(4) 657-675.

- Strategi för att stärka barnets rättigheter i Sverige. Stockholm: Socialdepartementet. (Regeringens proposition, 2009/10:232).
- Strategi för Kulturrådets arbete med kultur och hälsa 2010-12 (2010). Stockholm: Statens kulturråd. Tillgänglig: – <http://www.kulturradet.se/sv/sok/?quicksearchquery=Strategi+f%c3%b6r+kulturr%c3%a5dets+arbete+med+kultur+och+h%c3%a4lsa&p=1> [2012-04-01]
- Svensson, Ann-Katrin (1989). *BokNallen: Utvärdering av ett språkstimuleringsprojekt*. Malmö: Lärarhögskolan, Institutionen för pedagogik och specialmetodik.
- Svensson, Eskil (2007). *Utvärdering av biblioteksverksamheten på familjecentralen Norrby, Borås*. Rapport. Malmö: Persona.
- Swanwick, Ruth & Watson, Linda (2005). Literacy in the homes of young deaf children: common and distinct features of spoken language and sign bilingual environments. *Journal of Early Childhood Literacy*, 5 (1) s. 53-78.
- Sørensen, Kamma Kirk & Enemark, Anna (2008). *Bogstart- en vejledning til biblioteker der deltager i Bogstartprogrammet*. København: Bibliotek og medier. Tillgänglig: – <http://www.bs.dk/publikationer/vejledninger/25/index.htm> [2012-04-01]
- Tell, Johanna (2010). *Samverkan mellan barnhälsovård och förskola: Vi vill samarbeta, vi tycker det är viktigt, men förutsättningarna måste finnas!* [Sundsvall och Östersund]: Mittuniversitetet, Institutionen för hälsovetenskap. Magisteruppsats.
- Train, Briony (2006). Research on family reading: an international perspective. *World library and information congress: 72nd IFLA general conference and council, 20-24 August 2006, Seoul, Korea*.
- Trevarthen, C. (1992). An infant's motive for speaking and thinking in the culture. I A. Heen Wold (red.), *The dialogical alternative: towards a theory of language and mind*; s. 99-138. Oslo: Scandinavian University Press.
- Vanobbergen, Bruno, Daems, Marie & Van Tilburg, Sarah (2009). Bookbabies, their parents and the library: an evaluation of a Flemish reading program in families with young children. *Educational review* 61 (3).
- Vincent, John (2000). Public Libraries, Children and Young People and Social Exclusion. I: *Open to All?: the Public Library and Social Exclusion*. London: Resource: The Council for Museums, Archives and Libraries. pp.144-177.
- Vincent, John (2009). Tackling social exclusion – where have we got to? *Public library journal*, 24 (9).
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1993). *Bookstart in Birmingham: a description and evaluation of an exploratory British project to encourage sharing books with babies*. London, Booktrust. (Book Trust report number 2.) Tillgänglig: http://www.booktrust.org.uk/resources/search?skip=0&search=Bookstart&resource_type=6&activity_type_2=&activity_type=18&professional_type=&misc_list_1=&misc_list_2=&audience_type=&sort=title [2012-04-01]
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1996a). Children's early book behavior. *Educational review*, 48 (3) s. 283-288.
- Wade, Barrie & Moore, Margaret (1996b). Home activities: the advent of literacy. *European early childhood education research journal*, 4 (2) s. 63-76.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (1998). An early start with books: literacy and mathematical evidence from a longitudinal study. *Educational review*, 50 (2) s.135-145.
- Wade, Barrie & Moore, Maggie (2000) A sure start with books. *Early years*, 20 (2) s. 39-46.
- Wells, Gordon (1986). *The meaning makers: children learning language and using language to learn*. London: Hodder and Stoughton Educational.
- Wendt-Nevhage, Ewa (1994). Markaryd – en inspirationskälla för många. I Eriksson, Anna Birgitta (red.), *Barnspåret: idébok för bibliotek*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Westerlund, Monica (2009). *Barn i början: språkutveckling i förskoleåldern*. Stockholm: Natur och kultur.
- Westerlund, Monica & Lagerberg, Dagmar (2008). Expressive vocabulary in 18-month-old children in relation to demographic factors, mother and child characteristics, communication style and shared reading. *Child, care, health and development*, 34 (2) s. 257-266.
- Widerberg, Gertrud (2008). *Inte bara läsvisa: tankar och idéer från samverkansprojekt mellan bibliotek och förskola*. Stockholm: En bok för alla.
- Winther, Frederikke (2011). "Privat gäst og faglig formidler": en retorisk analyse af formidlingsituationer knyttet til Bogstart set fra formidlernes perspektiv. Aarhus: Aarhus universitet, Center for Børnelitteratur.
- Zetterström, Åsa (2006). *Småbarnsföräldrars inställning till barnbiblioteksverksamhet: en undersökning bland föräldrar i Umeå kommun*. Umeå: Umeå Universitet (Magisteruppsats/Umeå Universitet, Sociologiska institutionen, Påbygggnadsutbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap 2006:316)
- Zisser, Miritt (2010). *Bebisgeniet och den gode föräldern: en diskursanalys om böcker för bebisar inom bibliotek och bokklubbar*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för ABM. Magisteruppsats.
- Åberg, Åke (1981). Barnbibliotekets begynnelse – ett shanty. *Förr och nu*, nr.1 s.14-37.
- Ögland, Malin, Lundgren, Lena & Wockatz, Kerstin (2010). *Mäta och väga: om statistik och effektivitet på folkbibliotek*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Mängden forskningsresultat som visar hur viktigt det är att tidigt stimulera små barns språkutveckling och litteracitet i familjen är överväldigande! Frågan är därför inte om det behövs sådana insatser utan hur insatserna kan se ut. Hur kan barnhälsovård och bibliotek samverka för att ge familjerna bästa stöd och stimulans? Rapporten ger en mängd exempel från svenska och internationella projekt och program. Flera av dessa har utvecklats till nationella satsningar, som Bookstart i Storbritannien, Bogstart i Danmark och Lesestart i Tyskland. Rapporten har ett folkhälsoperspektiv, med fokus på sektorsövergripande samverkan och på metod- och biblioteksutveckling.

Några teman är:

- Att nå utsatta familjer
- Att nå flerspråkiga familjer
- Barn med språkavvikelse och andra funktionsnedsättningar

Rapporten vänder sig till berörda grupper, som bibliotekarier, BVC-sköterskor och beslutsfattare. Den avslutas med förslag och rekommendationer för en nationell satsning.